8
Wet studievoorschot hoger onderwijs

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Wijziging van onder meer de Wet studiefinanciering 2000 in verband met de introductie van een nieuw stelsel van studiefinanciering in het hoger onderwijs en de uitvoering van een toekomstgerichte onderwijsagenda voor het hoger onderwijs (Wet studievoorschot hoger onderwijs) (34035).**

De **voorzitter**:
Het woord is aan de heer Ganzevoort.

De beraadslaging wordt hervat.

☐

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Voorzitter. Vandaag ronden wij een wetgevingstraject af dat lang geduurd heeft en waarover al heel erg veel is gezegd. En juist daarom is het goed om terug te gaan naar de kern. Waarom zouden we deze wijziging willen? Voor mijn fractie begint het dan bij ons verkiezingsprogramma, omdat daarin de ijkpunten liggen voor onze politieke weging. Daarna heb ik nog een aantal blokjes met vragen, omdat het niet alleen gaat over de uitgangspunten maar ook over de concretisering.

Het uitgangspunt voor mijn fractie is het grote belang van onderwijs. In ons programma trekken wij daar dan ook veel geld voor uit. Niet alleen de nullijn houden, maar positief investeren in onderwijs. Dat is niet alleen van groot belang voor individuen, maar ook voor de samenleving als geheel. Onderwijs is de beste investering voor een bloeiende samenleving, of je het nu economisch, cultureel of sociaal bekijkt. Daarom zijn we ongelukkig met het huidige beleid waarbij er te weinig wordt geïnvesteerd in onderwijs. We zijn daarnaast al veel langer ongelukkig met de huidige studiefinanciering. Het wordt vaak genegeerd maar we hebben nu ook al een leenstelsel. Alleen een deel van de lening kan nu worden omgezet in een gift als je op tijd afstudeert. Dat is heel aardig maar het kost ook heel veel geld. Geld dat niet alleen terechtkomt bij studenten uit gezinnen waar het hard nodig is, maar ook bij studenten uit gezinnen waar het misschien minder nodig is. Geld dat we dus niet meer kunnen gebruiken voor de zo gewenste investering in de kwaliteit van onderwijs. Daar komt bij dat de toegankelijkheid van het huidige stelsel ook te wensen overlaat en dat de terugbetalingsregeling verre van ideaal is. Daarom begrijp ik degenen niet die zo nostalgisch doen over de huidige studiefinanciering. Wij zijn in elk geval niet tevreden met een dure en matig effectieve studiefinanciering. Wij kiezen voor een beter stelsel waarin we inzetten op kwaliteitsverbetering en daar gericht ondersteunen waar het nodig is.

Om die reden — maar er is een flinke discussie in onze partij aan voorafgegaan; dat weet iedereen ongetwijfeld, want wij zijn een open boek — hebben we in ons programma uiteindelijk gekozen voor een leenstelsel, maar dan wel op een echt sociale wijze vormgegeven. We willen dat de ov-kaart behouden blijft omdat die essentieel is voor de toegankelijkheid, voor stages, voor bredere ontwikkeling, enzovoorts. We willen een stevige aanvullende beurs omdat we juist studenten uit economisch zwakkere gezinnen een steuntje in de rug moeten geven. We willen dat het geld echt in het onderwijs wordt geïnvesteerd omdat het daar allemaal om begonnen is. En we willen de drempel van het collegegeld verlagen, in elk geval in de beginperiode.

Met die inzet hebben we vorig jaar duidelijk gemaakt dat het plan dat toen voorlag niet goed genoeg was. Met dezelfde inzet kijken we vandaag naar het wetsvoorstel. En dan constateer ik dat het wetsvoorstel heel goed in de buurt komt van wat wij willen. Geen honderd procent natuurlijk, maar wel in belangrijke mate. De ov-kaart blijft behouden en wordt uitgebreid naar mbo'ers. Dat is erg belangrijk. De aanvullende beurs voor thuiswonende studenten wordt verhoogd. Helaas gaat de aanvullende beurs voor uitwonende studenten wel omlaag, in ieder geval wat betreft het netto-effect, omdat de basisbeurs wegvalt. Dat betekent dat we goed in de gaten moeten blijven houden wat daarvan het effect is. Het geld wordt helemaal geïnvesteerd in kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Ik kom nog te spreken over de precieze concretisering daarvan, maar ik vraag nu al speciale aandacht voor de doorstroom van vmbo-mbo-hbo-wo. Ook in die groepen bestaan grote uitvalrisico's. Daar moeten wij vooral ook in investeren. Het collegegeld wordt helaas niet verlaagd, behalve voor premasters, maar daar staat tegenover dat men ook op latere leeftijd met dezelfde gunstige voorwaarden een studievoorschot in het kader van het collegegeld kan krijgen. Zo maken we een leven lang leren meer mogelijk. En dat is nog niet alles. Buitengewoon belangrijk is ook dat de terugbetalingsregeling wordt versoepeld. Afgestudeerden mogen er langer over doen om terug te betalen, maar korter mag ook. De terugbetaling wordt hoe dan ook begrensd op 4% van het inkomen, tegen 12% nu, en gemiddeld op 1%. Men hoeft pas terug te betalen vanaf het minimumloon, terwijl die grens nu op bijstandsniveau ligt. Zo worden niet alleen in de aanloopfase maar ook in de terugbetalingsfase de afgestudeerden met een lager inkomen beschermd.

Daarmee ligt er een wetsvoorstel dat op hoofdlijnen goed te verdedigen valt. Het maakt het mogelijk om substantieel te investeren in het onderwijs en daarmee de kwaliteit echt te verbeteren, zonder dat daarvoor aanvullende financiering nodig is.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Een vraag. Ik waardeer het dat de heer Ganzevoort begint met de uitgangspunten van het partijprogramma van zijn partij. Hij heeft de vraag naar de uitgangspunten van andere partijen de afgelopen periode vaker gesteld. Dat is altijd goed want dat biedt de gelegenheid om daar uitleg over te geven. Kijkend naar het partijprogramma van GroenLinks, constateer ik dat de heer Ganzevoort één kwestie overslaat. Dwars door alles heen moet het namelijk gaan om gelijke kansen. Dat is een thema dat ook in het partijprogramma van GroenLinks wordt genoemd als het gaat om hoger onderwijs. Ik zou een aantal zaken kunnen noemen over het begin van het studietraject als studenten schulden moeten gaan maken. Vindt de heer Ganzevoort het van gelijke kansen getuigen als de ene student aan het eind van de studie, omdat hij rijke ouders heeft, geen leenschuld heeft, terwijl andere studenten die wel hebben? Wat heeft dat met gelijke kansen te maken?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik zie dat de heer Kuiper het boek van Piketty ook heeft gelezen. Daarin vinden wij heel veel inspiratie. Het zou inderdaad heel goed zijn als wij veel meer zouden doen aan die ongelijkheid. Dit is echter geen geïsoleerd probleem. Wanneer je komt uit een gezin met rijkere ouders heb je op allerlei fronten voordelen. Dat geldt ook hier. Dat kunnen wij niet wegnemen, tenzij we naar een systeem gaan waarbij iedereen precies evenveel verdient. Maar dat zal de heer Kuiper, denk ik, ook niet willen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Nee, dat heb ik ook niet op het oog. Ik vraag de heer Ganzevoort naar zijn eigen uitgangspunten en of hij die echt terugziet in het stelsel. Er zijn ook punten die hij zeker niet terugziet. Ik heb het dan over de verlaging van het collegegeld. Hoger onderwijs is duur in Nederland. De eerste beleidsreactie na het rapport van de commissie-Veerman was: kortingen op universiteiten, dus kostenverhogingen aan die kant. Ik meen dat wij samen nog in het protest hebben meegelopen rond de Hofvijver tegen de langstudeerboete. Wat is er gebeurd met de heer Ganzevoort dat hij dit wetsvoorstel steunt?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Er is bij mij in die zin iets gebeurd, namelijk dat er een wetsvoorstel is voorgelegd dat op hoofdlijnen voldoet aan de randvoorwaarden zoals wij hebben beschreven. Dan nog iets over de ongelijkheid. Die ongelijkheid zit ingebakken in de totale structuur van onze samenleving. Die kunnen wij niet wegnemen. We kunnen er wel voor zorgen dat degenen die uit economisch kwetsbare gezinnen komen, gezinnen met lagere inkomens, een steuntje in de rug krijgen om te gaan studeren via de aanvullende beurs. Dat kunnen wij wel doen. Wij kunnen er niet voor zorgen dat mensen uit armere gezinnen geld van hun ouders krijgen. Dat is nu eenmaal een gegeven. Zo zit de samenleving in elkaar.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Het is niet alleen de samenleving. Het zit in de systematiek van deze wet. Toen de heer Ganzevoort aantrad als Kamerlid noemde hij in een debat het voorbeeld dat kinderen uit sociaaleconomisch zwakke milieus een grotere leenangst hebben als het gaat om het verhogen van collegegelden voor excellent onderwijs. Die leenangst doet zich voor in bepaalde milieus. Je kunt dan stellen dat die ongelijkheid in de samenleving zit maar het huidige stelsel biedt de mogelijkheid om dat te ondervangen. Voor die studenten maken wij het nu echter moeilijker om toegang tot de universiteit te krijgen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
De heer Kuiper maakt nu een wonderlijke denkfout. Voor de laagste inkomensgroepen verandert het minst. Daarvoor wordt de aanvullende beurs juist verhoogd. Voor de hogere inkomensgroepen verandert het meest. Daar valt de basisbeurs weg. Het is een denkfout om te stellen dat het probleem daar dus toeneemt. Ik voeg er nog iets aan toe. De begrenzing van de terugbetaling op 4%, in veel gevallen gemiddeld op 1%, is voor die groepen een heel essentieel punt.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Jongeren uit sociaaleconomisch zwakkere milieus kunnen inderdaad gebruikmaken van de aanvullende beurs, maar ook zij moeten gaan lenen. Ook zij bouwen een schuld op die heel aanzienlijk kan worden. Zij hebben in hun milieu veel minder steun wat dit betreft. Mijn punt is dat het huidige stelsel, met de basisbeurs, ze een veel betere entree geeft in het hoger onderwijs dan het stelsel dat nu voorligt. Dit wetsvoorstel doet wel degelijk iets met die gelijke kansen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
In ieder geval constateer ik dat thuiswonende studenten in de laagste inkomensklassen er netto op vooruitgaan. In die zin gaat het verhaal niet helemaal op. Kennelijk is er hier sprake van een verschil van mening tussen de heer Kuiper en mij. Dat mag ook. Nogmaals, ik begrijp de nostalgie naar het bestaande stelsel niet. In dat stelsel gaat heel veel geld ongericht alle kanten op.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De heer Ganzevoort vindt dit, denk ik, wel een sociaal leenstelsel. Hij benadrukt dat er regelingen zijn getroffen voor de lage inkomens. Wellicht kan de heer Ganzevoort echter eens een bespiegeling geven op de vraag hoe sociaal het is dat je bijna een calculerende student wordt. Je kunt immers bijna niet meer je keuze maken op basis van waar je talenten liggen, zodat je van je hobby je werk kunt maken, het beste wat je kunt doen. Dit stelsel geeft namelijk de perverse prikkel om zo snel mogelijk naar een zo hoog mogelijk salaris te gaan.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik probeer het te begrijpen, voorzitter, maar ik zie die perverse prikkels niet.

De **voorzitter**:
Mevrouw Gerkens, kunt u die nog even toelichten?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dit punt is door vorige sprekers al aangehaald. Er wordt steeds gesteld dat als je gaat studeren, je daarna vet zult verdienen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Dat hebt u mij niet horen zeggen.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Nee, dat heb ik u niet horen zeggen, maar ik hoor dat andere sprekers wel zeggen. Het is ook een van de achterliggende gedachten waarmee het leenstelsel in elkaar is gezet. Het idee is dat als je hoger onderwijs hebt genoten, je daarna meer zult verdienen en dat we daarom dus een hogere bijdrage van je mogen vragen. Dit ligt echter heel verschillend, afhankelijk van het beroep dat je kiest. Dit is toch, als u dat niet hebt gezegd, een sociaal hiaat in het wetsvoorstel? Hoe denkt u daarmee om te gaan, mijnheer Ganzevoort?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik werk aan een theologische opleiding. Ook al geeft deze opleiding een vrij grote kans dat je daarna een baan vindt, dat is dan geen baan waarmee je veel verdient. Ik ken het dus van dichtbij. Een van mijn zoons doet een hbo-opleiding voor docent drama. Daar zal hij niet gelijk rijk van worden. Oftewel, ik snap deze thematiek heel goed. Ik geloof ook niet dat hoger onderwijs bedoeld is om zo snel mogelijk de beste baan te krijgen. Precies daarom regelt dit voorstel dat wanneer je minder dan het minimumloon verdient, je niets terugbetaalt en dat je daarboven gemiddeld hooguit 4% van je inkomen terugbetaalt. Juist dat maakt het mogelijk om ook een studie te volgen waarmee je misschien niet rijk zult worden.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Gerkens.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dat klopt natuurlijk, maar het gaat erom dat het signaal wordt gegeven: je leent, je neemt een voorschot op je toekomst, je zult daardoor straks goed gaan verdienen en dan kun je gemakkelijk afbetalen. De heer Ganzevoort gaat mij niet vertellen dat wanneer mensen niet hoeven af te betalen, de schuldenlast niet ergens nog op hun schouders drukt. Zoals hier al eerder gezegd, wordt een verantwoordelijke student ook een verantwoordelijke deelnemer aan de maatschappij. Een schuld die heb je en daar wordt je niet blijer van.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Mevrouw Gerkens denkt in termen van investeren. Ik denk niet in dergelijke termen; ik denk in termen van vorming, onderwijs, op je plek komen en de studie volgen die past bij je eigen ontwikkeling. Bij de huidige studiefinanciering moet je 12% van je inkomen terugbetalen. Dát is een molensteen om je nek. Dat wordt nu hooguit 4%. Bovendien wordt geregeld dat de schuld minder invloed heeft op het afsluiten van een hypotheek. Op allerlei manieren is ervoor gezorgd dat de wet niet de gevolgen heeft die mevrouw Gerkens denkt dat zij heeft. Daarom vinden wij het een sociaal plan.

Voorzitter. Ik ga verder met mijn betoog. De toegankelijkheid van het hoger onderwijs blijft goed op orde, met name door de ov-kaart — het gaat niet alleen om geld, maar ook om faciliteiten — de aanvullende beurs en de soepele terugbetalingsregeling. Op deze manier blijft de overheid het leeuwendeel betalen van het hoger onderwijs. De student betaalt daarvan een klein deel via het collegegeld. Daarnaast gaat het bij de kosten met name om het levensonderhoud. Daarvoor kunnen studenten onder meer gebruikmaken van een gunstige lening. Studenten uit een economisch zwakkere groep krijgen een extra steuntje in de rug.

Kan het beter? Natuurlijk kan het beter, maar dit voorstel is volgens mijn fractie in elk geval beter dan de huidige situatie. Weten we zeker hoe het uit zal pakken? Deze vraag is ook een aantal keer gesteld. Natuurlijk weten we dat niet zeker, maar als je alle onderzoeken op een rijtje zet — en dat hebben we gedaan, recent nog op de hoorzitting — is er genoeg reden om met vertrouwen een besluit te nemen. Zijn alle kritische vragen beantwoord? Nee. Veel wel, en ik dank de minister en haar ambtenaren voor het vele werk dat daar in is gaan zitten. Ik dank ook de studentenbonden en alle andere betrokkenen voor hun waardevolle en scherpe vinger aan de pols in het hele proces. Maar ook ik heb nog een paar kritische vragen en ik ga daar nu graag naar over.

Mijn eerste blokje met vragen betreft de kwaliteitsafspraken. Als we het hebben over kwaliteit en kwaliteitsverbetering, moeten we wel met elkaar doorspreken wat "kwaliteit" precies betekent. Ik wil de minister daar graag toe uitdagen. Ze heeft dat wellicht niet nodig, want ze gaat er al op in in een aantal antwoorden dat zij eerder heeft gegeven. Maar misschien kan zij nog één stapje verder zetten. Naar het oordeel van mijn fractie zijn we het afgelopen decennium steeds meer doorgeschoten in een vertaling van het open begrip "kwaliteit" in rigide ideeën over rendement. Dan gaat het bijvoorbeeld over het aantal diploma's dat wordt afgeleverd, doorstroomcijfers, "nominaal is normaal", de harde knip, compensatoir toetsen, enzovoorts. Allemaal zaken die op de keper beschouwd weinig te maken hebben, of in ieder geval hoeven te hebben, met de kwaliteit van onderwijs. Daarom leiden ze per definitie tot risico's voor de kwaliteit, omdat instellingen gedwongen worden naar die ideeën te leven en dat uiteraard op een zo simpel mogelijke manier doen. Sommigen noemen dat "meestribbelen", anderen noemen het "beleidsarm implementeren". Maar het resultaat is hetzelfde: een omvorming van de hogeschool of universiteit tot een productielijn waarin kennisdragers worden geproduceerd.

We moeten echt een andere kant op. Ik hoop dat de minister dat met mijn fractie eens is. We moeten fundamenteel nadenken over onderwijskwaliteit. Ik definieer het begrip "kwaliteit" dan heel algemeen als de mate waarin een dienst of een goed voldoet aan de intrinsieke waarden waarop het gericht is. Een goed restaurant is te beoordelen aan de mate waarin je er kunt genieten van goed en dus gezond voedsel. Een goede Eerste Kamer is te beoordelen aan de mate waarin het inhoudelijk, rechtsstatelijk en juridisch correct wetgeving toetst. En onderwijs? De intrinsieke waarde in het onderwijs is volgens mij dat het mensen faciliteert om te leren en te groeien, zodat ze effectief en authentiek hun plaats in de samenleving kunnen innemen. Dat betekent dat het draait om het verwerven van vaardigheden, het ontplooien van de eigen talenten en de vorming tot burgerschap. Speciaal voor de LSVb zeg ik er even bij: bildung, dus. De mate waarin een onderwijsinstelling, ook in het hoger onderwijs, die waarde realiseert, is de maatstaf voor kwaliteit.

De grote vraag die we moeten stellen, is hoe en in welke mate een universiteit of hogeschool studenten helpt bij het verwerven van vaardigheden, bij het ontplooien van authentieke talenten en bij de vorming tot burgerschap. Dan werken een aantal van de prestatieafspraken en rendementsmaatregelen in onze ogen volstrekt averechts. Natuurlijk is er niet veel mis met inzetten op betere voorlichting, begeleiding en eventueel selectie. Maar wat is precies het probleem als mensen meer doen, tussendoor wat anders doen, zich een keer vergissen en ondertussen vooral bezig zijn om zich te ontplooien en te ontwikkelen? Oftewel, alleen maar denken in harde cijfers vinden wij niet zo interessant.

Dit gesprek over kwaliteit en over de vraag waar we precies naartoe willen, is essentieel voor de invulling van de kwaliteitsafspraken. Ik vraag de minister dan ook of zij daarin het voortouw wil nemen en met de instellingen, studenten en andere stakeholders in gesprek wil gaan over de vraag hoe die kwaliteitsverbetering er het beste uit kan zien. Mijn fractie is er geen voorstander van om dat helemaal aan de instellingen over te laten en daar te regelen via de interne democratie. Mijn fractie is er ook geen voorstander van om het allemaal centraal vanuit Den Haag te regelen, zodat wij hier vanmiddag of op een ander moment met elkaar gaan steggelen over de vraag hoe het eruit moet zien. En wij willen al helemaal niet dat het dan een afvinklijstje wordt. Wij vinden dat de kwaliteit inhoudelijk, vanuit het veld, gedefinieerd moet worden. Die inhoudelijke, duidelijke visie moet zo worden georganiseerd dat de instellingen zich uitgedaagd voelen om niet op papier aan de eisen te voldoen maar daadwerkelijk te veranderen, bijvoorbeeld door meer prioriteit te geven aan onderwijs en niet alleen aan publiceren. Andere voorbeelden zijn: de beste wetenschappers voor de collegezalen, uitdagend onderwijs met ruimte voor individuele uitdagingen, betere doorstroom vmbo-mbo-hbo-wo, enzovoorts. Er is heel veel te noemen. Ik vraag de minister niet om nu te vertellen wat die criteria zijn. Ik vraag wel hoe ze er procesmatig voor gaat zorgen dat de extra investeringen inhoudelijk gestuurd worden en hoe de studenten in dat proces een belangrijke stem krijgen, niet alleen door medezeggenschap in de instelling, maar ook bij het ontwikkelen van de criteria voor kwaliteit.

In dat kader vraag ik de minister ook om een toelichting op de constatering dat diverse instellingen in hun nieuwe begroting de beloofde voorfinanciering en kwaliteitsinvestering niet terug laten komen. Kan de regering een beeld geven van hoe het staat met de beloften van de instellingen? Hoeveel of hoe weinig komt er terecht van die voorfinanciering? Is er een beeld op welke wijze die wordt ingezet en hoe daarmee de kwaliteitsverbetering ook voor huidige studenten wordt gerealiseerd? Oftewel: in welke mate houden de instellingen zich aan hun beloften?

Mijn tweede blokje vragen gaat over groepen studenten die wellicht onevenredig hard worden getroffen door de veranderingen in het stelsel. Er zijn in de afgelopen maanden allerlei groepen geïdentificeerd en daarover is ook in de Tweede Kamer en bij de schriftelijke behandeling gesproken. Ik noem er een paar waar wij misschien toch nog even naar moeten kijken. Voor een deel kan ik aansluiten bij collega's.

Allereerst zijn er de studenten met een functiebeperking. Weliswaar krijgen zij naast een aantal maatregelen die blijven bestaan ook een aanvulling van €1.200 in de vorm van een kwijtschelding, maar dat is minder dan voorheen. Op de vraag of dat voldoende is om hen tegemoet te komen, antwoordt de minister dat er ook nog het profileringsfonds is. Datzelfde zegt zij eigenlijk over de vraag naar de situatie van studenten die een bestuursjaar doen: bestaande maatregelen en het profileringsfonds. In de Tweede Kamer leidde dat tot een vraag naar de hoogte van het profileringsfonds en tot een aangenomen motie van de heer Mohandis waarin de minister werd gevraagd om in gesprek met de instellingen en studenten te komen tot een richtlijn voor de hoogte van uitkeringen.

Dat is waardevol, maar mijn vraag zou iets principiëler zijn. Wanneer de overheid, aangestuurd door het politieke debat zoals wij dat voeren, studenten verwijst naar het profileringsfonds om in deze situaties een oplossing te bieden, dan schept dat een verantwoordelijkheid voor de instelling. Dan zou er ook een recht voor de student moeten worden gedefinieerd. Het kan niet zo zijn dat wij hier afspreken dat het profileringsfonds het vangnet moet zijn en dat dan de universiteit of hogeschool tegen een student zegt: sorry, wij hadden andere plannen met dat profileringsfonds. Natuurlijk, het gaat daarbij ook om de mogelijkheid om je als instelling te profileren, maar wij hebben met elkaar van dat profileringsfonds tegelijk een vangnet gemaakt. Met dit wetsvoorstel wordt dat vangnet nog net iets belangrijker.

Dat betekent dat wij niet om de vraag heen kunnen of de richtlijnen voor het profileringsfonds wel scherp genoeg zijn en of ze zo dwingend zijn dat een student daaraan een recht kan ontlenen. Ik begin graag met de vraag of de minister bereid is om met de instellingen en de studenten te bespreken aan welke minimumcriteria het instellingsbeleid rond het profileringsfonds zou moeten voldoen. Ik noem maar wat. Is het zinnig en mogelijk om een minimumomvang af te spreken, uiteraard in relatie tot de grootte van de instelling? Is er bij het toekennen van een uitkering uit het profileringsfonds voldoende rechtszekerheid en rechtsgelijkheid of is het een tombola? Krijgen bijvoorbeeld studenten met een functiebeperking adequate steun uit het profileringsfonds? Is de regeling voor collegegeldvrij besturen nog steeds adequaat of zouden studentbestuurders onder het nieuwe regime in de gelegenheid moeten worden gesteld om ook gebruik te maken van het studievoorschot?

Mijn vraag is dus heel concreet deze. Als het profileringsfonds het vangnet is voor bijzonder situaties, wil de minister dan met de instellingen en studentenbonden in gesprek gaan om te bezien of dat vangnet naar aard en omvang adequaat is, of er geen te grote mazen in zitten waar mensen doorheen vallen en of de instellingen de vangnetten goed inzetten? En als dat gesprek daar aanleiding toe geeft, wil de minister dan overwegen om meer richting te geven aan de profileringsfondsen?

De heer **Essers** (CDA):
Ik mis de vraag of wij als medewetgever de behandeling van studenten met een functiebeperking afhankelijk willen maken van een profileringsfonds. Moeten wij hier niet onze eigen verantwoordelijkheid nemen en in de wet opnemen dat we deze mensen tegemoetkomen? We kunnen wel de vraag aan de minister stellen om ervoor te zorgen dat de instellingen ... De instellingen hebben beperkte middelen en moeten met dat profileringsfonds heel veel dingen doen. Is deze categorie niet het minst geschikt om die afhankelijk te laten zijn van een profileringsfonds?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Dat is een goede vraag. Linksom of rechtsom willen wij natuurlijk niet dat deze groep tussen de wal en het schip valt. Dat kunnen wij op verschillende manieren regelen. Ik vraag de minister op dit moment niet om de systematiek aan te passen. Ik snap dat dat een grote stap is. Ik vraag haar wel of, als wij mensen verwijzen naar het profileringsfonds om op die manier iets te repareren — dat is ook een manier om te repareren — zij meer richting wil geven aan

dat proces. Natuurlijk, er moet meer gebeuren uit het profileringsfonds, maar de instellingen hebben gezegd bereid te zijn om bedragen te investeren in die hele verbetering. Een deel daarvan kan op deze manier worden ingezet voor het profileringsfonds. Van het extra geld dat naar de instellingen gaat vanwege de kwaliteitsverbetering, kun je natuurlijk ook een deel gebruiken om te repareren wat nog gerepareerd zou moeten worden. De eerste vraag is of de minister met de instellingen en met de studentenbonden wil onderzoeken of er iets te repareren is en, zo ja, hoe we dat het beste kunnen doen. Dan komt dit allemaal vanzelf op tafel.

De heer **Essers** (CDA):
De vraag blijft of wij het wenselijk achten dat studenten met een functiebeperking in Tilburg anders worden behandeld dan studenten met een functiebeperking in Amsterdam, om maar iets te noemen. Ik denk dat de centrale wetgever dit moet regelen en het niet aan de instellingen kan overlaten.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Wetgeving of anderszins, maar wel afspraken. Ik ben het daarmee eens; daarom vraag ik er ook naar. Het kan niet zo zijn dat er rechtsongelijkheid ontstaat. Daarom vraag ik wat de minimumcriteria zouden zijn waaraan bijvoorbeeld een student met een functiebeperking een recht zou ontlenen.

Twee andere groepen studenten wil ik hier ook noemen. Allereerst zijn dat de studenten die een meerjarige masteropleiding volgen. Ook daarover is al veel gewisseld. De regering is niet van zins om voor deze groep een aparte regeling te treffen om twee hoofdredenen: de langere studieduur leidt vaak tot hogere inkomens en deze studenten zijn vaak intrinsiek sterk gemotiveerd en zullen niet om die reden uitvallen. Dat laatste vindt mijn fractie een beetje een cynische argumentatie. Wij snappen wel de redenering dat we ons meer zorgen moeten maken als mensen op financiële gronden afzien van een bepaalde studie, maar dit is wat cynisch omgedraaid. Bij het eerste wordt gezegd dat het argument van de hogere inkomens niet opgaat voor meerjarige researchmasters. Ik heb eerlijk gezegd ook mijn twijfels bij de educatieve masters, gezien de salarissen in het onderwijs.

Gezien mijn achtergrond zal het niet verbazen dat ik ook wijs op studenten die een levensbeschouwelijke ambtsopleiding volgen. Dat zijn vaak driejarige masters en hun staat meestal geen extra hoog inkomen te wachten. Zij hebben wel een intrinsiek sterke motivatie, maar daar eet je geen boterhammen van. De minister heeft een effectmonitoring beloofd. Ik wil haar vragen om bij de researchmasters, de educatieve masters en de levensbeschouwelijke ambtsopleidingen niet alleen de kwantitatieve instroomeffecten te meten en te kijken of er nog wel genoeg studenten die kant opgaan, maar vooral ook kwalitatief te monitoren wat de nieuwe regeling bij deze groepen studenten teweegbrengt en of daar problemen gaan ontstaan.

De andere groep is die van de medische studenten die niet alleen een meerjarige master volgen, maar ook tijdens hun coschappen een zo zware belasting hebben dat bijverdienen feitelijk onmogelijk is. Nu maak ik mij bij hen gemiddeld gesproken niet zozeer zorgen over het inkomen na de studie, maar er is langzamerhand wel alle reden om de arbeidsvoorwaarden van hun coschappen eens onder de loep te nemen. Is het nog wel van deze tijd dat mensen zo lang en zo hard werken in het kader van een leertraject zonder een min of meer adequate vergoeding? Is het reëel van hen te verwachten dat zij dat allemaal lenen? Geeft deze aanpassing van de studiefinanciering geen aanleiding om te onderzoeken of en, zo ja, hoe deze coschappen beter in lijn kunnen worden gebracht met eigentijdse normen voor studie, arbeid en beloning? Graag krijg ik een reactie van de minister.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
De heer Ganzevoort maakt zich terecht zorgen over de positie van studenten met een driejarige master. Het voorbeeld van een driejarige predikantsmaster zweefde mij ook wel voor ogen. Die volgt op een driejarige bachelor, dus het zijn studietrajecten van zes jaar om dat punt te bereiken. Ik ben benieuwd of de heer Ganzevoort daarvoor ook een voorstel heeft, net als het voorstel voor de medici die coschappen lopen. Wat zou hij willen?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Diep in mijn hart zou ik natuurlijk willen dat wij een betere tegemoetkoming kunnen regelen voor die meerjarige masters, maar wij maken altijd een afweging, namelijk of dit opweegt tegen de extra kosten die dat met zich meebrengt. Daarom vraag ik de minister nu eerst om een inhoudelijke en kwalitatieve effectmonitoring: wat gebeurt er feitelijk met deze groep studenten? Als wij constateren dat er een problematische situatie voor studenten gaat ontstaan, dan moeten wij daar wat mee. Ik heb niet op voorhand een maatregel om dat te compenseren, anders dan te zeggen: het zou mooi zijn als we daar apart geld naartoe brengen, maar dat gaat dan wel weer ten koste van andere zaken. Dat is een lastige afweging.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
De heer Ganzevoort zegt dat er geld bij zou moeten. In welke vorm zou dat dan kunnen voor een derde masterjaar: een bepaalde tegemoetkoming of een toelage? Waar denkt hij aan?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik heb er geen heel concreet beeld bij. Ik vraag om er nu eens wat meer helderheid over te krijgen: hoe zijn de kwalitatieve effecten daarvan? Het gaat mij net een stapje te ver om nu bijna te gaan uitonderhandelen in welke vorm wij daar nog iets moeten repareren, ook gezien de rol van deze Kamer. Ik leg nu graag eerst de bal bij de minister terug.

Ik kom daarmee aan het laatste blokje vragen en die betreffen de rechten van studenten meer in het algemeen. De rechtspositie van de student — en van de scholier, want het probleem is breder — blijkt niet erg stevig geborgd te zijn. De positie van de consument of de patiënt is wat dat betreft veel sterker dan die van de student. Er staat natuurlijk wel het een en ander in de WHW, maar geeft dat studenten ook afdwingbare rechten of biedt het alleen de minister gronden voor een eventuele bekostigingssanctie?

In een artikel schrijft onderwijsjurist Joke Sperling dat "uit een tweetal arresten van het Hof van Amsterdam kan worden afgeleid dat de normen van de onderwijswetten niet doorwerken in de relatie tussen het bevoegd gezag van de school en derden." Die derden kunnen "geen rechten ontlenen aan de bepalingen van de onderwijswetten omdat deze uitsluitend rechtsplichten in het leven roepen tussen de school en de overheid." Dat brengt de student dus wel in een kwetsbare positie. Natuurlijk staat er van alles en nog wat in de onderwijs- en examenreglementen, maar die kunnen elk jaar worden aangepast. Ik weet uit ervaring dat daarbij de rechten van studenten niet altijd vooropstaan.

In de knelpuntennotitie van het ISO wordt verder een reeks kwesties en ervaringen genoemd, waarin studenten uiteindelijk afhankelijk waren van de goede wil van de instelling, maar juridisch geen been hadden om op te staan. Ik noem alleen maar de problemen rond verplichte stages zonder stageplaatsen en de vertraging die daardoor kan ontstaan. Maar er is meer. Inmiddels zijn de regels steeds verder aangescherpt en moeten studenten meer en sneller presteren. Maar dan wordt het essentieel om hun rechtspositie beter te definiëren. Ik neem een voorbeeld aan de gezondheidszorg. Naast allerlei andere wetten die iets zeggen over de positie van de patiënt, is er ook de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst waarin de rechten en plichten van de patiënt zijn vastgelegd. Daarom vraag ik de minister of zij in overleg wil treden met instellingen, studentenbonden en deskundigen op het terrein van onderwijsrecht — dat is complex genoeg — om te onderzoeken of het wenselijk en/of mogelijk is om de rechtspositie van studenten beter te definiëren en hiaten daarin op te vullen. Vermoedelijk zal zij dan ontdekken dat dit niet alleen geldt voor het hoger onderwijs, maar voor alle sectoren. Als zij daar aanleiding toe ziet, hoop ik dat zij dat integraal wil aanpakken met bijvoorbeeld een wet op de onderwijsovereenkomst. Vandaag vraag ik de minister echter niet om deze stap al te zetten, maar wel om een begin te maken met dit onderzoek, om in kaart te brengen of het nodig is om de rechtspositie van studenten meer integraal te borgen.

Ter afronding vraag ik de minister om iets meer te zeggen over de invoering en met name over de technische realisatie bij DUO. Hoe voorkomt de regering dat DUO op het laatste moment de ICT niet op orde heeft en dat studenten daarvan de dupe worden, net als op dit moment gebeurt bij de pgb-houders omdat de SVB de veranderingen niet aankan? Wat doet de minister om — mocht de wet worden aangenomen — vanaf morgenochtend studenten en scholieren helder, compleet en correct te informeren over waar ze wel en waar ze niet op kunnen rekenen en zo de misverstanden, de tegenstrijdige informatie, de mistgordijnen en de angstverhalen weg te nemen die tegenstanders van het wetsvoorstel zo graag verspreiden? Wij wachten het antwoord van de regering met belangstelling af.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
In het laatste blokje noemt de heer Ganzevoort vier knelpunten, namelijk de rechtspositie, de stageplekken, DUO en de voorlichting. Dat zijn nogal wat dingen, maar ook in de rest van zijn tekst heeft de heer Ganzevoort een aantal punten genoemd die hij zorgwekkend vindt en die verbeterd zouden moeten worden. Zou het niet beter zijn om nog wat tijd te nemen om de problemen op te lossen in plaats van zo hijgend met dit wetsvoorstel door te gaan?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Het zou heel goed zijn om daar meer tijd voor te nemen. Ik ben het volstrekt eens met mevrouw Gerkens. Daarom stel ik ook niet voor dat de minister voor de stemming van vanavond met een oplossing komt, maar wel dat zij de tijd neemt om hiermee aan de slag te gaan met de instellingen, de studenten en het gehele veld.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Er zitten volgens mij een aantal prangende problemen tussen. Het niet hebben van een stageplek betekent een jaar extra studiefinanciering of lening. Dat betekent dat er meer kosten komen. Als DUO de boel niet op orde heeft, knalt het systeem een dezer maanden uit elkaar. Ook in de voorlichting zijn er problemen, want heel veel studenten en scholieren weten niet waar ze aan toe zijn. Daar moet zorgvuldig aan gewerkt worden en dan kunnen we niet al per 1 september 2015 met dit wetsvoorstel beginnen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
We vragen aan de minister of zij vindt dat het kan. Voorlopig heb ik geen reden om aan te nemen dat het niet zou kunnen. Het is ook niet zo dat mensen niet weten wat er gaat gebeuren; al heel lang wordt over deze voorstellen gesproken. Het laatste voorstel is zoveel beter dan dat van vorig jaar dat het alleen maar kan meevallen. Er is dus al heel veel over gezegd. Over de technische invoering horen wij graag, want wij hebben niet voor niets een vraag daarover gesteld. De discussie over het onderwijsrecht is fundamenteler en moet nog worden uitgewerkt. Dat regelen we niet vandaag. Het zou ook jammer zijn als we al die noodzakelijke investeringen in het hoger onderwijs op de lange baan schuiven, omdat we nu nog niet voldoende zekerheden hebben.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Gerkens?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik kan alleen maar concluderen dat het betoog van de heer Ganzevoort met alle zorgpunten eigenlijk tipjes zijn om aan de minister mee te geven en dat hij sowieso voor dit leenstelsel is.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Het is geen verrassing dat wij positief tegenover deze versie van het leenstelsel staan. Daar kan mevrouw Gerkens toch niet echt verbaasd over zijn. Tegelijkertijd tekenen we niet zomaar bij het kruisje. Als we deze weg opgaan, moeten we ook de volgende stappen zetten. We zijn inderdaad met deze minister in gesprek over de manier waarop we die volgende stappen kunnen zetten.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Na een aantal kritische noten geeft de heer Ganzevoort aan het eind van zijn betoog aan dat de tegenstanders van deze wet spook- en indianenverhalen vertellen. Hij zegt dat deze wet heel dicht komt bij wat hij graag wil. Kan hij onomwonden zeggen dat hij een voorstander is van deze wet?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik heb het niet over spoken en indianen gehad. Dat zijn categorieën die ik hoog acht. Als de heer Koffeman vraagt of wij positief staan tegenover dit wetsvoorstel, is het antwoord ja. Dat is al heel lang duidelijk.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Dat betekent dus dat GroenLinks er een voorstander van is dat studenten met schulden worden opgezadeld en dat jongeren met ouders in lagere inkomenscategorieën vanaf het moment dat zij een opleiding beginnen maar moeten wennen aan het hebben van schulden, terwijl zij volgens vroegere uitspraken van de heer Ganzevoort leenangst hebben.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik constateer dat ik mij niet goed van mijn taak heb gekweten, want de heer Koffeman heeft kennelijk weinig begrepen van wat ik gezegd heb. Dat schiet natuurlijk niet op voor een docent als ik! Beste docent van het jaar zal ik wel weer niet worden. Waar wij voor gaan, is voor het mogelijk maken van het studeren. Dat betekent dat degenen die niet per se een beurs nodig hebben, een lening kunnen krijgen. De groep die wel een beurs nodig heeft, krijgt een extra steuntje in de rug door de aanvullende beurs. We bewaren de ov-kaart en we zorgen voor een soepele terugbetaling, zodat het niet zo'n molensteen als de huidige 12% is. We brengen het terug naar 4% en gemiddeld zelfs naar 1%. We zorgen dus voor een buitengewoon sociale regeling, zodat zij kunnen gaan studeren.

De heer **Koffeman** (PvdD):
We moeten vaststellen dat de studiefinanciering de grootste schuldenberg in dit land is na de hypotheekschulden. Het kan toch niet waar zijn dat je zegt de studenten juist te helpen om het studeren gemakkelijker te maken als je dat voor een aantal categorieën ernstiger maakt dan nu al het geval is? Waarom beleven die studenten dat zo anders dan de fractie van GroenLinks?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Sommige studenten beleven dat inderdaad anders. Er zijn echter ook studenten die dat niet zo heel anders beleven. Er is heel veel discussie over. Ik begrijp dat ook wel, want er worden allerlei nachtmerries, mistgordijnen en angstverhalen verspreid. Als je het verhaal goed uitlegt, zeggen veel studenten dit toch niet te willen. Dat begrijp ik niet. Er zijn ook studenten die het helemaal niet zo onrealistisch vinden om geen collectieve middelen meer voor levensonderhoud te gebruiken als je echt wilt investeren in het onderwijs. Wij willen fundamenteel meer geld voor de kwaliteit van het onderwijs. Degenen die daarin het kwetsbaarst zijn en zouden kunnen uitvallen — en die we niet willen zien uitvallen — geven wij een steuntje in de rug. We doen dat ook nog eens met een heel soepele manier van terugbetalen. Dat is de afweging die je moet maken en met die afweging staan wij hier vandaag met een positieve intentie.

☐

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Voorzitter. Ik begin dit betoog met de gemeenschappelijke punten van de regering en mijn fractie. Er moet meer geld naar het onderwijs. De kwaliteit moet verbeterd worden en daar is simpelweg geld voor nodig, niet alleen in het hbo of het wo, maar ook in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Deze doelstelling van het kabinet onderschrijven wij volledig. Dat kan overigens ook mede door bezuinigen op de managementlagen. We zijn het ook eens met het kabinet dat de mogelijkheid om te studeren niet afhankelijk moet zijn van het inkomen van de ouder. Ieder moet zijn of haar talenten kunnen ontplooien, ongeacht of de ouders een hoog of laag inkomen hebben. Ook deze doelstelling van het kabinet juichen wij van harte toe.

Vervolgens komt dan de vraag op welke wijze we deze doelen realiseren. Laten we eerst bezien hoe we het in het verleden hebben gedaan en wat daar de uitkomsten van waren. Studiefinanciering is de afgelopen tweehonderd jaar aan veel wijzigingen onderhevig geweest. Dat kwam mede door het heersende politiek klimaat en de daarbij behorende ideologieën. Over een halfjaar is het tweehonderd jaar geleden dat de eerste vorm van studiefinanciering werd ingevoerd. De overheid vond toen dat het goed was om een elite op te leiden van jonge, Oranjegezinde mensen, die minder vermogend waren, maar wel getalenteerd. De beurzen werden door de overheid verdeeld, het waren er welgeteld 70 per jaar. Doel was overigens ook de Nederlandse en Belgische volken tot een natie te smeden. Niet dat er geen beurzen bestonden. Al eeuwen waren er diverse beurzen — een ondoorzichtig systeem, dat wel — van provinciale besturen, liefdadigheidsinstellingen en kerken. De beurs droeg bij in ongeveer een derde van de kosten.

In 1924 wordt er een leenstelsel ingevoerd. Ook dan is er de angst dat studenten zullen afhaken. Daarom komt er een beurs voor maatschappelijk wenselijke studies. In praktijk worden de beurzen met name voor religieuze opleidingen gebruikt. Na de Tweede Wereldoorlog ontstaat er een behoefte aan technisch opgeleide mensen. Men wil studeren aantrekkelijk maken en voert opnieuw een beurs in, naast het leenstelsel. Ook ontstaat het idee dat wanneer je voor een dubbeltje geboren wordt, je zeker nog een kwartje kunt worden. De beurs is eerst gekoppeld aan inkomen en prestaties, maar dat laat men snel varen en het wordt voor alle lagere inkomens mogelijk een beurs te krijgen. In 1986 komt de basisbeurs. Alle studenten krijgen dan 600 gulden, met nog steeds de mogelijkheid van een aanvullende beurs en een lening. Dat wordt niet door alle studenten als eerlijk ervaren. Studenten met welgestelde ouders krijgen immers net zo veel geld als studenten met minder welgestelde ouders. Dat was voor mij een reden om mee te doen aan de protesten. Ik ging erop vooruit, terwijl ik het niet nodig had, maar veel mensen gingen erop achteruit, die het wel degelijk nodig hadden. Het werd trouwens een chaos. De systemen waren niet berekend op de invoering van de wet die er binnen een jaar doorheen gejaagd werd. Al snel wist je als student: "Niet verhuizen, niet je telefoonnummer wijzigen, want dan heb je kans dat je beurs wordt stopgezet."

In 1991 blijkt dat het stelsel onhoudbaar is. Bezuinigingen zijn het gevolg. In de jaren daarna zou de tempobeurs worden ingevoerd, die overigens weinig succesvol was. Verdere bezuinigen leidden tot de prestatiebeurs, waardoor

je binnen tien jaar afgestudeerd moest zijn en verder werd ook de tijd dat je recht had op een beurs verder verkort, evenals het reisrecht met de ov-jaarkaart. Het collegegeld werd hoger, de beurs werd minder en en passant werd er ook nog eens drastisch op de salarissen van docenten gekort. Ter illustratie, mijn eerste jaar dat ik les gaf had ik een baan van 50% en moest nog aanvullende bijstand aanvragen. Met een hbo-opleiding. Het onderwijs stroomde leeg. Het verval begon.

De jaren tachtig en negentig waren de jaren van rigoureus bezuinigen, iets waar toenmalig minister Deetman nu van zegt dat hij vond dat de grens was bereikt. Ik citeer: "Toen ik in 1989 stopte als minister waarschuwde ik dat de grens wel eens bereikt kon zijn. Inmiddels meen ik dat zeker te weten. Je kunt niet in onderzoek of in gebouwen willen investeren en tegelijk het budget terugschroeven. Probleem is dat bezuinigingen niet direct, maar pas op termijn zichtbaar worden."

Zoals al eerder gezegd, kun je aan de loopbaan van de studiefinanciering zien hoe het politieke klimaat was en is. Tweehonderd jaar geleden was het doel de natie te versterken en opwaartse mobiliteit te bewerkstelligen. Na de oorlog ging het erom jonge mensen te stimuleren tot studeren om de economie te kunnen voorzien van goedopgeleide mensen. Eind jaren tachtig kwam de basisbeurs, die veel weerstand opriep omdat het beginsel dat minder welgestelde gezinnen meer geld krijgen dan welgestelde gezinnen werd losgelaten. Kort gezegd, de rijken werden rijker en de armen moesten erbij lenen. Overigens was een van de argumenten van de invoering dat deze de student onafhankelijker zou maken van de ouders, een van de zaken waarvan de minister en ook diverse partijen nu zeggen dat dit niet de taak van de overheid is. Het kan verkeren.

Daarmee ben ik bij het voorliggende leenstelsel aangekomen. Ook nu weer zie je een weerspiegeling van het politieke klimaat. Het argument van mijn VVD collega Bruijn is steeds weer: "Hier is de begroting van de Nederlandse Staat, wanneer de studiebeurs moet blijven bestaan, zeg dan maar waar het wel vanaf moet." Besturen in Nederland is het beheren van het staatshuishoudboekje geworden.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
U hebt het over het zelfstandig maken van de studenten, het faciliteren van het op kamers gaan en dergelijke. Vindt u dat dat alleen geldt voor studenten of dat het ook van belang is voor werkende jongeren die na het vmbo aan de slag gaan en die op hun achttiende van het minimumjeugdloon rond moeten komen en die ook niet op kamers kunnen?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik merk dat de heer Ganzevoort ook niet goed naar mijn betoog heeft geluisterd. Het enige wat ik deed, was het schetsen van de geschiedenis, inclusief de toen gebruikte argumentatie en de nu gebruikte argumentatie. De heer Ganzevoort heeft mij niet horen zeggen dat dat mijn mening of die van mijn fractie is.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Daarom ben ik zo benieuwd naar wat de mening van mevrouw Gerkens is.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Wat ik in uw betoog en in die van andere partijen hoor, is dat steeds wordt gezegd: de overheid moet niet in het levensonderhoud van de student gaan voorzien. Maar ik vraag me af of die stelling kan worden onderbouwd met feiten en cijfers, omdat studenten voor een groot deel in hun eigen levensonderhoud voorzien door te werken en door bijdragen van ouders. Daarbij is er verschil tussen uit- en thuiswonend. Voor mij is het belangrijkste punt dat studenten en scholieren de opleiding kunnen kiezen waarbij zij het beste tot hun recht komen. Dat kan soms betekenen dat je aan de andere kant van het land moet wonen, omdat daar nu eenmaal die school is waar jij naartoe wilt. Als dat betekent dat we daarmee de man of vrouw op de beste plek hebben, dan mag de overheid daar best aan bijdragen.

De **voorzitter**:
Mijnheer Ganzevoort, tot slot op dit punt.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Wij delen uitgangspunten en visie. Niet om op cijfers en komma's te gaan letten, maar om principes scherp te krijgen stel ik de vraag waarom we dat wel toepassen op studenten en waarom niet op werkende jongeren, terwijl de eersten een veel groter perspectief hebben dan de laatsten. Waarom helpen we die niet om zelfstandig te gaan wonen? Ik probeer helder te krijgen welke argumenten u gebruikt.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De heer Ganzevoort haalt een aantal dingen door elkaar. Aan de ene kant willen wij de student niet helpen om zelfstandig te wonen. Wij stellen de student in staat, de opleiding te volgen die hij of zij wil volgen. Het is niet de bedoeling dat de overheid gaat betalen voor een opleiding om de hoek, waarbij de betrokken studenten gewoon thuis kunnen blijven wonen. Aan de andere kant zit er inderdaad al ongelijkheid in de manier waarop wij jongeren benaderen. Dan heb ik het niet alleen over werkende jongeren, maar over de grote groep jongeren die ondernemingen opzet, die daarbij durfkapitaal inzet en risico's loopt. Deze groep wordt op geen enkele manier door de overheid ondersteund. Die ongelijkheid is er dus en dat is niet terecht.

Er zijn diverse onderzoeken gedaan om aan te tonen dat de leenaversie wel meevalt. Er is gesjoemeld met cijfers en er is aan spinning gedaan. Wat mij hierbij het meest tegen de borst stuit, is dat we een ingrijpende stelselwijzing gaan ondernemen, zonder dat we echt de feiten kennen. De indruk wordt gewekt dat het allemaal wel meevalt. Op basis van wat het CPB denkt en verwacht en aanneemt en gelooft, zal de uitval niet zo groot zijn en ach, degenen die uitvallen, waren toch al niet zo gemotiveerd. Neemt men aan. Denkt men. Verwacht men. Het is moeilijk te becijferen wat nu echt de effecten van het leenstelsel zullen zijn op studerende jongeren. Er is geen reëel vergelijkingsmateriaal en dus kan het onderzoek alleen maar gebaseerd worden op aannames. Het zou wel zo sjiek zijn dat expliciet zo te benoemen. Maar toch, is er echt geen vergelijkingsmateriaal? 1924 is inderdaad 2015 niet, maar wanneer ik de leerlingen uit het voortgezet onderwijs van nu hoor vragen of er ook geld geleend moet worden voor een hbo-studie, maak ik mij toch zorgen. De komende generatie studenten heeft al

helemaal geen tijd gehad dit te voorzien. Zou het niet beter zijn geweest een stelsel te ontwikkelen dat alle talenten een kans geeft?

Natuurlijk heeft meneer Bruijn wel een punt. We kunnen niet ongebreideld geld uitgeven aan alles in dit land wanneer er niet genoeg geld binnenkomt. En dat binnenkomen van geld is behoorlijk lastig sinds de economische crisis. Alle hens moet aan dek om Nederland weer op een toppositie te krijgen en om met eigen kwaliteiten veerkrachtig te zijn. Wij delen de mening dat die kracht mede uit goed onderwijs moet komen en dat er dus na jarenlange bezuinigingen meer geïnvesteerd moet worden. Daar vinden alle partijen zich vandaag in. Dat zie ik als winst, want om dit land sterk — of zo u wilt: sterker — te krijgen zullen we moeten investeren in creatieve kennis. Dat vraagt om een andere wijze van kijken naar het onderwijs. Daar gebeurt veel wat wij moeten laten bloeien.

Alhoewel, het woordje "wij" is hier niet meer van toepassing. Tenzij men kinderen heeft op het mbo, in het vo of in het po, moeten de studenten voortaan betalen voor de kwaliteitsimpuls in het onderwijs, terwijl gebrek eraan door de politiek is veroorzaakt.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Begrijp ik goed dat mevrouw Gerkens afstand neemt van het SP-verkiezingsprogramma, waarin 800 miljoen bezuinigd wordt op het onderwijs?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik ben heel blij dat u mij die vraag stelt. Wij bezuinigen 1 miljard in het verkiezingsprogramma — dan hebt u de correcte cijfers — en investeren er ook weer 1 miljard in. Wij bezuinigen 1 miljard op de managementlaag. Er gaat ongeveer 20 miljard per jaar naar het personeel toe. 8% van het personeel is management. We bezuinigen ongeveer 5% daarop, dus we bezuinigen 5% van de managementlaag weg.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Toch komt dat volgens Keuzes in Kaart van het Centraal Planbureau uit op een nettobezuiniging van 800 miljoen. Daarmee wordt de SP alleen door de PVV voorbijgestreefd. Het netto-effect op de economische groei is ook bij de SP het laagst, afgezien van dat van de PVV.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dat klopt. Dat komt omdat het CPB het bij ons afhaalt van de lumpsum, zoals ik al tegen de heer Bruijn zei. Het CPB gaat namelijk niet akkoord met onze specificatie om het alleen op de managementlaag te doen. Als je het weghaalt van de lumpsum, raakt het inderdaad het hele onderwijs. Overigens investeren wij in onze begroting voor 2015, die is doorgerekend door het CPB, netto 450 miljoen in het onderwijs. Dat doet geen enkele partij ons na.

De heer **Bruijn** (VVD):
Dan trek ik het toch even iets breder. Mevrouw Gerkens en ik kunnen elkaar goed vinden op de punten die zij net noemde. Maar dat leidt ertoe dat mevrouw Gerkens bezorgd is dat wij besturen opvatten als alleen kijken naar het huishoudboekje van de Staat. Daar lopen we echt erg ver uit elkaar. Ik denk namelijk dat je juist in grote probleem raakt als je niet goed aandacht besteedt aan dat huishoudboekje. Mevrouw Gerkens heeft zojuist gelukkig gezegd dat zij geen afstand neemt van het verkiezingsprogramma van de SP. Wat wordt voorgesteld in het verkiezingsprogramma leidt er ten eerste toe dat we 6 miljard per jaar blijven lenen. In de komende twintig jaar is dat 120 miljard, zeg ik even tegen de aanwezige studenten op de publieke tribune. Dat geld wil mevrouw Gerkens blijven lenen. Die schuld krijgen de studenten dan dus ook in de schoot geworpen. Ten tweede leidt wat er wordt voorgesteld op korte termijn tot een verlies van 25.000 banen in de zorg en op lange termijn tot een structureel verlies van 280.000 banen. Dat is 3,75%. Als je dat doet, stort je niet alleen die generatie in een probleem, maar zadel je die ook nog eens op met een torenhoge staatsschuld. Zo zullen zij steeds meer aandacht moeten besteden aan het huishoudboekje van de Staat om überhaupt nog uit de problemen te komen. Daar lopen onze visies echt radicaal uiteen. Ik vind het ook onverantwoordelijk dat de SP dit serieus meent.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Volgens mij houden we hier geen Algemene Financiële Beschouwingen. Ik zou best wel met u in discussie willen gaan over ...

De heer **Bruijn** (VVD):
Voorzitter ...

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Laat u mij even uitpraten, mijnheer Bruijn. Ik zou best in discussie willen gaan over de doorberekening van ons verkiezingsprogramma. Het CPB doet een aantal aannames waarvan u en ik weten dat dit een manier is om aan de knoppen te draaien. Laat ik de vraag terugstellen aan u. We hebben het hier toch niet over een bezuiniging op het onderwijs? Er valt toch geen gat in de begroting van 2015 als dit leenstelsel niet doorgaat?

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik neem de woorden van mevrouw Gerkens serieus. Zij zei net dat zij zich zorgen maakte dat besturen tegenwoordig alleen nog gaat over het op peil houden van het huishoudboekje.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ja.

De heer **Bruijn** (VVD):
Dan kijk ik naar het alternatief dat zij biedt. Zij heeft gelukkig net zelf bevestigd dat zij geen afstand neemt van haar eigen verkiezingsprogramma. Ik kijk dan hoe zij dat oplost, waarbij we niet meer over het huishoudboekje hoeven na te denken. Mijn partij zegt: wij hoeven er nooit meer over na te denken als we zorgen dat we niet meer geld uitgeven dan er binnenkomt. Dat is heel eenvoudig. Maar de partij van mevrouw Gerkens zegt: nee, we laten een gat van 6 miljard bestaan, we ontslaan 280.000 mensen en we beginnen

meteen in de zorg al 25.000 mensen te ontslaan. Ik zie niet hoe de SP dit land verder afbrengt van zorgen over het huishoudboekje van de Staat dan we nu al hebben. We houden hier inderdaad geen macro-economische beschouwingen, maar mevrouw Gerkens heeft dit onderwerp net zelf geagendeerd.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De wijze waarop diverse partijen omgaan met de staatsschuld, is divers. Dat moge duidelijk zijn. De VVD wil de staatsschuld veel sneller aflossen dan wij. Dat heeft veel grotere consequenties voor de samenleving. Wij maken daar verschillende keuzes in. De heer Bruijn doet overigens een beetje aan cherrypicking in ons verkiezingsprogramma, maar ik ben het met hem eens: wij vinden inderdaad dat dit in een wat rustiger tempo kan, zeker in een tijd van economische crisis. Wat ik bedoel met "er wordt alleen gekeken naar het huishoudboekje van de Staat" is dat wij inderdaad de keuze maken om die aflossing wat meer getemporiseerd te doen, omdat het anders dramatische effecten heeft op onze samenleving, en dat de heer Bruijn ervoor kiest om de financiën zo snel mogelijk op orde te krijgen. Als er bij dat hakken spaanders vallen, zegt de heer Bruijn dat dit erbij hoort. Dat is zijn politieke keuze, maar niet de onze. Dat is het verschil daarin.

De **voorzitter**:
Nog heel kort, mijnheer Bruijn.

De heer **Bruijn** (VVD):
Uit alle cijfers blijkt dat mevrouw Gerkens echt ongelijk heeft. Ik hoop dat de studenten heel goed kijken als zij straks weer gaan stemmen. Eén ding is duidelijk: we kiezen inderdaad voor verschillende oplossingen. Dat ben ik met mevrouw Gerkens eens.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De tijd zal het leren.

De gedachte die erachter zit, is dat de student investeert in zijn of haar eigen toekomst en dat je daar best voor mag betalen. Bovendien zegt men dat een hbo- of wo-student grosso modo veel beter gaat verdienen dan de lager opgeleiden, dus dat hij zijn steentje kan bijdragen. In dat geval, zo vraag ik de minister, had men toch ook kunnen kiezen voor een kleine belastingverhoging bij de hoger betaalden? Het is namelijk een merkwaardige redenering dat je, wanneer je waarschijnlijk meer geld gaat verdienen, daarop een voorschot moet nemen met een lening. Belasting op arbeid had ook de perverse prikkel kunnen voorkomen om na de studie een beroep te kiezen waarmee je als individu zo snel mogelijk veel geld gaat verdienen. Kennis is in mijn ogen namelijk geen exclusief goed. Dat wat in het onderwijs gecreëerd, onderzocht of ontdekt wordt, moet ten goede komen aan de gemeenschap. Omdat de hele gemeenschap profiteert van die algemene kennisvermeerdering, evenals het individu, doordat meer kennis meer kracht betekent, is het niet meer dan logisch dat de gemeenschap daaraan meebetaalt. Overigens kiest mijn partij ervoor om te bezuinigen op de managementlaag.

Door geen basisbeurs meer te verstrekken bespaart de overheid inderdaad geld. Dat geld kan dan geïnvesteerd worden in het hoger onderwijs. De student betaalt deze kwaliteitsimpuls. Het lijkt een logische redenering. Er zitten echter nogal wat haken en ogen aan de uitvoering van deze simpele redenering. Om te beginnen betalen de studenten vanaf 1 september het collegegeld en de individuele studiekosten zelf. Zij gaan daarmee de kwaliteitsimpuls betalen. Op 1 september is er echter nog geen kwaliteitsverbetering. Het geld komt dan mondjesmaat vrij en hoeveel dat is en op welke wijze dat besteed gaat worden, is nog onbekend. De doorvoering van het leenstelsel zal op zijn vroegst in 2018 integraal meer geld naar het onderwijs brengen. Tot die tijd moet het hoger onderwijs zelf in de kwaliteit investeren.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Wat gaan studenten betalen aan het onderwijs?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Een klein deel ervan. Natuurlijk, de overheid betaalt voor een groot deel nog steeds mee aan het onderwijs. Dat ben ik met de heer Ganzevoort eens.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Wat zij gaan betalen, is wat zij nu betalen, namelijk collegegeld. Het grootste deel van de onderwijskosten wordt betaald door de overheid. Dat blijft zo en wordt zelfs groter. Zij gaat namelijk daarin investeren en minder betalen aan het levensonderhoud. Dat is het verschil. Het beeld dat studenten meer gaan betalen voor de kwaliteit van het onderwijs, is echt een rare gedachte. Zij betalen het collegegeld. Meer niet.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De studiefinanciering vervalt. Daar worden zij dus op gekort. Dat geld kunnen zij nu gaan lenen. Zoals ik al zei, wordt dat geld niet alleen gebruikt voor het levensonderhoud. Er zijn nog meer kosten aan een studie dan alleen het collegegeld.

Dit betekent dat het wordt overgelaten aan de begroting van de hogescholen en de universiteiten zelf. We zien nu al dat dit niet gebeurt, maar dat er zelfs bezuinigd wordt. Dit betekent dat de komende jaren studenten betalen voor een kwaliteitsverbetering die er in het gunstigste geval pas na hen zal komen. Daarvoor krijgt de student dan een voucher van €2.000 om bijscholing te betalen. Die voucher is vijf tot tien jaar geldig. Dat lijkt een mooi gebaar, maar de student heeft liever nu een kwaliteitsverbetering dan over vijf of tien jaar. Of die verbetering er in 2018 komt, hoeveel verbetering het zal zijn en op welk vlak, dat zijn randvoorwaarden waarvan nog niets vastligt. Dit kabinet vraagt de student om in zichzelf te investeren, terwijl de student niet weet wat die investering nou precies waard is.

Ik maak nu enkele opmerkingen over de toegankelijkheid van het onderwijs. Om te beginnen vraag ik de minister om aan te geven hoe dit wetsvoorstel zich verhoudt tot het door Nederland ondertekende Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten en in het bijzonder artikel 13, lid 2c.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Ik ontvang graag de eigen beoordeling van mevrouw Gerkens over de verhouding van het wetsvoorstel tot het verdrag, met name over de inspanningsverplichting en de resultaatverplichting.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik heb het onderzoek gezien dat in opdracht van OCW is gedaan. Er zijn enkele dingen die je moet aangeven op het moment dat er sprake is van een verslechtering van de huidige situatie. De economische crisis kan een reden zijn om tijdelijk een teruggang te doen, maar dit is niet tijdelijk. De toegankelijkheid moet gewaarborgd blijven — ik doe het nu even uit mijn hoofd — en er moet overleg zijn gevoerd met de betrokkenen. Wij zouden daarover een opmerking van het comité kunnen krijgen, omdat het erop lijkt dat niet aan al deze voorwaarden goed is voldaan. Het onderzoek was hier niet erg rooskleurig over. Ook niet per definitie negatief, trouwens, maar dat zou ik ook niet zijn als je zo'n juridisch verdrag gaat bekijken. Er zitten inderdaad nogal wat haken en ogen aan. Het zou best kunnen dat wij hierdoor in de problemen komen. Ik ben dit overigens niet alleen van mening, een aantal juristen ziet dit ook zo.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Ik ben, met de heer Engels, heel benieuwd naar de beoordeling van de minister hiervan. Ik wil erop wijzen dat in artikel 13 wordt gesproken over een inspanningsverplichting voor het hoger onderwijs. De resultaatverplichting geldt alleen maar voor het gratis basisonderwijs. In het hoger onderwijs is sprake van een inspanningsverplichting, met daarbij de randvoorwaarde van artikel 2 over de financiële mogelijkheden.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dat klopt. Tegelijkertijd spreken we ook af dat de situatie tot een standstill zal moeten komen. Dit betekent dat er geen verslechtering mag zijn, tenzij, zoals ik net al heb gezegd, de economische crisis ons daartoe noopt en dan zou zij er tijdelijk kunnen zijn. De vraag is of dit wel of niet een verslechtering is. Volgens het rapport zitten hierin enkele punten die als verslechtering aangemerkt kunnen worden.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Nu wel de allerlaatste vraag, voorzitter. Hoe verhouden de 800 miljoen aan bezuinigingen van de SP op het onderwijs zich tot dit verdrag?

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dan krijgen we weer hetzelfde. Mevrouw Sent heeft net niet goed naar mij geluisterd. Wij bezuinigen geen 800 miljoen, nee, wij bezuinigen 1 miljard, die wij ook weer in het onderwijs investeren. Zoals ik al zei, in onze tegenbegroting investeren wij dit jaar netto 450 miljoen in onderwijs, wat geen enkele andere partij ons nadoet. Ik kan het wel blijven herhalen. Misschien dat mevrouw Sent het een keer kan opschrijven, zodat zij mij niet steeds ten onrechte hoeft te interrumperen; dit hebben wij dan ook achter ons gelaten. Ik wijs, net als de heer Bruijn, op de rapportage van de OESO getiteld "Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth". De OESO concludeert dat de stijgende inkomensongelijkheid resulteert in een afname van de economische groei. Als belangrijkste reden wordt genoemd dat mensen uit de lagere inkomensklasse minder in staat zijn om te investeren in hun onderwijs. Hierbij wordt een direct verband gelegd tussen onderwijs en inkomensongelijkheid. Ik ken de argumentatie van de heer Bruijn hierop. In de beantwoording van schriftelijke vragen stelt de regering dat de leenvoorwaarden voor studenten veel gunstiger worden en dat daarmee de toegankelijkheid voor alle studenten verbeterd wordt.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik heb het rapport er nog even bij gepakt. Het zou toch verbazend zijn als in het rapport zou staan dat nivelleren banen oplevert. Dit staat er niet. Er staat: "… many of the negative mechanisms (…) are associated with inequality at the bottom end of the distribution." Het gaat hier om landen waar een absolute armoede bestaat. Vanwege sociale onrust en het niet benutten van arbeidspotentieel moet je die armoedige laag erbij betrekken door te investeren in onderwijs en in banen. Nederland, met een ginicoëfficiënt van 0,27, hoort niet bij die landen. In het rapport staat ook: The positive effects are existing at the top end of the income distribution. Denivelleren daar levert meer banen op. Dat staat in het OESO-rapport. Om nu de conclusie te trekken dat in het OESO-rapport staat dat nivelleren banen oplevert, daar heb ik groot bezwaar tegen. Het staat er niet in.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Volgens mij is dat ook niet wat er wordt gezegd. Het rapport stelt dat een stijgende inkomensongelijkheid resulteert in de afname van de economische groei; meer banen is natuurlijk een ander verhaal. Het gaat hier over de economische groei. De OESO maakt rapportages over heel veel landen. De heer Bruijn heeft het over instabiele landen waar mensen hele lage inkomens hebben. Wij kennen ze allemaal. Het zou goed zijn om daarin te investeren. Als die klasse beter onderwijs zou krijgen, dan krijg je natuurlijk ook meer economische groei. Dat is volgens mij zo klaar als een klontje. Hoe meer educatie, des te meer welvaart.

De heer **Bruijn** (VVD):
Dat zijn allemaal algemeenheden die waar zijn. Dat klopt en dat staat hier ook. Dat is zelfs in Nederland zo. Er staat echter niet dat inkomensongelijkheid de economische groei remt. Dat is volgens het OESO-rapport alleen zo in landen waar tussen de middengroepen en de onderlaag een te grote afstand bestaat. Nederland hoort daar niet bij. Er staat hier: "The positive mechanisms (…) are more likely to depend on the degree of inequality in the top of the income distribution." Hoe groter de verschillen, des te meer banen zullen er zijn. Hoe meer ladder er is, des te hoger kunnen wij klimmen. De partijgenoot van mevrouw Gerkens uit de Tweede Kamer begrijpt dit overigens heel goed. Ik heb een tweetje van Harry van Bommel uit juli 2013 waarin hij de Partij van de Arbeid, die gaat nivelleren, de maat neemt. Hij parafraseert dat die partij de Partij van de Arbeidsloosheid zou moeten heten. Deze partijgenoot begrijpt in ieder geval dat nivelleren banen kost en daar ben ik blij mee.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Het is vrij makkelijk om te interrumperen met een tweet uit 2013 waarvan ik de context niet eens ken. Ik zal zo nog op het OESO-rapport terugkomen. Ik zal de heer Bruijn dan de zinsnede voorlezen waar het wel degelijk staat. Wij moeten er overigens ook voor zorgen dat wij niet een groeiende — ik wacht even tot de heer Bruijn weer aandacht heeft — kloof krijgen. Die groeiende kloof dreigen we wel te krijgen als er leenaversie gaat bestaan bij de lage sociale klassen. Dit hoeft niet zozeer alleen bij heel lage sociale klassen het geval te zijn. Ik maak mij met de heer Essers ongerust over de middenklasse, die hier niet de compensatie krijgt die zij zou moeten hebben.

Ik wilde zeggen dat het een vreemde redenering is dat de leenvoorwaarden voor studenten veel gunstiger worden en dat daarmee de toegankelijkheid voor alle studenten wordt verbeterd. Een groot deel van de studenten die vroeger niet hoefden te lenen, moet dit nu wel. Natuurlijk tast dit de toegankelijkheid van het onderwijs aan. De minister onderkent dit ook. Wij weten allemaal dat het gaat gebeuren en dat daarmee de facto het onderwijs voor bepaalde jongeren niet meer bereikbaar zal zijn. Onderzoek van het CPB toont aan dat studenten geen betere studiekeuze gaan maken door het leenstelsel. Ik durf zelfs te beweren dat meer studenten een strategische keuze gaan maken in plaats van te kiezen voor een studie die bij hun talenten past. Mijn zoon vroeg mij of het leenstelsel geldt voor hbo en wo. Het geldt inderdaad voor hbo en wo, maar met hbo of een alfastudie wo ben je goedkoper uit. Onderwijs is er om talenten te laten bloeien, een mens tot zijn of haar recht te laten komen en de kennis van de samenleving te vermeerderen. Onderwijs is er niet om uitgekiend te bedenken waarmee je straks het meeste geld binnenhaalt of waarmee je de grootste schuld hebt. Kies je, om slechts twee voorbeelden te noemen, voor een opleiding als hbo-verpleegkundige of als wo-leraar, dan wijk je af van het mooie gemiddelde plaatje van wat je gaat verdienen na je opleiding. En deze mensen hebben we juist hard nodig. Wil dit kabinet nu daadwerkelijk zeggen tegen de aankomende lichting studenten: kies vooral een beroep waar je goed mee gaat verdienen?

Ik bespreek nu de knelpunten die in het wetsvoorstel te vinden zijn. Die knelpunten zijn er namelijk. De komende studenten, de jongeren die dit jaar eindexamen doen, worden, evenals hun ouders, plotseling geconfronteerd met een leenstelsel. Een leenstelsel waarvan de minister zegt dat ouders meer zullen gaan bijdragen aan de studie van hun kind. In de nadere memorie van antwoord krabbelt de minister echter een beetje terug van deze stelling. Hierin geeft de minister aan dat men eigenlijk niet weet wat er door het leenstelsel gaat gebeuren. De minister impliceert dat ouders misschien wel meer uren gaan werken om de studie van hun kind te betalen. Hoe dan ook, volgens de minister is er geen effect op de consumptieve uitgaven. Enerzijds zegt zij dat het leenstelsel geen drempel vormt, omdat ouders meer zullen bijdragen. Anderzijds weet zij niet of ouders dit inderdaad gaan doen. Dat lijkt mij geen sterke verdediging. Deze minister weet toch goed dat je een euro maar een keer kunt uitgeven? Sinds de wet hier voorligt, heb ik van diverse ouders verontruste e-mails gehad, omdat zij hun kinderen niet met een hoge studieschuld willen opzadelen. Zij hebben geen gelegenheid gehad om hiervoor te sparen.

Ik kom op de huidige studenten. De minister had het in haar beantwoording over "hypothetische gevallen". Ik begrijp dat zij dat zo wil benoemen, want de hypothetische gevallen zijn schrijnend, maar tegelijkertijd niet meer te repareren. De minister heeft haast, dus gaat zij uit van gemiddelden. Ik lees enkele passages voor uit de vele mails die ik van studenten ontving. Ik beperk mij tot drie ervan. Eerst die van Frouke de Wijs. Zij is "een hypothetische student", tweedejaars sociologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. "Natuurlijk weet ik, net als alle andere studenten, dat er een grote kans is dat vanaf volgend studiejaar de basisbeurs tot het verleden zal behoren. Ik was net een beetje aan dat idee gewend, toen ik een tijdje geleden plots hoorde dat huidige bachelorstudenten in een eventueel vierde bachelorjaar ook geen studiebeurs meer ontvangen. Na mijn middelbare school heb ik een jaar internationale ontwikkelingsstudies gestudeerd. Al vrij snel wist ik dat dit niet de goede studie was voor mij, maar ik besloot het jaar af te maken. Ik heb dat ook cum laude afgesloten. Voor de zekerheid had ik natuurlijk gecontroleerd of ik na dat jaar dan nog wel drie jaar studiebeurs zou krijgen en dat was het geval, verzekerde DUO mij. Als ik toen van die regel op de hoogte was geweest, was ik veel eerder gestopt. Dit raakt mij omdat het mijn ouders raakt. Mijn ouders hebben het niet breed, maar vanaf het moment dat ik geboren ben, hebben ze iedere maand geld opzij gelegd om voor mijn studie te sparen. Nooit kopen mijn ouders nieuwe kleren voor zichzelf of doen ze luxe dingen. Maar ze hebben daardoor wel voor mijn hele studie het collegegeld en de boeken bij elkaar gespaard. Er is een spaarrekening, van de basisbeurs kan ik mijn kamer in Nijmegen betalen en mijn aanvullende beurs gebruik ik om van te leven. Zo zouden hun kinderen schuldenvrij van de universiteit af komen, was het idee. Totdat minister Bussemaker de plannen wijzigde en het plaatje er opeens een stuk minder rooskleurig uitziet. Dit voelt oneerlijk. Oneerlijk voor mezelf, maar vooral oneerlijk voor mijn ouders."

Wybrand van der Meulen is ook zo'n "hypothetisch geval": derdejaars student rechtsgeleerdheid en vicevoorzitter van de universiteitsraad in Groningen. "Toen ik drie jaar geleden naar Groningen verhuisde, had ik een helder plan voor ogen: mijn bachelor in vier jaar halen met in het derde jaar een bestuursjaar. Zo kon ik mijzelf ontplooien buiten mijn studie en toch in een redelijke termijn mijn studie halen. Ik zou immers vier jaar lang een basisbeurs ontvangen, zo was mij verzekerd. Ik zou geen langstudeerder worden die de samenleving handen vol geld zou kosten, maar ik zou wel alles uit mijn studietijd halen. Als het studievoorschot wordt doorgevoerd, valt mijn basisbeurs weg. Waar ik aan het begin van mijn universiteitsraadjaar nog twee jaar recht had op een basisbeurs, moet ik het nu, vijf maanden later, met slechts de helft gaan doen. Zonder dat ik nog enige invloed kan uitoefenen op mijn studieduur."

Een laatste voorbeeld, van de dochter van Ruud Hudepohl. "Met de plannen voor afschaffing van de studiefinanciering en het invoeren van een leenstelsel voor studenten ontstaat een onrechtvaardige situatie. De lang-studeerboete mocht niet worden ingevoerd omdat het zou betekenen dat de spelregels tijdens het spel zouden worden aangepast. Met de huidige plannen is het niet anders. Mijn dochter heeft afgelopen jaar, tijdens haar bachelorperiode, besloten om deze met een jaar te verlengen om haar kennis en vaardigheden te vergroten door een studie in het buitenland. Hiermee worden gemotiveerde, hardwerkende studenten benadeeld!"

Kortom, de regeling rammelt nog aan alle kanten. Zo gaan studenten met een functiebeperking erop achteruit, maar ontstaat er ook ongelijkheid tussen alfa- en bètastudenten. Deze laatste groep heeft veel minder mogelijkheden om naast studie en stage bij te verdienen en kent meer meerjarige masters. Ook hier is er geen sprake van een uitzondering; we hebben het over een grote groep. Hoe gaan we voorkomen dat deze student straks wel een studieschuld van €40.000 heeft? En hoe voorkomen we dat studenten hierdoor gaan afzien van die bètastudie, juist nu we bètastudenten zo hard nodig hebben?

Een andere zorg die mijn fractie heeft, is de uitvoering bij DUO. De minister zegt dat DUO kan voldoen aan de uitvoering van dit leenstelsel, maar ook hier geldt dat dit zijn keerzijde heeft. Vele taken kan DUO nog niet uitvoeren. DUO geeft aan dat het ten koste gaat van de invoering van PVA en bovendien dat dit met meer kosten gepaard zal gaan. Ik vind de reactie van DUO helder en realistisch. Ze zeggen eigenlijk: ja, dat kan, maar dat kost wel wat. Hoeveel dat dan kost, is nog onduidelijk. De minister komt met een voorstel bij de Voorjaarsnota. Maar als we dan al ja gezegd hebben tegen dit wetsvoorstel, wrijven de ICT-leveranciers zich in de handjes. Wat het ook kost, het zal af moeten. Dat gaat geld kosten. Hoeveel, dat weet niemand. Mijn fractie denkt dat het niet juist is om deze ongedekte cheque af te geven.

Ik kom op de echte ongedekte cheque. Wat gaat dit systeem de overheid uiteindelijk kosten? In Groot-Brittannië loopt het helemaal mis. Men krijgt daar veel minder geld binnen van de aflossingen dan gedacht en, zoals ze het zelf zeggen, "a big black hole" dreigt bij de begrotingen. Hierdoor komt ook de financiering van de universiteiten daar in het gedrang. Zij roepen om nog meer collegegeldverhoging. Hoe denkt de minister te voorkomen dat dit ook in Nederland gaat gebeuren?

Ik kom op het lenen zelf. De minister maakt er een mooi verhaal van. Het is geen gewone lening. Nee, het is een sociale lening. En verder: lage rente, lange aflossingstermijnen en pas bij 120% van het minimumloon afbetalen. Het klinkt bijna te mooi om waar te zijn. De vraag is dan ook wat het risico is van dit financiële product. De minister staat op het standpunt dat zij, vanwege het sociale karakter, geen financiële bijsluiter hoeft te vragen. Dat klopt. Dat hoeft ook niet, maar dat kán wel. De wet staat toe dat de minister producten hiervoor kan aanwijzen. Hoe groot is dat risico eigenlijk? Wat wordt de rente straks, over drie jaar, vijf jaar of tien jaar? Wat gebeurt er als het systeem financiële gaten gaat slaan in de begroting van de overheid? Wie vangt dat gat dan op? De afgestudeerde student? Er is namelijk geen enkele zekerheid en geen enkele garantie voor de student die het contract aangaat. De overheid kan, zoals we ook vandaag zien, de spelregels gewoonweg veranderen. Mijn bijsluiter zegt dat het financiële risico van dit product hoog is, voor beide partijen.

Doordat de student voortaan moet lenen, krijgt hij meer inspraak in de wijze waarop het geld besteed wordt. Maar de instellingen zijn er nog helemaal niet aan toe om die student ook te geven wat hij nodig heeft. Zo zijn er nog steeds studies waarin je maar één keer per jaar een hertentamen kunt doen, en heel veel studies waarvoor geen stage te krijgen is. Buiten zijn schuld krijgt die student een jaar studievertraging en nu ook een jaar meer studieschuld. De minister zal nu wijzen op de rechten van de student, maar tijdens de hoorzittingen hebben wij ook gehoord dat dit recht maar heel moeizaam te halen is. Daar ben je vaak ook weer een jaar mee kwijt, nog afgezien van de kosten.

Ik rond af met een aantal conclusies. Onderwijs is in de ogen van de SP-fractie een recht en een collectief goed. Ja, we steunen het beleid van de minister om te investeren in het onderwijs zodat de kwaliteit omhoog kan gaan. En nee, studeren mag niet afhankelijk zijn van het inkomen van de ouders. Voor een deel is dit het echter wel. De lage inkomens zijn afgedekt, de hoge zeker ook, maar in de middengroep wordt een groep gecreëerd die moet gaan lenen. Dat zal zeker niet voor iedereen financieel vanzelfsprekend zijn. We vragen heel jonge mensen, op 16- of 17-jarige leeftijd, een beslissing te nemen voor de komende dertig jaar van hun leven, terwijl ze gezien hun leeftijd nergens anders een lening mogen afsluiten. Ze mogen nog niet autorijden, nog geen alcohol drinken en nog niet roken, maar voor dertig jaar zoveel geld lenen is geen probleem.

Het stelsel zorgt ontegenzeggelijk voor leenaversie, ook al verschillen de cijfers over hoe groot die aversie zal zijn. De regeling wordt overhaast uitgevoerd. De huidige studenten moeten opeens gaan lenen. De medezeggenschap, de rechten van de student zijn nog lang niet goed geregeld. De regeling is gebaseerd op gemiddelden en er is onvoldoende rekening gehouden met de studenten die daarbuiten vallen. Er ontstaat een ongelijkheid tussen de alfa- en de bètastudent. De lening is nu zogenaamd sociaal ingevuld, maar dat is aan het politieke klimaat onderhevig en biedt dus geen enkele garantie voor de toekomst.

De financiële risico's van het ICT-traject bij DUO zijn onbekend en het voorstel heeft vertragende effecten op de invoering van PVA. Het ICT-traject heeft een hoog risicogehalte en veel maatregelen die nodig zijn, kunnen pas jaren later in het systeem verwerkt worden.

De financiële risico's zijn ook hoog voor de overheid. Het kan een enorm gat in de begroting slaan als de berekeningen van het afbetalen niet uitkomen. Dat zou ook niet zo vreemd zijn gezien het feit dat het wetsvoorstel in hoge mate is gebaseerd op veronderstellingen: weinig harde cijfers en weinig feiten. Vervolgens is het voorstel in strijd met de verdragen waarin we hebben afgesproken om het onderwijs, ook het hoger onderwijs, in de komende jaren gratis te maken. De toegankelijkheid wordt beperkt en een toenemende ontoegankelijkheid zorgt voor een afnemende economische groei.

De SP-fractie is tegen een leenstelsel. Het leenstelsel uit dit wetsvoorstel maakt onze bezwaren niet minder maar versterkt ze. Het is gebaseerd op ongefundeerde aannames en is omgeven met veel onzekerheden, knelpunten en weeffouten. Het vertoont, kortom, de kenmerken van een overhaaste invoering. Alleen al op basis hiervan vragen wij de minister om het wetsvoorstel in te trekken of op zijn minst een jaar uit te stellen.

☐

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Voorzitter. In 2010 verscheen het belangrijke rapport Differentiëren in drievoud van de commissie-Veerman. De commissie-Veerman liet zien dat Nederland wegzakt op de

internationale lijstjes van investeringen in het hoger onderwijs. Ook de toestroom van studenten hapert nog, hoewel die aanzienlijk verbeterd is in de decennia die achter ons liggen. Dat geldt met name voor studenten uit sociaaleconomisch zwakkere en allochtone milieus. Wij halen doelstellingen, zoals de 50%-doelstelling van Lissabon die inmiddels alweer is prijsgegeven, niet als het gaat om de vergroting van het aandeel hoger opgeleiden.

Ook de WRR onderstreept in de publicatie Naar een lerende economie het belang van toename van het aantal hoger opgeleiden. Wereldwijd wordt hierop ingezet. In India, China en Indonesië stijgt de deelname aan het hoger onderwijs spectaculair. In China studeren jaarlijks 8 miljoen studenten af aan universiteiten en colleges. Ook in Europa en de Verenigde Staten stijgen de aantallen nog steeds.

In een globaliserende kenniseconomie wordt de concurrentieslag gevoerd met hoger opgeleiden. Het is dus van blijvend belang om in te zetten op het vergroten van de deelname aan het hoger onderwijs. Niet alleen de kwantitatieve groei is belangrijk, maar ook de kwaliteit van het hoger onderwijs vergt een impuls. Nederland is wat dit betreft een subtopper. De kwaliteit is over de gehele linie niet slecht, maar wel gemiddeld. Terecht wordt nu ingezet op excellentie, differentiatie, beter en kleinschalig onderwijs, internationalisering en sterkere uitdaging van getalenteerde studenten.

Het op peil brengen van ons hoger onderwijs kost geld. Nederland besteedt een kleiner percentage van het bbp aan onderwijs dan bijvoorbeeld de Scandinavische landen en de Verenigde Staten. Wie tot de koplopers wil behoren — en dat willen wij — moet hiervoor investeringen willen plegen. Die investeringen blijven achter. Eigenlijk is dat sinds het verschijnen van het rapport van commissie-Veerman niet veranderd, terwijl we wel de noodzakelijke kwaliteitsslag willen maken. Sinds het kabinet-Rutte I, waar VVD en CDA aan deelnamen, wordt daarom de route gevolgd om de noodzakelijke middelen vrij te spelen door gehele of gedeeltelijke afschaffing van de basisbeurs. We herinneren ons nog de strijd om de langstudeerdersboete.

Het huidige kabinet zet in op algehele afschaffing van de basisbeurs en terugkeer naar het leenstelsel. Dat levert een besparing op van 1 miljard dat later opnieuw geïnvesteerd wordt in het hoger onderwijs. Mijn fractie is nog niet toe aan een afscheid van het huidige stelsel, dat in een aantal opzichten zo slecht nog niet is. Het verlaagt de drempel naar het hoger onderwijs, zeker voor studenten uit de genoemde zwakkere sociaaleconomische en allochtone milieus, en vormt een verantwoorde publieke investering in de toekomst.

In de jaren die achter ons liggen, zijn de college- en instellingsgelden al verhoogd. Ons hoger onderwijs krijgt steeds meer drempels. Stappen we nu over op een leenstelsel, dan zal dit effecten hebben op de breedte en de kwaliteit van het hoger onderwijs. Dat is erg jammer. Ik zal er straks op terugkomen. De vraag is of we met dit wetsvoorstel niet penny wise, pound foolish zijn. Ik wil allereerst enkele kanttekeningen plaatsen bij de betekenis van dit voorstel voor de student en de veronderstellingen van het wetsvoorstel met betrekking tot het leenstelsel. Daarna zal ik ingaan op de effecten op het hoger onderwijs zelf.

Een kernargument van het wetsvoorstel is dat van studenten die later voldoende inkomen zullen verwerven dankzij hun hogere opleiding, best gevraagd mag worden om de studie door middel van een lening te financieren. Ze kunnen het later immers gemakkelijk terugbetalen. Deze redenering privatiseert de kosten voor hoger onderwijs voor jongeren vanaf 18 jaar op ongekende wijze. Dat maakt het wetsvoorstel ingrijpend. Zeker, ook nu lenen veel studenten bij, maar dat doen zij naast hun basisbeurs die hen al een eind op weg helpt.

Bij de invoering van de basisbeurs in 1986 werd afscheid genomen van het stelsel van kinderbijslag voor studerende kinderen. Daar is hij, collega Sörensen: de kinderbijslag voor studerende kinderen tot 27 jaar. Ook voor het huidige stelsel was er een toelage uit de publieke middelen. Daarvan nemen we nu helemaal afscheid.

Een belangrijk motief was destijds dat studenten onafhankelijk van hun ouders werden en de financiële zaken voortaan zelf konden regelen. Als de basisbeurs wordt afgeschaft, is er helemaal geen generieke tegemoetkoming meer en bestaat de ouderonafhankelijkheid niet meer, want de veronderstelling is dat ouders gaan meebetalen. Voor jongeren die gaan studeren betekent dit dat hun financiële leven begint met het opbouwen van schulden. We leggen daarmee een grote last op de schouders van beginnende generaties. Daarnaast is al eerder gezegd dat Nederland al kampioen is in private schulden. Dat zal het op deze manier nog meer worden.

Door deze manier van lenen een studievoorschot te noemen, wordt het verband gelegd met het latere inkomen. Daarmee wordt een voorschot genomen op een onzekere toekomst. Dat is risicovol, vooral in een wereld die minder zekerheden biedt dan ooit. Niet iedereen zal in staat zijn om een baan te verwerven die riant genoeg is om de schuld terug te betalen. Garanties op een goede baan zijn er niet voor iedereen. Dat vergt ook goed arbeidsmarktbeleid, dat erop gericht is om hoger opgeleiden aan banen te helpen. Kan de minister over dat verband iets zeggen?

Onze fractie wil niet op voorhand meegaan met deze privatisering van studiekosten en kijkt anders aan tegen de kwestie van publieke baten. Als de redenering is dat hoger opgeleiden hun investering zelf kunnen terugverdienen, dan kan ook worden geredeneerd dat de overheid haar investering via de belasting zal terugkrijgen. Het publieke rendement van hoger opgeleiden is vele malen groter dan de investering die de overheid doet door het verstrekken van een basisbeurs. De WRR wijst erop dat de structureel hogere belastingopbrengst voor Nederland zal neerkomen op een rendement van ruim 7% per jaar. Dat is een hoger rendement dan wanneer je je geld naar de beurs brengt. De staatskas heeft dus sowieso profijt van hoger opgeleiden. Hoe komt het dat we hierover eigenlijk maar weinig lezen, ook in de antwoorden van de minister?

Nederland, de samenleving, de staatskas zullen ruimschoots profiteren van hoger onderwijs. Dat is nu al het geval. Het kabinet haalt nu extra investeringsruimte weg bij de studenten. Intussen is er ook nog het verhaal over de staatsschuld die wel degelijk oploopt met 17 miljard. Het betekent dat we straks meer dan 70% staatsschuld hebben en daarmee passeren we een belangrijke grens. Ook dat is een publiek effect.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik hoor dat bedrag af en toe en ik probeer het te plaatsen. Eerlijk gezegd lukt dat niet goed. Dat kan liggen aan mijn gebrek aan economische achtergrond, ik heb andere dingen gestudeerd. Kan de heer Kuiper uitleggen waar die extra staatsschuld van 17 miljard uit bestaat? Ik heb daar eerlijk gezegd geen goede informatie over kunnen vinden.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat is eenvoudig. De studenten lenen het geld van de overheid. Dat geld moet opgebracht worden. Het moet op tafel komen. De overheid voorziet daarin. Dat kan gaan oplopen tot een bedrag van 17 miljard dat wordt voorgeschoten door de overheid om het totale leningenbedrag te financieren.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Bedoelt de heer Kuiper dat je dat geld niet kwijt bent, als je het voor een deel leent en voor de rest geeft? Anders snap ik het namelijk niet.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Het is een leenstelsel. Studenten lenen van de overheid. De overheid leent het geld op de kapitaalmarkt. Dat staat in de stukken. Het betekent dat de overheid uiteindelijk een vermeerdering van de staatsschuld van 17 miljard krijgt. Ik ben ook geen econoom hoor, maar dat lees ik in de stukken.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Maar de heer Kuiper doet nu alsof dit met de huidige studiefinanciering niet het geval is, terwijl we nu hetzelfde bedrag aan de studenten geven. We geven een deel weg en we lenen een deel uit. Nu krijgen we er toch nog minder van terug?

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat klopt, maar dat gebeurt natuurlijk wel in heel andere verhoudingen en in veel mindere mate. Nogmaals, ik heb dezelfde stukken gelezen als u. Ik lees daarin dat er een staatsschuldvermeerdering zal optreden van 17 miljard. Laat de minister het straks maar toelichten. Daar zie ik naar uit. Maar het zal op de balans van de overheid zichtbaar worden.

De **voorzitter**:
Mijnheer Bruijn, kort graag.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik zal het heel kort doen. Ik hoorde de heer Kuiper eerst zeggen dat voor de overheid investeren in het onderwijs een goede zaak is, want het levert veel rendement op. Nu hoor ik hem echter bezwaar maken tegen een investering van 17 miljard die de overheid in zijn optiek zou gaan doen. Dat is overigens niet waar, want je moet het, zoals de heer Ganzevoort al heeft aangegeven, niet vergelijken met een basispad waarbij de overheid niets in het onderwijs stopt. Je moet het vergelijken met het basispad dat we nu hebben — het is ongewijzigd beleid — waarbij de overheid diezelfde 17 miljard als gift uitgeeft. Er zijn twee vragen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat klopt. Ik vraag aan de minister een toelichting over die 17 miljard. Laat het dan helder worden. Maar mijn belangrijkste punt is inderdaad dat investeren in hoger onderwijs loont. Via de belastingopbrengst loont het sowieso al voor de overheid om die investering te doen. Mijn vraag aan de minister is: waarom laat zij het daar niet bij? Wij vragen van hoger opgeleiden straks ook een hogere belasting op de looninkomsten. Die zullen renderen voor de overheid. Het is dus zinvol om de investering in hoger onderwijs zo te doen.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik vind het toch echt belangrijk dat dit geen stand houdt, want u kunt uw basispad niet aangeven. Een ander punt is dat u zegt dat de overheid straks met het nieuwe stelsel geen financiële tegemoetkoming meer zal geven, maar de overheid of de belastingbetaler, u en ik, betaalt straks nog steeds meer dan 80% van de studiekosten. De andere financiële tegemoetkoming is een lening tegen sociale voorwaarden. We kunnen dus niet zeggen dat de overheid zich nu helemaal terugtrekt.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Nee.

De heer **Bruijn** (VVD):
U zegt dat de overheid geen financiële tegemoetkoming geeft.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Er vindt hier een verschuiving plaats. De kosten voor de huidige basisbeurs worden immers straks niet meer gemaakt. Maar mijn punt is natuurlijk dat de overheid op allerlei manieren investeert door het in stand houden van het hoger onderwijs, maar ook door de basisbeurs. Dat allemaal samen is een zinvolle investering voor de overheid. Het levert een rendement op van 7% per jaar wanneer studenten later inkomstenbelasting gaan betalen. Lees het rapport Naar een lerende economie van de WRR. Daarin wordt met klem betoogd dat investeren in onderwijs altijd loont en altijd rendement zal opleveren.

De **voorzitter**:
Mijnheer Bruijn, nog kort.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik heb dat rapport gelezen. Ik ken de heer Van Lieshout, die dat heeft geschreven, goed, maar dit heeft hij echt niet betoogd.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Ik verwijs naar bladzijde 262 van het rapport.

De heer **De Lange** (OSF):
Het volgende zeg ik ter ondersteuning van wat de heer Kuiper zegt. Als we praten over een rendement van 7% per jaar uit de investeringen die de overheid in het onderwijs

doet, hebben we het over investeren voor een heel beperkte periode, namelijk voor een paar jaar. Dat rendement komt echter een leven lang terug. De balans is daarmee dus zelfs nog scherper dan de heer Kuiper gezegd heeft.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat is inderdaad mijn redenering. Ik wil er ook op wijzen dat een student gedurende de periode dat hij studeert, ook in vergelijking met leeftijdgenoten, niet zelf een inkomen verwerft. Hij moet wat bijbanen nemen om zijn studie te betalen, maar hij ziet eigenlijk een periode van zijn leven af van het zelfstandig verwerven van inkomen. Dat moet ook altijd meegewogen worden.

Voorzitter. Van studenten wordt straks gevraagd direct aan het begin van hun loopbaan een aanzienlijke schuld op te bouwen. Hoe men dit ook presenteert, studenten vinden dit geen aanlokkelijk perspectief, vooral studenten die zich zorgen maken of zij zich dit zonder goed verdienende ouders wel kunnen permitteren.

We hebben veel gehoord over de mate van leenangst, of het mee- of tegenvalt. We hebben ook de cijfers gezien over verwachte opbouw van schuld en mogelijke effecten op de instroom, die 2%, wat een gemiddelde is. Maar als we hier nuchter naar kijken, moeten we toch het volgende constateren. We spreken inderdaad over gemiddelden. Het zal voor studenten uit sociaal-economisch kwetsbare milieus het minst meevallen hier optimistisch naar te kijken. Het zal in een aantal gevallen leiden tot het oplopen van de studieschulden, die boven het gemiddelde liggen. Ook zal het studenten afschrikken om te gaan studeren of om na de bachelor de master nog te gaan doen.

Mijn fractie vindt dat hier veel te laconiek over wordt gedaan. Met de invoering van het leenstelsel zijn we de emancipatorische en verheffende werking van het huidige stelsel van studiefinanciering kwijt. Ik weet wel dat voor studenten met niet zeer vermogende ouders de aanvullende beurs blijft bestaan. Dit zat oorspronkelijk niet in de voorstellen en het maakt het voorstel acceptabel voor sommigen, maar dit onderdeel hoorde niet bij de systematiek van de wet en gaat straks ook weer voor eigen uitvoeringsproblemen zorgen. Hoe denkt de minister te kunnen controleren of inkomens beneden modaal ook daadwerkelijk beneden modaal zijn? Tegenover ouders met een klein gezin en een inkomen beneden modaal, die dus ontzien worden, staan straks grotere gezinnen en ouders met een inkomen boven modaal die stevig geraakt worden door deze regeling. Zij zitten juist op de grens. Dat is het middenklasseprobleem dat collega Essers ook al noemde. Hoe rechtvaardig is dit?

Dit brengt mij bij de effecten op het hoger onderwijs zelf. Als studenten hun hele studiefinanciering moeten gaan lenen, leidt dit tot calculerend gedrag met betrekking tot de keuze en duur van de studie. Het is prima als studenten zich de vraag stellen met welke studie zij later goed uit de voeten kunnen op de arbeidsmarkt, maar helemaal vrij in hun keuze zullen zij zich niet meer voelen. Wat betekent het stelsel eigenlijk voor de kleinere academische studies, de kleinere talen om maar wat te noemen? Dat zijn wellicht de niches van de wetenschap, maar wel niches die het gebouw van de wetenschap breed en rijk maken. Er was ruimte in Nederland om je hart te volgen als het gaat om het kiezen van een studie. Dat voedt onze cultuur met een breedte aan academische inzichten en opbrengsten, maar de druk hierop zal groter worden, want de lening zal toch ooit moeten worden terugverdiend.

Ook zal het nieuwe leenstelsel een rem zetten op de duur van de studie. Het zal ertoe leiden dat mensen na de bachelor zich de vraag gaan stellen of ze nog doorkunnen voor een master. Er zullen meer mensen het academisch onderwijs verlaten met de bachelor als hoogst genoten opleiding, terwijl het beleid erop gericht moet zijn meer mensen met een masterdiploma af te leveren aan de samenleving. Wie wel doorgaat voor een masterstudie, voelt de druk om dan liever een eenjarige dan een meerjarige master te kiezen. Opleidingen die een meerjarige master aanbieden, hebben zich al gemeld. Ik zeg dat ook in de richting van de heer Engels, die heel graag wil dat het wordt gemonitord. De studenten van de Technische Universiteit hebben zich echter al gemeld met grote zorgen over de driejarige master en de financierbaarheid van hun studie.

Het stelsel remt dus het doorstuderen waar we dit echt nodig hebben en draagt niet bij aan de versterking van de kwaliteit van het hoger onderwijs. Het leenstelsel draagt dus niet bij aan het differentiëren, zoals Veerman bepleitte, maar draagt bij aan het uniformeren en het afvlakken van het aanbod in het hoger onderwijs. En dat is meer dan jammer. Wat is de visie van de minister hierop? Hoe kan de herinvestering van 1 miljard hier iets tegenover stellen? Komt die 1 miljard straks alle instellingen ten goede?

Tot slot noem ik nog een heel ander punt. Het gaat om de instemming van de medezeggenschapsvertegenwoordiging met de hoofdlijnen van het financiële beleid, waaronder ook de verdeling van de middelen over onderwijs en onderzoek. Wordt hier nu niet een te grote bevoegdheid neergelegd bij een medezeggenschapsorgaan, ook al gaat het over "hoofdlijnen"? Ik weet wel dat het hier zou moeten gaan om de bepaling wat kwaliteit is, maar het gaat hier om een medezeggenschapsorgaan. Het onthouden van instemming door zo'n medezeggenschapsorgaan kan ernstige gevolgen hebben voor de bestuurbaarheid van universiteit of hogeschool. Mijn fractie heeft hier sterke aarzelingen bij. Het is mooi om de universiteit of hogeschool te zien als een gemeenschap, maar uiteindelijk moet het bevoegd gezag wel kunnen handelen. Graag wil ik hierop een reactie van de minister.

Het is duidelijk dat onze fractie grote aarzelingen heeft bij dit wetsvoorstel. Ik zal natuurlijk deelnemen aan het debat. Ik zie uit naar de antwoorden van de minister.

De heer **Engels** (D66):
Dit is toch het moment om mij even in het debat te mengen. Het ging over het instemmingsrecht. De heer Kuiper zal wel begrijpen dat ik met iets minder plezier kennis heb genomen van zijn opmerking daarover. Ik snap de achtergrond van zijn vraag wel, maar ik wil hem vragen om te reflecteren op de achtergrond en om vanuit deze ontwikkeling, als die werkelijkheid wordt, naar het instemmingsrecht te kijken. Vindt de heer Kuiper het niet terecht en reëel dat, als van studenten meer wordt gevraagd om zelf bij te dragen aan de kwaliteit van het onderwijs, zij ook het recht hebben om daar op zijn minst over mee te praten? Ik begrijp uit het wetsvoorstel dat een en ander is ingebouwd. Wanneer er een heel grote discussie zou ontstaan, kan er toch voors-

hands doorgegaan worden met onderwijs en onderzoek tot een bepaald niveau? Dan kunnen de raden van toezicht en de geschillencommissie daarnaar kijken. Is het zo onredelijk om studenten dat recht dan ook te gunnen?

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat is helemaal niet onredelijk. Ik ben het met de heer Engels eens dat een universiteit een academische gemeenschap van studenten, hoogleraren en docenten is. De kwaliteit van het onderwijs gaat ook de studenten aan, dus ook zij zouden over de kwaliteit van het onderwijs moeten meespreken, zeker nu dat van hen gevraagd wordt in het voorstel. De vraag is of dat moet via het medezeggenschapsorgaan en of dat verbonden moet worden met een machtsmiddel, waarbij via het medezeggenschapsorgaan het bestuur van een universiteit of hogeschool in zijn financiële beleid kan worden lamgelegd. Dat is de vraag hier. Moet het langs deze lijn of kan het ook via een andere lijn? Ik kan mij ook voorstellen dat de minister het college van bestuur van een universiteit vraagt om daar een structuur voor in te richten, zodat studenten inderdaad effectief substantieel kunnen meepraten over de kwaliteit van het onderwijs.

De heer **Engels** (D66):
Daar ben ik het niet mee oneens, maar vindt de heer Kuiper dan niet dat het in de huidige tijd, met moderne en mondige studenten, weinig zin heeft om hen met een kluitje in het riet te sturen — ik beweer niet dat de heer Kuiper dat zegt, maar ik vat het zo even samen — en tegen hen te zeggen dat zij wel mogen meepraten, zolang dat geen gevolgen heeft voor het going concern. Als ik student was, zeker nu, zou ik daar niet blij mee zijn. Je moet toch iets substantieels bieden om de medezeggenschap enige focus te geven.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Ja, maar de heer Engels herinnerde in zijn bijdrage zelf aan vroegere experimenten met medezeggenschap, medebewind en medebestuur binnen universiteiten, wat tot een enorme bureaucratisering en eindeloze praatcolleges heeft geleid. Zo moet het dus niet. Ik vind dat een bestuur moet kunnen besturen. Het bestuur moet kunnen vaststellen wat de hoofdlijnen van het financieel beleid zijn. Als dat via een medezeggenschapsorgaan onmogelijk wordt gemaakt, wordt het bevoegd gezag niet in staat gesteld om echt te besturen. Dat is mijn probleem. Het effectief bespreken van de kwaliteit, door docenten en studenten samen, moet zeker gebeuren. Dat vind ik goed aan de voorstellen die nu voorbij komen. Ik vind het echt goed dat die gesprekken binnen de instellingen gevoerd gaan worden. Daar heb ik geen commentaar op.

☐

De heer **Koffeman** (PvdD):
Voorzitter. De kernvraag die wij vandaag met elkaar lijken te moeten beantwoorden, is of leden in dit huis die de PvdA, D66 en GroenLinks vertegenwoordigen, zich zullen lenen voor wat het "sociaal leenstelsel" is gaan heten. Dat is zorgwekkend, omdat dit huis tot voor kort bekend stond als de "chambre de réflexion", waar wetten beoordeeld werden op rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid, waarbij de leden van dit huis kozen voor een ongebonden opstelling. Sinds wij te maken hebben met moeizame coalities en gedoogakkoorden hebben partijen steeds vaker de neiging om, in plaats van een inhoudelijke toets uit te voeren, het op een akkoordje te gooien, koehandel te bedrijven en krampachtig in te zetten op fractiediscipline en het volgen van de aan de overzijde gemaakte afspraken die leden van dit huis op geen enkele wijze zouden moeten binden.

Het voorgaande heeft ertoe geleid dat de berichtgeving over deze wet zich in de media verengd heeft tot de vraag of er drie of meer leden in dit huis van PvdA, D66 of GroenLinks te vinden zullen zijn die vanavond tijdens een hoofdelijke stemming tegen dit wetsvoorstel zullen stemmen. Mocht dat het geval zijn, dan zal de berichtgeving in de komende dagen gedomineerd worden door de vraag of het stemgedrag van zogeheten dissidenten te maken zou kunnen hebben met de kansen die zij al dan niet van hun partij kregen voor een nieuwe termijn.

Wij hebben een soortgelijke ontwikkeling meegemaakt tijdens de behandeling van de wet die vrije zorgkeuze dreigde te belemmeren. Wij hebben dat gezien tijdens de behandeling van het woonakkoord en wij zien dat ook rond de behandeling van deze wet: de inhoudelijkheid van onze toetsing wordt nogal uiteenlopend beleefd. Dat is zorgelijk.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Voorzitter. Heeft de heer Koffeman één enkele aanwijzing — laat ik maar voor mijzelf spreken, want ik ervaar dit als een persoonlijke aanval — dat ik hier niet bezig ben met een inhoudelijke toetsing?

De heer **Koffeman** (PvdD):
Er zijn veel aanwijzingen in de media. De media beleven het aldus dat in dit huis de aan de overzijde gemaakte afspraken gevolgd zullen worden.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Vindt de heer Koffeman de media belangrijker dan de integriteit van zijn medesenatoren?

De heer **Koffeman** (PvdD):
Dit is zeker geen aanval op de integriteit van mijn collega's. Wel stel ik vast dat van een aantal fracties op voorhand in de media is vastgesteld, ook in gesprekken met vertegenwoordigers van die fracties, dat zij voor dit wetsvoorstel zullen stemmen, ondanks het feit dat zij zich heel kritisch over het wetsvoorstel hebben uitgelaten. Dat geldt niet voor de heer Ganzevoort, want hij heeft gezegd dat het voorstel heel dicht komt bij waar hij voor staat, dus in die zin is het zeker geen aanval op zijn integriteit. Algemeen wordt echter wel degelijk aangenomen dat de kritische vragen die hier vandaag gesteld worden, niet zullen leiden tot een stemgedrag waarvan je kunt zeggen dat de wet in gevaar komt.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik kan alleen maar zeggen dat wij vanaf het begin van het spreken over het leenstelsel, vanaf vorig jaar, toen de vorige versie aan de orde was, tot nu toe, altijd kritisch geweest zijn. Dat hoort bij de Eerste Kamer. Wij horen een inhoudelijke afweging te maken en dat is ook vandaag aan de orde.

Ik zou het waarderen als de heer Koffeman dat iets meer zou respecteren in de manier waarop hij spreekt.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Ik doe mijn uiterste best. Ik ben ook enorm benieuwd naar het stemgedrag vanavond. Enkele woordvoerders van wie op voorhand werd aangenomen dat zij voor de wet zouden stemmen, hebben nu gezegd dat dit nog lang niet vaststaat. Ik hoop daar heel erg op. In die zin deel ik de hoop van de heer Ganzevoort dat hier een kritische afweging zal plaatsvinden, die ertoe leidt dat hier een ongebonden opstelling gekozen wordt die tot uitdrukking komt in de hoofdelijke stemming. Ik verheug mij daar erg op.

Ik vind het belangrijk deze olifant in de Kamer te benoemen, niet alleen omdat ik de Partij voor de Dieren vertegenwoordig, maar ook omdat helder moet zijn dat het er vandaag alle schijn van heeft dat niet alleen de inhoudelijke toets bepalend lijkt te zijn voor de afwegingen die gemaakt worden.

Geld lenen kost geld en brengt risico's met zich mee. De overheid heeft zich, door schade en schande wijs geworden, opgeworpen om burgers in dit land te waarschuwen tegen de financiële risico's die zij aangaan door geld te lenen of te beleggen. Het enige wat de minister zegt over de leningen die studenten moeten aangaan volgens de nieuwe wet, is: laat je niet gek maken. De eerste leningverstrekker uit de commerciële sector die dat in zijn advertenties zou zetten in plaats van de verplichte disclaimer, zou direct aangepakt worden door de AFM. De LSVb bestrijdt deze gang van zaken rond het leenstelsel via een klacht bij de AFM, waarbij zij aandacht vraagt voor het feit dat OCW en DUO de regels met betrekking tot het Besluit gedragstoezicht financiële ondernemingen niet naleven. Er is geen verplichte bijsluiter die scholieren en studenten voorlicht over de gevolgen van het aangaan van de studielening — nog steeds niet — terwijl die scholieren en studenten zich al een week voor behandeling van het wetsvoorstel in dit huis hebben moeten melden bij de opleiding van hun keuze. Daarmee hebben zij dus ook de keuze moeten maken voor het aangaan van een studieschuld waarvan de omvang en voorwaarden bij de meesten van hen nog totaal onbekend waren en zijn.

De minister heeft gezegd dat zij, als het wetsvoorstel wordt aangenomen, alle leerlingen van 5havo en 6vwo een brief zal sturen met nadere uitleg, maar dat zal op geen enkele wijze de noodzakelijke voorlichting met terugwerkende kracht kunnen regelen, nog los van de vraag hoeveel informatieve waarde er van een dergelijke brief zal uitgaan. Ik vraag de minister hoe het sturen van brief, bedoeld als voorlichting, zich verhoudt tot zo'n ingrijpende stelselwijziging. Graag een reactie.

Daarnaast zouden OCW en DUO als kredietverstrekkers moeten voldoen aan de "geld lenen kost geld"-bepaling. Zij zouden expliciet moeten waarschuwen tegen het aangaan van schulden. De minister lijkt zich daarvan niet bewust. Niet alleen zei zij op de grote studentendemonstratie tegen het leenstelsel dat studenten zich niet gek moeten laten maken, eerder, op 5 november jongstleden, zei zij tijdens het debat in de Tweede Kamer dat lenen "heel normaal" is. Kan de minister uiteenzetten waarom zij het lenen van geld tot norm wil verheffen, terwijl de overheid juist op alle terreinen probeert burgers ervan te overtuigen dat geld lenen helemaal niet als normaal gezien zou moeten worden? Die terughoudendheid zou in het bijzonder moeten gelden bij het verstrekken van leningen aan minderjarigen. Handelingsonbekwame burgers steken zich op advies van de minister in de schulden, omdat dat "heel normaal" zou zijn. Kan de minister vertellen wat de rechtsgevolgen zullen zijn wanneer een handelingsonbekwame student een studieschuld aangaat zonder de vereiste toestemming van de wettelijke vertegenwoordigers? Graag een reactie.

De minister is van plan om door de invoering van het leenstelsel de voorwaarden voor de lening voor een mbo-scholier die doorstroomt naar het hbo, eenzijdig te wijzigen. De minister dwingt deze studenten akkoord te gaan met nieuwe leningsvoorwaarden voor de oude mbo-schuld. De wijziging van de leningsvoorwaarden met terugwerkende kracht voor de oude mbo-schuld is lijnrecht in strijd met de rechtszekerheid. Is de minister bereid deze geplande rechtsongelijkheid en rechtsonzekerheid voor mbo'ers op te heffen? Graag een reactie.

De AFM moet erop toezien dat OCW en DUO de aangeboden producten en terugbetalingsregels ook daadwerkelijk kunnen uitvoeren. Maar DUO zelf ziet, in een door haarzelf uitgevoerd onderzoek, problemen optreden bij: de afschaffing van de basisbeurs en omzetting naar leenmogelijkheid, het ophogen van de aanvullende beurs voor het studiejaar 2015-2016, de invoering van het "levenlanglerenkrediet", de uit te geven vouchers en het flexibiliseren van de terugbetaling van de studieschuld. Op al die punten ziet DUO problemen. Over het "levenlanglerenkrediet" wordt zelfs gesteld dat het niet realistisch is om dit in het voorjaar van 2016 te kunnen verwerken. Het vermoeden van het tekortschieten van de uitvoerbaarheid van het wetsontwerp wordt in een onderzoek van KPMG bevestigd. Graag een reactie.

Wij hebben vandaag de opdracht vast te stellen of de wet uitvoerbaar is. Daarover zijn grote twijfels bij de uitvoerende instanties. Kan de minister aangeven hoe ze met die twijfels wil omgaan, welke garanties er zijn dat de wet uitvoerbaar blijkt en dat studenten niet tussen wal en schip vallen?

Wat mijn fractie betreft gaat dit debat over fundamentele waarden. Onderwijs is een van de meest fundamentele bouwstenen van een beschaafde samenleving. Wat de Partij voor de Dieren betreft gaat het daarbij om goed onderwijs, niet om een rendementssysteem waarin je toekomstige bijdrage aan de economie steeds bepalender wordt. De discussie gaat dus ook over de vraag wat kwaliteit precies is. De toegang tot onderwijs voor iedereen, de ruimte om jezelf te ontwikkelen, de ruimte om te ontdekken waar je goed in bent, waar je talenten liggen, waar je hart ligt, daarbij een verkeerde inschatting mogen maken en de ruimte hebben om die te herstellen. Dat zijn kernwaarden van een onderwijssysteem dat de kwaliteit heeft waar de Partij voor de Dieren belang aan hecht, en ik dacht D66, de Partij van de Arbeid en GroenLinks ook.

De Partij voor de Dieren vindt dat we verder moeten werken aan het realiseren van het ideaal van gelijke kansen voor iedereen, in plaats van dat om te draaien en de toegankelijkheid van het onderwijs waarop we in dit land zo trots waren sluipenderwijs weer af te breken, wat nu dreigt te gebeuren. Want als je opgroeit in een omgeving waarin doorleren niet vanzelfsprekend wordt gevonden, kun je wel

wat aanmoediging gebruiken, bijvoorbeeld in de vorm van een basisbeurs, oftewel een voorziening voor jouw ontwikkeling en voor de samenleving als geheel. Dan heb je er niet zo veel aan als iemand in Den Haag zegt dat je gewoon lekker zelf in je kracht moet gaan staan, dat je een bijsluiter moet lezen of dat je een businesscase had moeten maken voor jezelf.

Aan dit leenstelsel is heel weinig sociaal, behalve het etiket dat erop geplakt is door politieke marketeers. Dezelfde politieke marketeers die eerder aannemelijk hebben proberen te maken dat je veel beter af bent met een geprivatiseerd kabelbedrijf, met geprivatiseerd openbaar vervoer, dat het veel fijner is als we allemaal doorwerken na ons 65ste levensjaar, dat het leven mooier is zonder postkantoor, dat een streekziekenhuis geen toegevoegde waarde heeft, dat je niet te zwaar moet tillen aan je pensioen, dat giroblauw helemaal niet past bij jou, dat je maar beter naar een commerciële bank kunt voor het afsluiten van een beleggingshypotheek, dat Europa best belangrijk is en dat je beter euro's dan guldens in je portemonnee kunt hebben. Kortom, politieke marketeers die bereid zijn knollen voor citroenen te verkopen.

De vraag is waarom politici zich lenen voor dergelijke verkooppraatjes, waarin ze tegen beter weten in zijn gaan geloven, of waarin ze zelf ook niet geloven, maar moeten doen alsof in het belang van hun partij of van hun eigen politieke toekomst. Stel je niet op als een dissident tijdens hoofdelijke stemmingen, volg niet je geweten, want dat kan je een verkiesbare plek kosten op de volgende kandidatenlijst. Het klinkt cynisch maar zo cynisch is de politieke werkelijkheid op dit moment geworden.

Gezinnen met een lager inkomen hangt nu een hoge studieschuld boven het hoofd. In heel veel gezinnen realiseren jongeren zich dat studeren er straks voor hen niet meer in zit, met dank aan, mogelijkerwijs — maar dat moeten wij nog even afwachten — de Partij van de Arbeid, D66 en GroenLinks, die zich in de Tweede Kamer gecommitteerd hebben aan een nieuwe vorm van schuldverslaving als nieuwe norm. Schulden maken als hoofdvak tijdens je universitaire of hbo-studie, als praktijkvak, dat je de rest van je leven zal bijblijven en je zal achtervolgen als je een huis wilt kopen of andere verplichtingen wilt aangaan.

Studenten die dit jaar beginnen met hun studie, krijgen het zwaar. Een studieschuld die kan oplopen tot €30.000 en die je tientallen jaren kan achtervolgen. Uit onderzoek van ABF Research blijkt dat een op de tien scholieren op safe zal spelen en van een studie zal afzien. Zo lopen we het risico dat duizenden talentvolle jongeren niet gaan studeren. Nu al is de totale studieschuld, na de hypotheekschuld, de grootste schuldenberg van Nederland, en met dit leenstelsel zal de schuld van studenten, buiten hun schuld, alleen maar toenemen. Het is een oude politieke truc. Heb je geld nodig als beleidsmaker, pak dat dan van een grote groep burgers, in kleine mate, en maak het uitgesteld voelbaar. Dat levert het kleinste risico op van verzet, omdat schulden in de toekomst perspectivisch verkleind lijken. Wie dan leeft, die dan zorgt. En de huidige generatie politici die vanavond moet stemmen over het leenstelsel, is tegen die tijd allang afgezwaaid.

In de haast om dit schuldenstelsel in te voeren, wordt het kritische advies van de Raad van State rücksichtslos terzijde geschoven. De Raad van State gelooft bijvoorbeeld niet dat de vermeende investeringen in onderwijs zullen worden waargemaakt. Het is bovendien helemaal niet zeker of de beloofde investeringen in een volgend kabinet werkelijk in ons onderwijs zullen worden gestoken. Studenten zullen Nederland ontvluchten zodra het nieuwe leenstelsel wordt ingevoerd. Daar waarschuwt hoogleraar Financiële Economie Sylvester Eijffinger voor. In Duitsland is het collegegeld helemaal afgeschaft en in België bedraagt het collegegeld niet meer dan €600. Waarom moet studeren in Nederland zoveel duurder en onaantrekkelijker zijn dan in de ons omringende landen? Huisvesting is elders goedkoper, de studie goedkoper, het levensonderhoud goedkoper. En in Nederland moet je ook nog vaker dan in de ons omringende landen loten voor een studie, met als risico dat je in een dure stad met weinig woonruimte-aanbod wordt geplaatst. Waarom beweert de minister in interviews in gesprek te zijn met diverse vertegenwoordigers van studenten, terwijl dat niet het geval is? FNV Jong werd nadrukkelijk genoemd, terwijl FNV Jong zelf stelt consequent door de minister buiten de deur gehouden te zijn. Het onderzoek dat FNV Jong onlangs samen met LAKS en JOB gepresenteerd heeft, is helder in de conclusies: jongeren hebben geen idee wat hen te wachten staat. Wat gaat de minister daaraan doen? De website van het ministerie van Onderwijs geeft nadrukkelijk aan dat er voor de huidige studenten niks verandert. Dat is met het leenstelsel niet het geval: universitaire bachelorstudenten verliezen hun vierde jaar basisbeurs als het leenstelsel doorgevoerd wordt, iets dat nergens gecommuniceerd wordt en waar FNV Jong de afgelopen week alleen al tientallen telefoontjes over heeft gekregen van bezorgde studenten. Kan de minister aangeven waar het misverstand vandaan komt dat zij meent in gesprek te zijn met FNV Jong, terwijl vertegenwoordigers van die organisatie helemaal van niets weten?

Een andere vraag. Niet alleen studenten en scholieren zijn partij in deze nieuwe wetgeving. Ze treft ook in het bijzonder hun ouders. Tot ons wendde zich gisteren Werner van Katwijk, belangenbehartiger van ouders met studerende kinderen. Hij stelt dat voorstellen van de minister op gespannen voet staan met artikel 13, lid 2c van het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten. In dat verdrag zijn internationale afspraken gemaakt over het geleidelijk aan kosteloos maken van het onderwijs waaronder het hoger onderwijs, waarbij een eenmaal gegeven recht niet meer kan worden teruggedraaid. De voorstellen van de minister betekenen een stap terug in de invoering van kosteloos hoger onderwijs en moeten daarom in strijd worden beschouwd met de werking van het verdrag. Dat klinkt als een serieus en doordacht bezwaar waarover ik graag de visie van de minister zou willen horen.

Tot slot. Tegen het voorliggende wetsvoorstel leven grote maatschappelijke bezwaren. Het opzadelen van studenten met een grote en langdurige schuld is wat mijn fractie betreft niet acceptabel. Het maken van schulden is een slecht voorbeeld voor jonge mensen. Het zien van je studie als een businesscase vormt een serieuze bedreiging voor de ontwikkeling van jongeren met ouders in vooral lagere inkomenscategorieën. We spreken vooral over een bezuinigingsoperatie, hoewel dit begrip vandaag weinig aan de orde is geweest. De partijen die het voorstel steunen, doen het voorkomen alsof studenten meer voor minder gaan krijgen. Dat is voor de Partij voor de Dieren volstrekt ongeloofwaardig.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik heb goed geluisterd naar het betoog van de heer Koffeman. Ik respecteer hem ook zeer, niet in de laatste plaats omdat ik een dierenvriend ben. Ik ben nog geen lid van zijn partij, maar ik wil graag van hem horen wat zijn alternatief is voor de situatie die hij schetst. Ik hoor hem zeggen dat wij moeten toetsen op uitvoerbaarheid. Dat gaan wij ook doen als wij het over zijn alternatief hebben. De heer Koffeman zegt: de kwaliteit moet omhoog. Dan moet er dus geld bij. Laten wij dat op een miljard stellen, of 800 miljoen. Vervolgens zegt hij: wij moeten niet de schuld van jongeren verhogen, dus geen leenstelsel invoeren. Dan zie ik nog een paar andere mogelijkheden, zoals de staatsschuld verhogen. Dan weten jongeren zeker wat hen te wachten staat, namelijk een staatsschuld die niet alleen op de zwaarste schouders, maar op de hele generatie een grote last zal leggen. Wij kunnen ook geld bijdrukken. Dan is het straks niets meer waard. Wat is nu het alternatief van de Partij voor de Dieren, als de kwaliteit omhoog moet? Hoe uitvoerbaar is dat?

De heer **Koffeman** (PvdD):
Ik kan er een aantal dingen over zeggen. U zegt: we kunnen de staatsschuld verhogen. Welnu, dat gebeurt met dit voorstel. Laten wij vaststellen dat met dit voorstel de staatsschuld met 17 miljard toeneemt. Dat is één. U zegt: wij kunnen geld bijdrukken. Dat is zeker niet het voorstel van de Partij voor de Dieren, maar dat is wat er op dit moment op grote schaal gaat gebeuren in Europa. In die zin wordt u op uw wenken bediend. Er wordt dus al naar dat soort oplossingen gegrepen.

Wat mijn partij tegenstaat, is dat wij studenten opzadelen met de problemen die wij met zijn allen hebben. U zegt: als wij de staatsschuld verhogen, moeten wij de kosten met zijn allen dragen. Welnu, dat doen wij veel liever dan dat wij de kosten neerleggen bij een zwakke groep, namelijk de jonge studenten die niet weten waar zij aan beginnen.

De heer **Bruijn** (VVD):
Dat is heel mooi en daar vinden wij elkaar dan. Wat deze regering doet — dan gaan wij weer even naar het macroplaatje dat mevrouw Gerkens ook al aan de orde heeft gesteld — is in zijn totaliteit de kosten van het uit de crisis halen van Nederland verspreiden over alle Nederlanders. Alle Nederlanders moeten gemiddeld 1% inleveren. Wat u nu voorstelt, laat de meest verdienende, meest kansrijke en hoogst opgeleide groep binnen hun generatie zo meteen buiten schot, als het om dat procent gaat. Dat is toch volstrekt ongeloofwaardig? Ik kan nog geen lid worden van de Partij voor de Dieren. Ik kan het de dieren bij mij thuis niet uitleggen. Dat zijn er twee met het oog waarneembaar en waarschijnlijk nog veel meer microscopisch waarneembaar.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Laat ik eerst het laatstgenoemde misverstand even wegnemen. Er zijn heel veel mensen die niet verder lezen dan de naam van onze partij lang is. Wij komen niet alleen op voor dieren. Wij zijn de partij die een planeetbreed programma heeft. Dat kunnen niet alle partijen in dit huis zeggen. Wij proberen de kortetermijnbelangen van de mens, het eigenbelang, uit te schakelen. Wij proberen als startpunt de belangen van een andere kwetsbare soort te nemen. Dat doen wij in alle opzichten, niet alleen als het over dieren gaat, maar ook als het om de kwetsbare soort studenten gaat. Daarvoor kom ik vandaag op. Ik denk dat wij er inderdaad niet voor moeten kiezen om de studenten nu al op te zadelen met hoge verplichtingen, voor het geval zij later misschien hoogwelstandig worden. Voor een aantal zal dat gaan gelden, maar voor een aantal zal het ook niet gelden. Daarom zeggen wij: we kunnen veel beter het onderwijs gezamenlijk voor onze rekening nemen dan dat wij de rekening neerleggen bij een zwakke groep.

De **voorzitter**:
Tot slot, mijnheer Bruijn, en kort graag.

De heer **Bruijn** (VVD):
Het is helemaal helder. Wij kunnen dus concluderen dat de heer Koffeman voorstelt om wel te investeren in beter onderwijs, maar de last daarvan te leggen bij de hele groep Nederlanders, behalve bij de hoogst opgeleide en meest kansrijke groep, die straks ook het meeste gaat verdienen. Dat is helder; u legt het dus bij de zwakkeren.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Dat is een misverstand. Ik leg de rekening helemaal niet bij de hoogstopgeleide groep. Over het algemeen zijn studenten de laagst opgeleide groep, want zij moeten nog opgeleid worden.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik ben wat minder cynisch dan de heer Koffeman, maar toch even om te checken: betekent dit dat hij inderdaad de vrijheid heeft als senator om in de loop van dit debat overtuigd te raken en echt zijn vrije keus te maken, of volgt hij alleen maar de partijlijn van de fractie aan de overkant?

De heer **Koffeman** (PvdD):
Maakt u zich daar vooral geen zorgen over. De partijlijn aan de overkant wijkt niet af van de gedachten die ik daarover heb. Het is inderdaad zo dat dit wetsvoorstel voor mij niet acceptabel is. Op het moment dat u met briljante nieuwe inzichten komt, stel ik mij daar graag voor open.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
De heer Koffeman stelt nogal nadrukkelijk dat het wetsvoorstel zo slecht is voor de laagste inkomensgroepen en dergelijke. Ik ben benieuwd wat hij vindt van de verbeteringen die in dit voorstel zitten op het gebied van openbaar vervoer, de versoepeling van de terugbetalingsregeling en de aanvullende beurs. Kan hij dan nog echt volhouden dat dit voor de armste groepen — daar had hij het over — een asociaal systeem is?

De heer **Koffeman** (PvdD):
Op het moment dat studenten een ov-jaarkaart hebben en iemand die af dreigt te pakken, zie ik het niet als een verbetering als je het voor elkaar krijgt dat die ov-jaarkaart niet wordt afgepakt. Ik zie dat dan als een handhaving van het huidige systeem en dat lijkt mij niet meer dan redelijk. Ik

heb er nooit voor gepleit om de ov-jaarkaart af te pakken. Ik zal daar nooit voor pleiten en ik vind dat het een onbillijk voorstel was om dat te doen. Ik denk dat je niet je ziel moet verkopen aan degene die van plan is om de ov-jaarkaart van studenten af te pakken.

□

De heer **De Lange** (OSF):
Voorzitter. Vandaag bespreken we weer een controversieel wetsvoorstel dat maatschappelijk veel beroering teweegbrengt. En meteen rijst de vraag voor welk probleem dit wetsvoorstel een oplossing biedt. Voor het probleem van de financiering van het hoger onderwijs misschien, zoals gesuggereerd wordt? Laat me eerst betogen dat het huidige systeem van financiering ineffectief en zelfs contraproductief is. Instellingen voor hoger onderwijs worden immers al jaren afgerekend op instroom- en uitstroomcijfers. Het vermoeden ligt dan voor de hand dat het sturen op die beide parameters onontkoombaar leidt tot afbraak van kwaliteit. Iedereen met enige ervaring in het hoger onderwijs weet en ziet dat dit vermoeden in de praktijk helaas bewaarheid is geworden en nog steeds wordt.

Een bijkomend effect is dat universiteiten en hogescholen, die allemaal in de vijver van aankomende studenten vissen, dit doen door onderling de concurrentiestrijd aan te gaan op grond van inhoudelijk onzinnige overwegingen. Allerlei studies worden voorzien van sexy plakkertjes, heretikettering is aan de orde van de dag, het woord "innovatief" is niet van de lucht, en met de glossy folders vol gezwollen wervende prietpraat kun je pakhuizen vullen.

Ook de concurrentie tussen universiteiten en hogescholen wordt aangejaagd, waarbij al te vaak de missies van de verschillende opleidingstypen door elkaar gaan lopen. Zo vervaagt het wezenlijke onderscheid tussen vakopleidingen en wetenschappelijke opleidingen en blijkt met name de onderzoekscomponent, die bij allerlei opleidingen wordt aangeprezen, nogal aan inflatie onderhevig. Onderzoek is een woord met een mooie gevoelswaarde, dus als we geen onderzoek doen moet er wel iets mis zijn. Al te vaak wordt vergeten dat het leiding geven aan onderzoek dat het woord wetenschappelijk verdient, een vak is en dat het feit dat een docent gepromoveerd is een weliswaar noodzakelijke maar zeker geen voldoende voorwaarde voor het verrichten en begeleiden van onderzoek op hoog niveau is. Door het te vaak verkopen van illusies is grootschalige verspilling van middelen het resultaat.

Een overwegend bezwaar tegen het wetsvoorstel is het vooropstellen van budgettaire overwegingen, die gemotiveerd worden als zou er sprake zijn van een paradigmawijziging. Zelden heb ik een botte bezuinigingsmaatregel onderbouwd gezien met een inhoudslozere fluttekst. Mij dunkt dat voor de toekomst van Nederland het op de voet volgen van technologische ontwikkelingen en het opleiden van hooggekwalificeerde mensen die hier op in kunnen spelen van levensbelang is. Dat is overigens ook precies wat Thomas Piketty in zijn spraakmakende boek betoogt. En daarbij zijn budgettaire overwegingen hoogstens een afgeleide. Het komt dan ook nogal bizar op mij over dat eventuele bijsturingen van onderwijs- en onderzoeksbeleid uitsluitend binnen de begroting van OCW gevonden zouden moeten worden. Het gaat bij de toekomst van ons land om heel wat meer dan onderzoek en onderwijs alleen.

Een ander fundamenteel bezwaar tegen het wetsvoorstel is dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen disciplines. De kwaliteitslijstjes waar deze regering zo dol op is, zijn vooral gebaseerd op de Nederlandse onderzoekprestaties op het gebied van de medische wetenschappen en de natuurwetenschappen. Juist bij deze disciplines is het kenmerkende dat de feitelijke inhoud van het onderwijs niet doorslaggevend is, omdat de vaktechnische inhoud na tien jaar toch volkomen veranderd en verouderd is. Op mijn eigen vakgebied, dat van de natuurkunde, publiceer ik al tientallen jaren lang artikelen over onderwerpen die tijdens mijn opleiding helemaal niet bestonden.

Dit heeft belangrijke gevolgen voor de manier waarop we onderwijs in dit soort vakken dienen in te richten. Het nadrukkelijk ontwikkelen van probleemoplossend vermogen en creativiteit is de sleutel. Het willen doceren van de feiten van gisteren ten behoeve van het bedrijfsleven van vandaag is dan ook een ernstige denkfout. Hoe anders is dat bij de vakken die in de tijd qua inhoud maar zeer langzaam veranderen. Ik zal de voor de hand liggende voorbeelden niet noemen, want niet iedereen hoort die graag. Waar het om gaat is dat wat feitelijk vakopleidingen zijn totaal andere eisen stellen dan fundamenteel wetenschappelijke opleidingen. Hoger onderwijs moet zich vooral bezighouden met conceptueel lastige zaken. Simpele algemene ontwikkeling kan iedereen opdoen door een geschikt boekje te lezen met de voeten op tafel. Ik kan u verzekeren dat er voor het beheersen van kwantumelektrodynamica iets meer komt kijken.

Het is de laatste jaren modieus geworden om zorgen en twijfels te uiten over de kwaliteit van het hoger onderwijs. Sommige politieke partijen ontlenen er welhaast hun bestaansrecht aan, al is ondanks alle retoriek zelden duidelijk wat men precies wil. Laat me ook op dit punt betogen dat het niet mogelijk is om hier zinvol generiek over te spreken. In Nederland staat bijvoorbeeld de universitaire natuurkunde internationaal zeer hoog aangeschreven. De output en het aantal citaties per staflid zijn een factor twee of drie hoger dan alleen op getalsmatige gronden verwacht mag worden. Bovendien is universitair onderzoek in de natuurkunde mogelijk níét door de overheidsfinanciering van de universiteiten, want die is net voldoende voor gas en licht. Nee, hoogwaardig natuurkundig onderzoek in Nederland is uitsluitend te financieren doordat fysici vrijwel alle noodzakelijke middelen extern verwerven. Het gaat dan om grootschalige miljoeneninvesteringen in apparatuur en in promotieplaatsen. Het zijn de promovendi die op deze wijze aangesteld worden, die het onderwijs in de natuurkunde grotendeels voor hun rekening nemen. Al met al lijkt het me een buitengewoon moeilijk te verdedigen stelling dat in het licht van de nu nog uitstekende internationale positie het onderwijs in de natuurkunde zo slecht zou zijn en zo hard aan verbetering toe zou zijn.

Een zeer sterk punt bij bètaopleidingen is de werkgroepstructuur, die vrijwel standaard gehanteerd wordt. Hierdoor is onderwijs niet alleen een verticaal proces van docent richting student, maar zijn nauwe contacten tussen studenten en promovendi onderling minstens even essentieel. Het verzwaren van de onderwijstaak van stafleden zal overigens weinig tot niets uithalen en het noodzakelijke onderzoek alleen maar onder grotere druk zetten. Bovendien

is het in de natuurwetenschappen een illusie te denken dat er een strikte scheiding gemaakt kan worden tussen onderwijs en onderzoek. Juist de verweving van die beide zaken is de kracht van de disciplines in de natuurwetenschappen.

Al eerder heb ik in de Eerste Kamer betoogd dat de echte drijvende kracht achter innovatie het fundamentele onderzoek in de medische wetenschappen en de natuurwetenschappen is. Het zijn de laserlaboratoria in Amsterdam en Nijmegen die de voornaamste leveranciers zijn van hoogopgeleide fysici voor ASML. Die hoogopgeleide promovendi komen overigens overwegend van buiten Nederland; de Nederlandse student geeft doorgaans de voorkeur aan een minder inspannende route naar een academische titel. Het geheim van het succes van ASML, als al van een geheim gesproken mag worden, is simpelweg dat men een personeelsbeleid voert waarbij het criterium niet is of de kennis van de kandidaat direct aansluit bij de bedrijfsactiviteiten. Juist het probleemoplossend vermogen staat bij de werving centraal. Hier vallen politieke lessen te leren.

Naar mijn stellige overtuiging valt bij het Nederlandse hoger onderwijs budgettair zeer veel winst te behalen. Dat gaat niet gebeuren met het huidige wetsvoorstel, dat niet veel meer is dan een schot hagel afgevuurd in de hoop iets nuttigs te raken, al weten we nog niet wat. De barrières voor de toegankelijkheid van het hoger onderwijs worden nodeloos verhoogd en het onwenselijke elitaire karakter na jaren van vooruitgang weer versterkt. In plaats van het aanpakken van studiefinanciering zou juist het bekostigingssysteem voor het hoger onderwijs grondig op de schop moeten. In plaats van instituties voor de sociale elite gaat het bij hoger onderwijs om instellingen voor de intellectuele elite. Dát is waarop geselecteerd moet worden. En die selectie dient streng te zijn. Het heeft geen zin om bij het hoger onderwijs het merendeel van de energie te steken in de minst veelbelovende studenten, zoals nu al te vaak het geval is. Voor studenten met voldoende capaciteiten en voldoende inzet zou studiefinanciering vanzelfsprekend moeten zijn, zoals het voor studenten die niet voldoen aan de te stellen eisen even vanzelfsprekend zou moeten zijn die studiefinanciering niet te krijgen. Selectie aan de poort en selectie op basis van studievoortgang zijn daarvoor onontbeerlijk. Helaas is de Nederlandse politieke werkelijkheid hier zeer ver van verwijderd.

Over het wetsvoorstel zelf is alles wel zo ongeveer gezegd in de schriftelijke voorbereiding en in de publieke discussie. Kernvraag is of de Nederlandse student gezien moet worden als een kleine ondernemer die voortdurend bezig is zijn individuele belangen te optimaliseren. Of de samenleving als geheel gebaat is bij dit soort calculerende student, staat overigens te bezien. Men zou toch hopen dat het volgen van een academische studie iets meer is dan een investeringsbeslissing gericht op toekomstig financieel rendement. Geestelijke armoe troef, zou ik denken. Mij dunkt dat het maatschappelijk belang van een hoogopgeleide en gemotiveerde beroepsbevolking een groot goed is waarvan de waarde nauwelijks economisch te meten is. Door barrières te slechten, niet door extra barrières op te werpen, bewijst de samenleving zichzelf altijd een enorme dienst. Inderdaad, ook financieel, want via de belastingheffing vloeit een groot deel van de extra inkomsten gegenereerd door extra opleiding en eventueel hogere salarissen terug naar de schatkist. De heer Kuiper sprak hier al uitgebreid over.

De lijst van bezwaren tegen het wetsvoorstel is lang. Om te beginnen is de Raad van State op veel punten zeer kritisch en in elk geval weinig enthousiast. Met name zijn er kritische opmerkingen over het feit dat het wetsvoorstel de continuïteit in het onderwijsbeleid doorbreekt. Het maatschappelijk debat over studiefinanciering is immers niet van vandaag of gisteren, en men zou gehoopt hebben dat in elk geval op hoofdlijnen er consensus over dit onderwerp zou bestaan. Helaas blijkt dat niet het geval. Dat dit vervolgens tot aanzienlijke maatschappelijke spanningen leidt, mag niet verbazen. Zoals bij zoveel wetgeving van dit kabinet is opnieuw sprake van haastwerk, zonder dat er een goede overgangsregeling wordt ingevoerd. Zoals zo langzamerhand te doen gebruikelijk wordt de Eerste Kamer min of meer gedwongen haar normale, zorgvuldige procedures op te offeren aan ministeriële jachtigheid. Die prijs is naar de mening van mijn fractie te hoog.

Wat krijgt de samenleving eigenlijk terug in ruil voor al deze bezwaren? Het is niet zo eenvoudig om daar een overtuigend verhaal bij te bedenken. De budgettaire doelstelling staat voorop, en betoogd wordt dat het niet om een bezuiniging gaat, maar om een creatieve manier om in het hoger onderwijs te investeren. Ook de noodzaak tot verbetering van het hoger onderwijs wordt voortdurend beleden, zonder dat duidelijk wordt wat er precies mis is met datzelfde hoger onderwijs. Op welke wijze men die verbeteringen wil aanbrengen, blijft vooralsnog in de mist van ongetwijfeld goede bedoelingen verborgen. Dat wringt des te meer als het onderscheid tussen vakopleidingen en wetenschappelijke opleidingen uit het zicht dreigt te raken en onderscheid tussen disciplines en hun sterktes en zwaktes niet helder in kaart worden gebracht. Een gebrekkige analyse kan nooit de basis zijn voor een veelbelovende aanpak. Ongetwijfeld is de financiering van kwalitatief hoogstaand hoger onderwijs een probleem. Dat we dit probleem oplossen door allerlei verworvenheden uit het verleden op het hakblok te leggen, overtuigt mijn fractie vooralsnog niet. Ik heb dan ook in mijn betoog de nadruk gelegd op andere, en naar mijn stellige overtuiging betere, oplossingsrichtingen. Graag hoor ik daar de minister over.

Ik vat samen. Ik vraag de minister opnieuw wat nu precies het probleem is en hoe dit wetsvoorstel dat probleem gaat oplossen. Het antwoord op die cruciale vraag ziet mijn fractie met meer dan de gebruikelijke belangstelling, maar niet zonder zorg, tegemoet.

De **voorzitter**:
Dank u wel mijnheer De Lange. Daarmee komt er een einde aan de eerste termijn van de kant van de Kamer. Wenst een van de leden in eerste termijn nog het woord? Ik zie dat dat niet het geval is. Ik schors de vergadering tot 17.00 uur.

De vergadering wordt van 16.22 uur tot 17.05 uur geschorst.

☐

Minister **Bussemaker**:
Voorzitter. Allereerst wil ik uw Kamer hartelijk danken voor de gelegenheid om dit wetsvoorstel zo spoedig te bespreken. Dat waardeer ik zeer. Dat waardeer ik ook omdat, mocht uw Kamer na de bespreking van dit wetsvoorstel akkoord gaan, we dan ruim een halfjaar hebben om volop aan de slag te gaan om aankomende studenten voor te lichten. Dat stelt ons ook in staat om de aandacht te verschuiven

van het politieke proces naar de uitvoering, zodat we straks een zo soepel mogelijke overgang hebben naar de nieuwe situatie. Ik kom daar straks nog op terug als het gaat om de voorlichting.

Ik heb eerst een paar algemene woorden over de hervorming van de studiefinanciering in een breder perspectief. De hervorming van de studiefinanciering die dit wetsvoorstel voorstaat, is er een waarover al heel lang wordt gesproken, vanaf de jaren negentig. Mevrouw Gerkens ging nog veel langer terug. Ik herkende daar overigens veel van, want een aantal promovendi is bezig met een onderzoek naar 200 jaar studiefinanciering, maar ik beperk mij even tot de periode vanaf de jaren negentig. Dan staat de basisbeurs ter discussie en maakt een hervorming van het stelsel onderdeel uit van het politieke debat.

Die discussie wordt vanuit verschillende invalshoeken aangevlogen, afhankelijk van de politieke voorkeur van degene die het woord heeft. Zo wordt vaak het doelmatigheidsargument genoemd: de basisbeurs is ondoelmatig omdat elke student hem krijgt, of de beurs nu nodig is of niet. Ook de rechtvaardigheid ervan wordt betwist: hij zorgt voor een ongewenste herverdeling van middelen. Lage inkomens dragen zo ook bij aan het levensonderhoud van studenten, terwijl zij vooral tot de hogere inkomens behoren en dat is niet eerlijk, wordt dan betoogd. Anderen benaderen het vanuit het feit dat studenten ook zelf groot belang hebben bij het volgen van hoger onderwijs. Vanuit die visie is het niet meer dan logisch dat zij hier zelf hun steentje aan bijdragen. Tot slot: de basisbeurs is buitengewoon duur. De regering geeft zo'n 3 miljard uit aan inkomensondersteuning, waarvan 1 miljard aan de basisbeurs. Vergeleken met andere landen is Nederland hierin een buitenbeentje. Nederland geeft bijvoorbeeld relatief ongeveer evenveel uit aan het hoger onderwijs als Duitsland. Dat land werd een paar keer als voorbeeld genoemd. Dit geld komt echter voor een veel groter deel bij de generieke inkomensondersteuning terecht.

Ik kan gelijk richting de heer Bruijn en de heer Koffeman aangeven dat er ondanks de verschillen in collegegelden nog steeds heel veel meer Duitse studenten naar Nederland komen dan Nederlandse studenten naar Duitsland. Dat heeft dus niet zoveel met collegegelden te maken. Dat heeft vooral met kwaliteit van onderwijs te maken. Dat zien wij ook in andere landen. Het collegegeld is hier inderdaad wat hoger, maar het onderwijs is ook beter dan in andere landen. Daarom is het dus niet zo raar dat veel mensen van elders hiernaartoe komen.

Voor mij is eigenlijk het belangrijkste dat wij aan studenten die het kunnen dragen, vragen om het bedrag dat zij nu nog krijgen als basisbeurs straks als een sociale lening te financieren, zodat we met het geld dat wij niet meer kwijt zijn aan de basisbeurs nog beter onderwijs voor alle studenten kunnen organiseren. Voor die studenten die het niet kunnen dragen omdat het inkomen van hun ouders te beperkt is om bij te dragen, blijft de aanvullende beurs gewoon bestaan. Sterker nog, deze wordt verhoogd. Dit is een dragend argument in het wetsvoorstel en het is ook door de betrokken partijen gedeeld, maar natuurlijk heeft iedereen in de politieke discussies, ook in de Tweede Kamer, daarbij andere accenten gelegd. Maar dat het stelsel niet meer van deze tijd is, werd in ieder geval gedeeld door de vier partijen die zich in de Tweede Kamer voor het wetsvoorstel hebben uitgesproken.

Zo kunnen wij de condities creëren om de talenten van alle studenten aan te spreken en te voorkomen dat er een tweedeling in het onderwijs ontstaat. Ik wil dat de investeringen ten goede komen aan het hoger onderwijs over de hele linie, aan alle studenten en niet alleen aan een select gezelschap. Zo hebben de university colleges wat mij betreft een plek binnen het stelsel, maar het hoger onderwijs moet en mag geen onderwijs worden voor de happy few die het kunnen betalen. Ik denk dat velen in uw Kamer die mening met mij delen.

Zoals al gezegd, zijn al die argumenten in de afgelopen jaren in het publieke debat besproken, in een groot aantal onderzoeken en rapporten. Ten tijde van de prestatiebeurs, in 1994, heeft een aantal Kamerleden gepleit voor een alternatief in de vorm van een academicibelasting of een studietaks, onder anderen de Tweede Kamerleden Poppe en Rabbae. De commissie-Hermans in 1997: "De kost gaat voor de kennis uit". De commissie-Vermeend uit 2003: "Leren investeren; investeren in leren". De LSVb pleitte in 2003 samen met de Kamerleden Van Dam en Vendrik voor een studietaks of ook een academicibelasting. Het vorige kabinet, van de VVD en het CDA, met steun van de PVV, kwam met een leenstelsel in de masterfase.

We zouden kunnen zeggen dat dit wetsvoorstel voortbouwt op alle argumenten die in het verleden al eens zijn genoemd, en dat het er ook de vruchten van plukt. In die zin is het geen overhaast wetsvoorstel, maar heeft het een heel lange voorgeschiedenis. Tegelijkertijd maakt dit wetsvoorstel, anders dan de voorgaande voorstellen, het mogelijk om flink te investeren in de kwaliteit van het hoger onderwijs, omdat het geld niet weglekt uit het hoger onderwijs, maar geherinvesteerd wordt om de kwaliteit te verbeteren. Dat is een wezenlijk onderdeel van dit voorstel en dat maakt het dus anders.

Ik wil aan het begin van mijn betoog ook nog iets zeggen naar aanleiding van de opmerkingen van de heer Bruijn over de studentenorganisaties, het ISO en de LSVb. Ik weet dat zij veel kritiek hebben op het wetsvoorstel. Ik ben ook blij dat zij kritisch-constructief meedenken, ook over de toekomstige agenda. Misschien moet ik mij uiteindelijk toch ook gelukkig prijzen, want bij de invoering van de basisbeurs protesteerden 35.000 studenten op het Malieveld daartegen, omdat zij hem niet eerlijk vonden. In 2011 protesteerden — de cijfers verschillen, afhankelijk van wie je het vraagt — tussen de 11.000 en 20.000 studenten tegen het invoeren van de langstudeermaatregel. Onlangs, in november protesteerden 2.000 studenten tegen de invoering van het studievoorschot. Of wij dit nu moeten interpreteren als steun of meer steun dan in het verleden, laat ik aan de studentenorganisaties. Met de heer Bruijn ben ik dankbaar voor de kritiek van de afgelopen decennia, want inderdaad, zonder wrijving geen glans. Dat betekent dat ik hen graag betrek bij de invulling van de investeringsagenda en dat ik regelmatig contact met hen heb. Gisteren had ik een HO-tourbijeenkomst in Utrecht, waar in ieder geval het ISO was, maar ik kom ook de LSVb regelmatig tegen.

Tegen de heer Koffeman zeg ik dat ik FNV Jong recentelijk niet heb gesproken, maar voor zover ik weet hebben zij ook niet laten weten dat zij dat wilden. Mocht dat wel zo zijn, dan zijn zij van harte welkom. Alle betrokkenen, in het bijzonder jongeren en studenten, zijn altijd welkom om met mij over de investeringsagenda en het studievoorschot te spreken.

Er zijn veel vragen gesteld over de onderliggende gedachten bij dit wetsvoorstel. Kort samengevat gaat het over de vraag in hoeverre investeren door studenten nu een onderdeel is van een publieke verantwoordelijkheid dan wel of het alleen maar gaat om een individuele businesscase. Ik heb de woordvoerders van de VVD, de PvdA, het CDA, de SP en ook anderen daarover gehoord, ook de ChristenUnie. Ik heb mevrouw Sent er indringende vragen over horen stellen en ik heb ook de heer Bruijn er een aantal opmerkingen over horen maken.

Laat ik vooropstellen dat ik het niet wenselijk zou vinden, maar ook niet verwacht — mevrouw Sent vroeg daarnaar — dat een onbedoeld neveneffect van dit wetsvoorstel zou kunnen zijn dat de inkomensongelijkheid toeneemt. De keuze om te gaan studeren is immers geen afweging die een student met de rekenmachine in de hand zou moeten maken: wat kost het me en wat levert het me op? Dat is niet de manier waarop je een keuze voor een studie moet maken. Die afweging moet bovenal gaan over de vraag wat je als jongen of meisje van 17 of 18 jaar wil en kan met je talenten, waar je hart sneller van gaat kloppen en waar je enthousiast over wordt. Verschillende sprekers hebben daarnaar verwezen. Hoe wil je je leven vormgeven en hoe wil je je talenten inzetten voor de samenleving? Precies dat vind ik van groot belang. We moeten jonge mensen aanspreken als betrokken en verantwoordelijke burgers, verantwoordelijk voor de ontplooiing van eigen talenten, voor zichzelf maar ook nadrukkelijk voor deze samenleving. De balans daartussen vind ik van heel groot belang, ook in de wijze waarop we naar studenten communiceren. De heer Engels zei het mooi: studeren gaat ook over de maatschappelijke waarde. Het gaat over cultuur, over beschaving, over historisch besef en reflectief vermogen. Ook de heer Ganzevoort sprak over vorming en de studiekeuze die bij je past. Ik ben het met mevrouw Gerkens eens dat het onwenselijk zou zijn als het alleen maar zou gaan om het kiezen voor een beroep, gericht op veel verdienen.

Het maatschappelijk belang motiveert juist om de grote bijdrage te verdedigen die de overheid nog steeds levert aan de opleidingen in het hoger onderwijs. We vragen de student niet zijn hele studie te bekostigen. Dat is nog wel eens een misverstand. Het is nog steeds de overheid die het merendeel van de onderwijskosten betaalt: €6.500 per student per jaar tegen €1.906 collegegeld die de student per jaar betaalt. De overheid creëert vervolgens ook de condities voor jongeren om hun talenten te ontplooien door toegankelijk hoger onderwijs, waarbij je ongeacht de dikte van de portemonnee van je ouders kunt gaan studeren. Ik hecht zeer aan de toegankelijkheid van hoger onderwijs van hoge kwaliteit voor iedereen en niet alleen voor een kleine groep. Daar waar studenten lenen, kunnen zij dat onder sociale voorwaarden doen. Verschillende woordvoerders hebben daarnaar verwezen. Juist omdat die voorwaarden sociaal zijn, ben ik van mening dat we als overheid — eigenlijk: als samenleving — ook wat van studenten kunnen vragen. Onder de zojuist genoemde condities mag van de student gevraagd worden om verantwoordelijkheid te dragen door naar vermogen aan de eigen studie bij te dragen en een eigen verantwoordelijkheid te nemen, ook in financiële zin door bij te dragen aan kosten van levensonderhoud. Zij hebben ook een verantwoordelijkheid in termen van burgerschap. Van jonge mensen, gezegend met talent, die het voorrecht genieten hoger onderwijs te volgen, mag ook gevraagd worden hun bijdrage aan de samenleving te leveren, juist omdat we deze middelen herinvesteren om het hoger onderwijs voor alle studenten met welke achtergrond dan ook te verbeteren. Daardoor ben ik van mening dat de student uit verantwoordelijkheidsbesef zelf ook zijn steentje kan bijdragen aan de kwaliteitsverbetering van ons onderwijs.

Ik denk dat we die bijdrage ook gerechtvaardigd kunnen vragen. Daarom gaat het dus niet uitsluitend over de vormende en verheffende taak die centraal moet staan. Mevrouw Sent sprak daarover en ik ben het geheel met haar eens. Het gaat echter niet alleen om verheffing van de individuele student, maar ook om de verbetering van het onderwijs voor alle studenten, een bredere verantwoordelijkheid voor onze samenleving en om de ontplooiing van de talenten van iedereen. In het politieke akkoord van mei vorig jaar hebben wij het aldus verwoord: kwaliteit van onderwijs is niet alleen kennis of vakmanschap, maar vooral een brede ontwikkeling van iedere student, bijvoorbeeld de ontwikkeling van een open houding, van betrokkenheid en empathie, ondernemerschap, ambitie, nieuwsgierigheid en probleemoplossend vermogen. Wij noemen het — en hier komt'ie — bildung. Die term is ook al door vele anderen gebruikt vandaag.

Ik kan het ook anders noemen. Ik kan verwijzen naar de commissie van de Teldersstichting, toevallig onder leiding van de heer Bruijn, die het in 2012 zo omschreef: onderwijs dient een hoger doel, dat zich het meest treffend laat omschrijven als de meest harmonieus mogelijke ontwikkeling van de potenties van ieder individu ten behoeve van het individu zelf en de samenleving als geheel. Het deed mij veel deugd dat hij onder andere John Stuart Mill als een van zijn inspiratiebronnen noemde. Dat is ook voor mij een belangrijke inspiratiebron, een sociaal liberaal die de ontplooiing en de emancipatie van burgers — welke burgers dan ook — centraal stelde, maar wel met oog voor de sociale verhoudingen en de verantwoordelijkheid voor de samenleving.

De heer Kuiper heeft gesproken over de privatisering van het hoger onderwijs. Daar verzet ik mij echt scherp tegen. Ik zie dit veel meer als een investering juist in de samenleving. Wellicht is dit veroorzaakt door de paradigmawisseling van de zelfstandige naar de investerende student, waarover we in de memorie van toelichting hebben gesproken en waarnaar mevrouw Sent en de heer Kuiper hebben verwezen. De zelfstandige student verwees natuurlijk erg naar de afhankelijke student die daarvoor bestond, die afhankelijk was van de kinderbijslag van de ouders. Ik merk echter dat de terminologie verwarring heeft gewekt, bijvoorbeeld bij de Raad van State. Ik refereer echter ook aan de opmerkingen van mevrouw Sent, alsof studenten zich bij de keuze om te studeren alleen zouden moeten laten leiden door het zicht op een hoger inkomen en alsof die zelfstandige student opeens geen rol meer zou spelen. Niets is minder waar. Vanwege die verwarring kan ik die term dus beter achterwege laten en kan ik beter spreken over de verantwoordelijke student. Dat heb ik ook vele woordvoerders horen zeggen. Daarmee vermijden we de verwarrende term van investerende student.

Dat is de student die wij aanspreken, niet als een calculerende student die zijn studie puur op basis van persoonlijke financiële afwegingen kiest, maar als student bewust van zijn of haar talenten en met het besef van de verantwoordelijkheden die dit met zich meebrengt. Natuurlijk hebben studenten zelf ook baat bij studeren, want ik wil jongeren bovenal aanmoedigen om hun talenten in het hoger

onderwijs tot ontwikkeling te laten komen en te laten woekeren, zodat zij deze later niet alleen voor zichzelf maar juist ook voor de samenleving zullen inzetten. Ik zeg toe dat ik dit ook centraal zal laten staan in de voorlichting over het studievoorschot door DUO en door mijn ministerie. Wij willen de studenten aanspreken op hun talenten en hun verantwoordelijkheden.

Ik sprak zojuist al over de commissie-Bruijn. Senator Thom de Graaf, voorzitter van de Vereniging Hogescholen, zei het in zijn nieuwjaarsspeech voor de Vereniging Hogescholen als volgt: onderwijs moet boeien, verhalen vertellen, diepte meegeven en tot nadenken stemmen: bildung. Ook hij gebruikte dat woord. Misschien telt dat vandaag de dag wel meer dan ooit, want de studenten die nu op de universiteiten en hogescholen zitten, zijn de professionals van de toekomst. Dat zijn ook de leiders op heel veel verschillende plekken van de toekomst. Als wij een samenleving willen creëren waarin wij problemen tegemoet kunnen treden en met elkaar een coherente samenleving willen vormen, moeten we ons daarop nu voorbereiden, juist via deze groep professionals, deze leiders van de toekomst, en dus juist hen vragen om hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De minister vraagt om een maatschappelijke verantwoordelijkheid, om eigen verantwoordelijkheid, financiële verantwoordelijkheid en burgerschap. Dat vraagt zij niet alleen van alle studenten, maar ook van bijzondere groepen, van 16- en 17-jarigen en in toenemende mate zelfs aan 14- en 15-jarigen. Deze mensen zijn nog niet meerderjarig. Ze mogen niet stemmen, ze mogen geen sigaret roken, geen alcohol drinken en ze mogen niet met een auto rijden. Maar de minister denkt wel dat zij op die leeftijd al die verantwoordelijkheid kunnen nemen en in staat zijn dat burgerschap op die leeftijd al zo te hebben?

Minister **Bussemaker**:
Ik denk dat jonge mensen ook verantwoordelijk kunnen zijn. Dat zien we gelukkig ook bij het voortgezet onderwijs. De staatssecretaris en ik hebben er de laatste weken nog herhaaldelijk op aangedrongen dat juist het nemen van verantwoordelijkheid voor de samenleving, dus van burgerschap, wordt meegegeven aan jonge mensen, door in de lesprogramma's aandacht te besteden aan die verantwoordelijkheid.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik weet dat daar lesprogramma's voor zijn en ik weet ook dat daar discussie over is, omdat ze niet helemaal zo goed schijnen te werken als men wil. Maar ik zie dan toch een discrepantie. De minister zegt namelijk dat ze dat met gemak aankunnen. Ik zou dan gelijk de kiesgerechtigde leeftijd aanpassen, want dan is 18 jaar veel te hoog. Maar tegelijkertijd wordt er een beroep gedaan op de individualiteit in het wetsvoorstel: je gaat meer verdienen, dus je moet ook voor jezelf gaan zorgen, wat je het beste kunt doen door je eigen lening af te sluiten. Dat is toch tegenstrijdig?

Minister **Bussemaker**:
Nee, zo zie ik het niet. Overigens heb ik de woorden "met gemak" niet gebruikt. Ik heb het vooral gehad over de inhoud van wat je jonge mensen mee wilt geven. Ik heb net geprobeerd uitdrukkelijk te formuleren dat het bij het studievoorschot gaat om de verantwoordelijkheid van de overheid om te zorgen voor toegankelijk hoger onderwijs. De overheid moet bijdragen aan die maatschappelijke verantwoordelijkheid, ook omdat we weten dat we daarvoor maatschappelijk gezien veel terugkrijgen. Vervolgens creëren we de sociale voorwaarden om verantwoord te kunnen lenen. Tegen die achtergrond, alles overziend, mag je van studenten vragen daaraan een eigen bijdrage te leveren, juist omdat je dat geld weer herinvesteert in beter onderwijs voor iedereen. Daarmee ga je naar mijn idee eerder een tweedeling tegen dan dat je stimuleert dat er verschillende groepen jongeren zouden komen waarvan een groep alleen maar geïnteresseerd zou zijn in het eigen inkomen. Dat heb ik geprobeerd te zeggen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Gerkens, tot slot.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De minister spreekt zichzelf tegen. Want toen ik haar vroeg of een jongere van 16 of 17 jaar in staat is om zelf al zo'n financiële beslissing te nemen, antwoordde zij dat de ouders daar ook nog bij zijn. Maar hier zegt ze: dat kan allemaal wel, want jongeren van 16 of 17 jaar hebben daar een heel goed gevoel voor.

Minister **Bussemaker**:
Nee, dat zeg ik niet. Ik zeg dat we het van het grootste belang vinden dat we aan jongeren van 16 en 17 jaar niet alleen taal en rekenen leren, maar dat het ook belangrijk is dat ze op een verantwoorde manier met elkaar omgaan om ze zo burgerschap bij te brengen. Dát zeg ik. Vervolgens zeg ik dat 17- en 18-jarigen die gaan studeren, heel goed moeten worden voorgelicht. Je moet ze een verantwoorde keuze meegeven over wat studeren betekent. Daarin gaat het niet alleen over het financiële plaatje voor hun eigen toekomst, maar vooral over de betekenis van een systeem waarin jongeren hun talenten kunnen ontplooien. Wij willen dat dat voor iedereen geldt en dat het hoger onderwijs toegankelijk is. Onder een aantal voorwaarden kun je daarbij ook iets van jongeren vragen. Ik kom nog terug op alle financiële thema's, want ik vind het van groot belang dat we hierbij onderscheid maken tussen een lening die publiek georganiseerd is en een commerciële lening. Ik heb de indruk dat dat bij een aantal sprekers wat door elkaar liep. Het gaat hier heel nadrukkelijk om een sociaal stelsel van lenen.

Toegankelijkheid is een fundament van het stelsel. Dat is een groot goed voor het hoger onderwijs in Nederland, voor veel van de woordvoerders vandaag en ook voor mij. Ik snap heel goed dat dit een zorg voor de Kamer is: hoe gaat het met de kwetsbare groepen? Wordt de toegankelijkheid voor hen voldoende geborgd in het nieuwe stelsel? PvdA, VVD, D66, GroenLinks en CDA heb ik daarover horen spreken.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Komt de minister nog op de voorlichting aan en communicatie met jongeren en op de rol van het Nibud bij het

garanderen van de financiële randvoorwaarden, zodat de keuze gaat om het ontplooien van de eigen talenten?

Minister **Bussemaker**:
Daar kom ik nog uitgebreid op terug. Bij die voorlichting gaat het om het besef van de verantwoordelijke student. Ik heb net geprobeerd aan te geven dat dat besef centraal zal staan in de voorlichting van DUO en het ministerie.

Het is van groot belang om rekening te houden met de effecten van het studievoorschot op de deelname aan het hoger onderwijs in het algemeen en van verschillende groepen in het bijzonder. Want iedereen die talenten en motivatie heeft, moet de kans krijgen om te gaan studeren, ongeacht zijn afkomst of de inhoud van de portemonnee van zijn of haar ouders. Daarom zijn er vele onderzoeken verricht om in kaart te brengen wat studiekiezers gaan doen. Op basis hiervan is een fors aantal flankerende maatregelen genomen die niet waren voorzien in het regeerakkoord. Ik noem de onderzoeken van het CPB, ResearchNed, het SCP, het Centre for higher Education, het CBS, GfK Intomart en het Nibud. Dit zijn onderzoeken van gerespecteerde instanties die alle vanuit een bepaalde expertise, invalshoeken en eigen veronderstellingen, kwantitatief of kwalitatief, op basis van buitenlandse of Nederlandse ervaringen, ex ante of ex post naar de effecten kijken, met eigen sterke kanten en beperkingen.

Het gaat echt om het geheel van onderzoeken dat is gebruikt om de voorstellen uit het regeerakkoord aan te passen en forse flankerende maatregelen te nemen. Het gaat er niet om om vooraf te voorspellen wat de exacte effecten in termen van getallen en gedragseffecten zullen zijn van het samenspel van de vele onderling samenhangende beleidsmaatregelen. Dit wetsvoorstel is een breed wetsvoorstel, dat veel meer omvat dan alleen afschaffing van de basisbeurs. Op al die gezamenlijke effecten kan ik niet, zeg ik tegen mevrouw Gerkens, als een soort N=1 op elk individueel geval ingaan.

Dat we vooral spreken over gemiddelden en over samenvattingen van al die onderzoeken is niet uit tijdgebrek, maar omdat al die onderzoeken hun eigen beperkingen hebben. Zoals bij elk beleidsvoorstel weet je nooit op voorhand voor elk individu wat de consequenties ervan kunnen zijn. Maar naar mijn idee hebben we wel redelijk inzicht gekregen in de onderlinge samenhang van de maatregelen. Verder kunnen we met de verschillende methodologische mogelijkheden en beperkingen aangeven waar de zorgpunten liggen en waar we extra nadruk op moeten leggen om ervoor te zorgen dat er niets mis gaat.

Als ik de conclusies van de onderzoeken samenvat, blijft het op basis van een raming van het CPB bij een mogelijk beperkte daling van de deelname van rond de 2%, oftewel zo'n 2.700 studenten per jaar voor hbo en wo. Die cijfers zijn een rekensom zoals het CPB die altijd maakt. Beter hebben we eenvoudigweg niet. Uit internationaal onderzoek blijkt — mevrouw Sent verwees daar terecht naar — dat het hier wel vaak om een tijdelijke dip van ongeveer twee jaar gaat, die zich weer herstelt. De heer Bruijn verwees er terecht naar dat het onderzoek van het CPB gedaan is voordat de flankerende maatregelen zijn genomen. Toen was er dus nog een verhoging van de aanvullende beurs en nog geen verandering in de afbetalingsregelingen.

Kortom, die flankerende maatregelen zijn zo gekozen om juist te kijken hoe we mogelijke effecten nog verder kunnen verkleinen. Ik ga er dus ook vanuit dat dat getal van 2.700 eerder naar beneden zal worden bijgesteld dan naar boven.

Ondanks deze cijfers leun ik niet comfortabel achterover. Ik heb sommigen horen zeggen dat de minister daar wel heel makkelijk over doet, alsof er niets aan de hand is. Maar natuurlijk, elke student die simpel en alleen om financiële redenen afziet van een studie is onwenselijk. Ik heb net gezegd hoezeer ik persoonlijk en politiek hecht aan die toegankelijkheid. Ik ben uiteraard bereid om het maximale te doen om ervoor te zorgen dat er zo min mogelijk sprake zal zijn van een dip in de aanmeldingen en dat die, als die er is, slechts tijdelijk is. Uit onderzoek van het SCP is duidelijk geworden dat er vooral onder de doelgroep van de doorstromende mbo'ers kwetsbare aspecten zijn. Daarop wijzen ook de fracties van onder andere PvdA, D66, GroenLinks en ChristenUnie. Het is goed om daar iets uitgebreider op in te gaan.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Het is goed om te horen dat de minister zelf zo betrokken is bij die mogelijke terugval van de toestroom. De cijfers en rapporten komen voorbij. Heeft de minister zelf inzicht in wat de kwetsbare milieus zijn? De commissie-Veerman zegt dat de sociaaleconomisch zwakke milieus achterblijven, evenals allochtone milieus. Heeft de minister specifiek onderzoek gedaan naar die groep?

Minister **Bussemaker**:
We weten dat precies in deze twee groepen kwetsbaarheden kunnen zitten. Dat hebben we ook in het verleden gezien, omdat het bij allochtonen vaak om de eerstegeneratiestudenten gaat, waar het niet gewoon is om te gaan studeren. We weten uit het SCP-onderzoek dat met name onder de lage economisch-sociale groepen de aarzeling om te gaan studeren en lenen nu ook al groter is. We weten ook uit het SCP-onderzoek dat er met name bij mbo'ers een groep is — overigens was die er al voor de flankerende maatregelen — die gezegd heeft: het kan dat wij die financiële drempel te hoog vinden. Dit geldt voor zo'n 20% van hen. Uit datzelfde onderzoek kwam naar voren dat met name havisten en vwo'ers het buitengewoon vanzelfsprekend blijven vinden om hoger onderwijs te gaan volgen. Dus juist omdat daar kwetsbaarheden zitten, wil ik daar nu wat uitgebreider op ingaan.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Die kwetsbaarheden worden ook opgemerkt in het onderzoek van Herman van de Werfhorst. Dat is het onderzoek dat in de stukken naar voren is gekomen. Daarin toont hij aan dat kinderen uit hogere milieus met veel culturele hulp, zoals dat wordt genoemd, in grotere mate bereid zijn om te lenen voor hun studie dan kinderen uit lagere milieus met weinig culturele hulpbronnen. Dat bevestigt dit beeld helemaal. Hoe denkt de minister iets voor hen te betekenen?

Minister **Bussemaker**:
Deze groepen vallen onder de groep waar ik het net over had. Zij maken al vaker die eerste stap naar het mbo. Daar ligt echt een aandachtspunt; om ervoor te zorgen dat mbo-

studenten die mbo-4-niveau hebben, die dus door kunnen naar het hbo, niet vanwege financiële overwegingen of vanwege gebrek aan informatie over financiële mogelijkheden, bijvoorbeeld dat ze niet weten dat er een aanvullende beurs is, niet naar het hbo gaan. Daar moeten we zo goed mogelijk de vinger op leggen.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
De minister zegt dat zij het maximale zal doen om het aantal uitvallers te beperken. Op welke manier zal zij dat doen?

Minister **Bussemaker**:
Die vragen liggen dicht bij elkaar. Ik moet eerst preciezer weten wat de overwegingen zijn. Ik spits dat maar even toe op de groep mbo-studenten: waarom gaan zij wel of niet studeren? We weten niet precies welke studenten die mogelijke uitvallers zijn. We weten bijvoorbeeld wel dat er in het eerste jaar van het hbo al 13.000 studenten uitvallen in het eerste jaar. Zij stoppen met studeren. Dat is dus geen kwestie van een verkeerde studiekeuze of switchen. Zij komen niet meer terug. In het wo zijn dat er een stuk minder, maar zijn het er nog steeds 2.000. Ik heb gezegd dat we, als de door het CPB genoemde studenten binnen deze groep vallen, en dit dus een deelverzameling is binnen die groep, met de invoering van het studievoorschot wellicht juist een belangrijke stap zetten in een meer bewuste keuze om te gaan studeren. Immers, nu leidt uitval tot heel veel frustratie, niet in de laatste plaats bij de student zelf, die aan een opleiding is begonnen die hij niet aankan of niet leuk vindt of die niet aansluit bij de verwachtingen. Daarmee is niemand gediend. Dit is echter geenszins een pleidooi om alleen te kijken vanuit de smalle optiek van een businesscase. Ik zou het niet acceptabel vinden als er specifieke groepen om zuiver financiële redenen uit zouden vallen.

40% van de mbo-4-studenten gaat nu direct naar het hbo. Mbo'ers geven desgevraagd — ik verwijs naar de onderzoeken van SCP en Intomart — verschillende verklaringen voor het niet-doorstromen naar het hbo. Een veelgenoemde reden is dat een hbo-opleiding te hoog gegrepen is of voor het beoogde werk geen meerwaarde heeft in vergelijking met de huidige opleiding. Verder geven mbo-deelnemers aan klaar te zijn met studeren. Ze willen gewoon graag werken, de arbeidsmarkt opgaan en geld verdienen. Soms hebben ze al een baan of willen ze verder leren op de werkvloer. Uit het SCP-onderzoek dat ik net al aanhaalde, volgt dat bij de keuze van de mbo'ers om door te stromen naar het hbo, het arbeidsmarktperspectief een belangrijke rol speelt. We moeten accepteren dat mbo-4 een afgeronde opleiding is en dat je daarmee heel goed en soms zelfs beter een plek op de arbeidsmarkt kunt vinden.

Als je de motieven van jongeren om wel of niet door te stromen op je in laat werken, is het voor mij duidelijk dat weliswaar veel mbo'ers doorstromen, maar ook dat er een grote groep is waarbij doorstuderen volstrekt geen automatisme is. In die groep zitten juist veel mbo'ers die bewust kiezen voor de arbeidsmarkt. De baanperspectieven voor afgestudeerde mbo'ers op niveau 4 zijn ook in deze economisch moeilijke tijd nog steeds erg goed. Volgens cijfers van het Maastrichtse ROA-instituut uit 2013 had in totaal zo'n 87% van de bol'ers en 96% van de bbl'ers die in 2011 hun opleiding op mbo-4-niveau hadden afgerond, gemiddeld binnen een maand een baan. Ongeveer 1% van de mbo-4-gediplomeerden is langer dan een jaar werkloos. In het hbo ligt dit percentage hoger: op 2,8. Dat studenten die voor zo'n keuze staan ook dit soort gegevens laten meewegen, vind ik eerlijk gezegd niet raar. Ik vind het wenselijk dat zij ook andere mogelijkheden voor hun eigen situatie onderzoeken.

Ook de afgelopen paar jaar kwamen mbo-4-gediplomeerden ondanks de economische crisis aan een baan, zij het dat ze hierover iets langer deden. Zo duurde het voor de meeste bol'ers op niveau 4 in 2008 gemiddeld minder dan een week en in 2011 gemiddeld drie weken voor ze een baan vonden. Naar verwachting zal de vraag naar mbo-4-gediplomeerden de komende jaren blijven stijgen. Deze studenten kiezen er dus bewust voor om te gaan werken in plaats van een vervolgstudie te doen.

Dan kom ik bij een andere groep. Er is namelijk ook een groep die aarzelt. Deze groep bestaat veelal uit potentiële eerstegeneratiestudenten, zeg ik tegen de heer Kuiper. Wellicht worden zij van huis uit helemaal niet gestimuleerd. Dat is de groep waarvoor de emancipatoire rol die het hbo van oudsher heeft, nog steeds heel cruciaal is. Voor hen is het van groot belang dat we ze heel goed informeren zodat ze weten wat de mogelijkheden zijn, bijvoorbeeld dat de aanvullende beurs blijft bestaan en wordt verhoogd.

Mbo'ers die geen volledige voltijds hbo-bacheloropleiding willen of kunnen volgen en die niet direct de arbeidsmarkt opgaan, kunnen ook een andere keuze maken dan die voor een voltijds hbo-opleiding. Zij kunnen bijvoorbeeld kiezen voor een associate degree-programma. De Ad is ontwikkeld als zelfstandige arbeidsmarktkwalificatie, maar biedt ook de mogelijkheid om aansluitend een hbo-bachelorgraad te halen. Je doet twee jaar over het halen van een associate degree. Daarmee kun je de arbeidsmarkt op, maar je kunt ook je volledige hbo-diploma halen. Die is dus precies voor deze groep bedoeld.

Veel mbo-4-studenten die doorgaan na het mbo, gaan een deeltijdstudie volgen, soms in combinatie met werk. Soms geven zij aan dat zij zich eerst op de arbeidsmarkt willen professionaliseren en ontwikkelen om vervolgens een deeltijdstudie te gaan doen. Voor steeds meer mbo'ers is zo'n deelstudie of een Ad een aantrekkelijke route. Met de Wet kwaliteit in verscheidenheid hebben we die ook wettelijk verankerd.

Ik wil ook recente beleidswijzigingen memoreren die tot doel hebben om die student beter op de juiste plek te krijgen. Die wijzigingen kunnen bijdragen aan een bewustere keuze. Ik noem de studiekiezers. Degenen die zich op tijd inschrijven, hebben recht op een studiekeuzecheck. Dat is voor alle studenten van belang. De Universiteit Utrecht gaf onlangs aan dat de uitval dit jaar met gemiddeld 12% is gedaald door de studiekeuzecheck. Deze is met name voor de mbo'ers en de eerstegeneratiestudenten van belang.

We hebben een project Stimulering LOB, loopbaanbegeleiding, waarin wordt gewerkt aan regionale samenwerking tussen hbo- en mbo-instellingen. Mbo-instellingen bijvoorbeeld die naar analogie van de studiekeuzecheck in het hoger onderwijs een toekomstcheck aanbieden; het Scheepvaart en Transport College in Rotterdam is hier heel succesvol in. Er worden meer schoolcoaches opgeleid voor gesprekken met studenten. In het mbo zijn wij bezig met

de herziening van de kwalificatiestructuur, die meer mogelijkheden geeft voor keuzedelen, ook voor mbo-4, om voorbereidingen voor het hbo te treffen. De beoogde invoering hiervan is gepland voor het studiejaar 2016. Tot dan kunnen mbo'ers zich in de vrije ruimte van de mbo-opleiding al voorbereiden op het hbo-niveau. In overleg met de hbo- en mbo-instellingen zetten wij hier ook echt stappen.

Er wordt ook werk gemaakt van een strenge toelating tot het hbo met als oogmerk: de juiste student op de juiste plek. Waar havisten en vwo'ers al aan bepaalde eisen moeten voldoen om door te stromen, geldt dit niet voor mbo-studenten. Elke mbo-student, met welke opleiding dan ook, kan nu naar elke hbo-opleiding. Ik geef voorbeelden van doorstroomroutes die nu nog mogelijk zijn: van mbo handel en ondernemerschap naar hbo watermanagement of van mbo zorg en welzijn naar hbo economie. Dit zijn voorbeelden waarbij de uitval heel groot is. Hiervoor gaan wij nu doen wat wij al voor havisten en vwo'ers doen. Verder zullen we vanaf studiejaar 2015 extra eisen stellen aan de aspirant-pabostudenten, in het bijzonder op de vakgebieden aardrijkskunde, geschiedenis, natuur en techniek. Daarvoor geldt ook dat wij de overgang van mbo naar hbo op een bepaalde manier strenger zullen maken, maar wel met als doel om de juiste student op de juiste plek te krijgen.

Met de herfstakkoordmiddelen is er vanaf 2015 structureel 4 miljoen toegevoegd aan de lumpsum van de mbo-instellingen voor schakelprogramma's ter verbetering van de doorstroom van mbo naar hbo. In het studievoorschot is dit ook een heel duidelijke afspraak: investeren in het schakelen van mbo naar hbo, met name voor de kwetsbare groep studenten. Schakelen, doorstromen en studiesucces zullen dus ook de komende tijd vanuit dat perspectief worden uitgewerkt.

Ik tref ook maatregelen in de studiefinanciering. Ik zal er kort over zijn, want er is al veel over gezegd. Wij versoepelen de terugbetaalvoorwaarden, die socialer worden, en halveren de maandlasten. Dit is ook voor deze groep van groot belang, want nu betaalt een student 12% van de studielening per maand af en dat wordt 4%. Voor een groep die niet gewend is om hoger onderwijs te volgen, kan dit helpen om juist die stap wel te zetten. Wij zetten fors in op goede voorlichting. Ik heb daarover al het nodige gezegd.

De heer **Essers** (CDA):
Dat is een indrukwekkende lijst van allerlei maatregelen die zijn of worden genomen om mensen vooral te laten doorstuderen en een verantwoorde studiekeuze te laten maken. Onze zorg is en blijft dat vanuit bevoegde zijde het Centraal Planbureau heeft becijferd dat 2.700 studenten gaan uitvallen. De minister kan zeggen dat dit rapport is verschenen voordat flankerende maatregelen werden genomen, maar waarom is dan niet opnieuw aan het Centraal Planbureau gevraagd om daarmee rekening te houden? Het Centraal Planbureau is in deze contreien een buitengewoon gezaghebbende instelling. Wij kunnen natuurlijk wel naar een andere onderzoeksorganisatie gaan, maar vooreerst nemen wij het Centraal Planbureau heel serieus. Ik ben blij met de opsomming. Als toch zou blijken dat het Centraal Planbureau gelijk heeft, wanneer gaat de minister dan zeggen dat wat wij hebben onvoldoende is en dat wij moeten reageren? Over welke periode gaat de minister dat doen en bij welke percentages? De minister zei terecht dat elke potentiële student die niet gaat studeren, er een te veel is. Er zullen toch bepaalde minimumpercentages moeten zijn vastgesteld voordat de minister tot actie overgaat. Wij zouden daar graag iets meer feeling bij willen krijgen.

Minister **Bussemaker**:
Ik ga allereerst in op de vraag over het CPB. Het CPB heeft veel mogelijkheden, maar ook beperkingen. Het CPB werkt met een economisch model, een rekenregel. Wij hebben al die onderzoeken — het was meer dan een halve meter aan rapporten — gezamenlijk op ons laten inwerken. Wij hebben daarvan gezegd dat wij het niet beter zullen weten dan dit. Wij moeten het hiermee doen en wij moeten nu goed gaan monitoren. De Tweede Kamer heeft dit ook gevraagd, blijkens de moties van Slob c.s., Klaver c.s. en Van Meenen. Ik neem deze zeer serieus. Met name de motie-Klaver c.s. vraagt om direct te monitoren, ook na de instroom en de doorstroom en ook van kwetsbare groepen. Wij gaan dat doen door de huidige instroom op basis van een nulmeting te vergelijken met de instroom na de invoering van het wetsvoorstel. Ik zeg er echter direct bij dat een paar maatregelen die ik net noemde, ook in 2015 ingaan. Wij moeten daarmee rekening houden. Ik breng in kaart in welke mate de opbouw van de populatie verandert en welke factoren hiervoor verantwoordelijk zijn.

Conform de moties van de leden Slob en Klaver zal ik in ieder geval kijken naar de sociaaleconomische achtergrond, de vooropleiding — mavo, havo of vwo — de instroom van studenten in tweejarige mastertrajecten en studenten met een functiebeperking. Ik ga het beroep op en de effectiviteit van maatregelen monitoren, zoals de opgehoogde aanvullende beurs en de tegemoetkoming voor studenten met een functiebeperking.

Naast dit kwantitatieve deel van de monitoring zal ik ook kwalitatief onderzoek optuigen: wat zijn de motieven van niet-doorstromende mensen met een mbo-, havo- of vwo-diploma? Ik denk dat dit erg belangrijk is om meer zicht te krijgen op de argumenten. Liggen deze in de organisatie van het leenstelsel of in het bieden van gebrekkige informatie? In dit laatste geval heb ik een extra taak in de voorlichting. Als ze liggen in het niet goed verlopen van de overgang van mbo naar hbo, dan moeten we de schakelprogramma's intensiveren.

Ik kan nu niet zeggen bij welk percentage ik dat ga doen. Ik kan wel zeggen dat ik heel intensief jaarlijks een beleidsreactie naar de Tweede Kamer zal sturen, zoals ik de Tweede Kamer al heb toegezegd, en dat ik met studenten, instellingen en het parlement in gesprek zal gaan over de feiten die te zijner tijd uit de monitoring blijken. Die monitoring zal dus intensief zijn. Ik zeg de heer Bruijn toe dat ik bereid ben om ook de Eerste Kamer bij dit proces te betrekken.

Ik moet echter wel precies weten waar de problemen zitten, voordat ik kan zeggen wanneer ik welke maatregelen ga nemen. Nogmaals, als die 2.700 studenten — als dit er al 2.700 zouden zijn — een deelverzameling zijn van de 13.000, heb ik een ander probleem dan wanneer die groep studenten uit de eerste generatie zou komen of uit een bijzondere sociaaleconomische groep, laag 6-groepen om het maar zo te zeggen. Ik moet dan echt iets anders gaan doen.

De heer **Essers** (CDA):
Ik begrijp dat het moeilijk is om precies te onderscheiden wat normaal gesproken onder uitval zou vallen en wat onder eerste generatie. Snapt de minister onze zorg dat zij mogelijk over vijf jaar tot de conclusie komt dat er inderdaad veel meer uitval is dan wij vermoedden en dat er niets aan is gedaan? Er is dan niets gedaan, omdat wij alles aan het onderzoeken zijn en precies willen weten waar het vandaan komt. Die sense of urgency moet er natuurlijk wel zijn en er moet ook bereidheid zijn om snel in te grijpen. Als de minister spreekt over monitoren, kan dit ook betekenen: stil maar, wacht maar. Voorlopig gebeurt er echter heel weinig.

Minister **Bussemaker**:
Ik snap de zorg van de heer Essers. Ik kom na mijn antwoord ook toe aan mevrouw Sent, die daar net al heel nadrukkelijk om vroeg. Dit is alles wat wij monitoren. Ik hoorde enkele van u zeggen: monitoren, monitoren, dat klinkt wel alsof er iets wordt bijgehouden, maar wat gaan wij nou doen? Ik heb het in algemene zin al aangegeven: afhankelijk van de oorzaak die wij voor een eventuele teruggang in het studeren zien, zal ik een oplossing vinden. Ik denk zelf dat we al wel een fors pakket hebben. Ik zeg de Kamer echter toe dat ik bovenop de genoemde maatregelen nog het volgende zal doen. Ik zeg toe dat ik binnenkort net als aan alle eindexamenkandidaten in havo en vwo ook aan alle studenten van mbo-3 en -4 die aan het afstuderen zijn een persoonlijke brief zal sturen. De heer Bruijn zal dus wellicht nog een brief in huis krijgen, maar met hem ook heel veel anderen. Met name die leerlingen van mbo-3 en -4 zijn dan belangrijk, denk ik.

Zo nodig zal ik de mbo'ers na 1 mei nogmaals een brief sturen, of nogmaals een oproep doen, als ik erover twijfel of alle mbo'ers wel goed zijn geïnformeerd. Dat doe ik dan ook om studenten die om financiële redenen twijfelen over verder studeren, mochten die er blijken te zijn, over de streep te trekken. In die brief zal ik actief het bestaan van de aanvullende beurs en de sociale terugbetaalvoorwaarden communiceren, onder andere in de vorm van de infographic die alle eindexamenkandidaten bij de brief ter voorbereiding van hun studie ontvangen. Dat gebeurt ook in de flyer die alle huidige studenten ontvangen bij hun DUO-prolongatiebericht van dit jaar, in de brief die alle aankomende studenten ontvangen als dit wetsvoorstel definitief is, in het aanvraagformulier voor studiefinanciering, in de flyer voor decanen, op de websites DUO.nl en Startstuderen.nl en in de doelgroepspecifieke brieven van DUO.

Daarnaast zal ik het volgende blijven doen. Ik zal actief blijven monitoren hoe groot de bekendheid van deze aspecten van de studiefinanciering is, in het bijzonder bij de groep die naar onze mening wellicht meer aandacht nodig heeft. Nu denk ik daarbij specifiek aan de groep mbo-studenten. Dan kunnen we bijsturen en nog meer informatie geven als dat nodig is. Mocht er extra aandacht nodig zijn, bijvoorbeeld voor studenten met een lagere sociaal-economische status, dan kunnen we daarvoor passende maatregelen nemen.

Ik zeg ook toe om het netwerk van decanen, studieadviseurs en LOB-medewerkers in het mbo uit te nodigen, om hun te vragen wat zij nodig achten om voor elkaar te krijgen dat elke mbo'er die om financiële redenen zou twijfelen over de doorstroom, te pakken te krijgen en binnenboord te houden. Daarmee borgen we dat we nu geen blauwdrukken opleggen, maar dat de mensen die het op de werkvloer moeten doen, ook datgene krijgen wat het beste werkt voor deze doelgroep. Ik zal hun ook vragen hoe we kunnen organiseren dat studenten met financiële vragen, twijfels of zorgen terecht kunnen bij een persoon of loket op hun instelling of in de regio.

Dit moet dus iemand zijn die een studiekiezer aanmoedigt om te gaan doorstuderen. Want stel je voor dat je de eerste in je familie bent die erover denkt om te gaan studeren en de mensen om je heen alleen maar zeggen: "Waarom zou je dat nu eigenlijk doen?" en "Dan moet je alleen maar gaan lenen, en dat is helemaal niet verstandig." Dan moeten er mensen zijn die daarover het gesprek kunnen voeren, die iemand kunnen helpen om alles goed op een rijtje te zetten en dus een bewuste keuze te maken, die kunnen helpen om onnodige aarzelingen of leenangst te overwinnen en die waar nodig een financieel plan kunnen opstellen. Dan denk ik aan een financiële studieconsulent of een vertrouwenspersoon.

Ik zeg ook toe dat, mochten deze professionals beargumenteerd aangeven dat ze extra middelen nodig hebben, ik die ter beschikking zal stellen. Overigens kunnen ook studenten uit het hbo die zelf ooit hebben geworsteld met dit dilemma, daarin een goede rol spelen, namelijk door als mentor op te treden. Gisteren was ik nog op een mbo-instelling waar hbo'ers waren die precies dat deden. Zij kunnen het beter vertellen dan ik of wie ook vanuit een professionele gerichtheid. De medestudenten die die stap hebben gezet, kunnen dat als geen ander. Als de monitoring zou uitwijzen dat er meer inspanningen nodig zijn op het vlak van voorlichting en versterking van het financieel bewustzijn, dan zal ik ook op die grond de inzet van die financiële consulenten en vertrouwenspersonen faciliteren, zowel organisatorisch als financieel. Ik houd me aanbevolen om nog meer te doen.

De heer Bruijn vroeg naar de toenaderingen in het vo en mbo. Ik zeg toe dat de Kamer de rapporten daarover krijgt.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De minister noemt een indrukwekkend aantal maatregelen om toekomstige studenten een verstandige financiële keuze te laten maken maar ook om te voorkomen dat zij leenaversie krijgen. Hoe staat de minister in dat kader tegenover mijn voorstel om dit sociale leenstelsel, dat inderdaad geen commercieel stelsel is maar wel verstrekkende gevolgen kan hebben, te toetsen aan de regels van de AFM en dus ook een advies te geven over hoe groot het financiële risico is bij het aangaan van de lening?

Minister **Bussemaker**:
Ik kom daar straks op terug, maar ook de AFM erkent dat deze lening een heel ander karakter heeft dan een gewone, commerciële lening. Daarom hebben we met de AFM en met de banken afspraken gemaakt over de mate waarin een studieschuld meetelt als je een hypotheek gaat afsluiten. Die telt anders mee. Sterker nog, met deze nieuwe wet telt die minder mee dan bij de huidige studielening, namelijk 0,45%. Dit wil ik overigens ook gezegd hebben: ook nu wordt er volop geleend. Het is niet zo dat we gaan van niks,

waarbij alles gekregen wordt, naar alles, waarbij alles geleend moet worden. Dat is ver van de waarheid. Heel veel studenten, zo'n twee derde van hen, leent nu ook.

Ik zeg de heer Bruijn dus toe dat ik ervoor zal zorgen dat de Kamer het advies van de VO-raad over de verankering van loopbaanoriëntatie krijgt. De staatssecretaris zal dat naar de Kamer sturen. De evaluatie van de loopbaanbegeleiding in het mbo verschijnt eind 2015. Ik zeg toe dat ik ook die naar de Kamer stuur.

Ik had in dit onderdeel nog een vraag van de Partij voor de Dieren naar het onderzoek van ABF Research waaruit zou blijken dat één op de tien scholieren niet zou gaan studeren. Ik zeg het nog maar een keer, ook in het geheel van alle onderzoeken: dit is een onderzoek dat we niet hebben gebruikt, omdat het is gebaseerd op een aantal fundamenteel verkeerde aannames. Ik noem als voorbeelden van zo'n aanname de hypothetische situatie dat ook de ov-kaart zou verdwijnen en dat er geen aanvullende beurs zou komen. Zo waren er nog een aantal andere punten. We hebben onze maatregelen gebaseerd op onderzoeken die betrouwbaar waren. Daarvan heb ik er al veel genoemd. Verder heb ik nu nog een aantal toezeggingen gedaan over juist die kwetsbare groep van jongeren van wie we allemaal, ook ik, willen dat ze, als ze de beredeneerde, goede en weldoordachte keuze maken om naar het hoger onderwijs te gaan, daar niet om financiële overwegingen van afzien. Naar mijn idee hebben we met de sociale voorwaarden alle condities gecreëerd om dat te voorkomen.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Dank voor het antwoord. Ik wil echter toch heel graag terug naar wat de minister daarvoor zei, namelijk dat ze er alles aan wil doen, bijvoorbeeld via decanen en wat dies meer zij, om jongeren te begeleiden bij de gevolgen van aanname van dit wetsvoorstel. Hoe kijkt de minister ertegenaan dat jongeren die zich vorige week bij de universiteit of hogeschool hebben aangemeld, nu worden geconfronteerd met leningsvoorwaarden die ze vorige week nog niet konden kennen maar die wel al ingaan voor dit jaar? Stelt de minister zich ook op het standpunt dat collega Sent noemde, namelijk dat je het ook niet kunt doen, dat je ook kunt afzien van studeren of dat je je inschrijving kunt annuleren? Is dat het enige wat studenten wordt geboden? Of kan de minister zeggen: het is toch wel uiterst ongelukkig dat je je vorige week hebt aangemeld en morgen hoort wat de voorwaarden zullen zijn?

Minister **Bussemaker**:
Nee. Ik heb echter om die reden ook bij de Eerste Kamer erop aangedrongen om het wetsvoorstel zo spoedig mogelijk te behandelen. Ik kan namelijk niet wachten met het volledig uitrollen van de voorlichting. Tot nu toe heb ik dat natuurlijk voorzichtig moeten doen omdat ik de Eerste Kamer, net als de Tweede Kamer, heb willen en moeten respecteren. Ik zeg erbij dat 90% van de studenten weet dat er verandering in aantocht is. Het is dus niet zo dat studenten op grote schaal niet weten wat er speelt. Overigens denk ik dat deze groep er nog bewuster in staat. Dit is namelijk een groep studenten die nu nog voor loting in aanmerking komt, maar straks niet meer als het aan mij ligt. Zij maken er dus een bewuste keuze in. Ook de decanen zijn op de hoogte. Verder hoeft niet elke student de studie te gaan volgen waarvoor hij of zij zich bij de decentrale selectie heeft ingeschreven. Hoe eerder we met de volledige uitrol van de voorlichting kunnen beginnen, hoe liever het mij is. Dat heb ik ook in het begin al gezegd. Doordat er nu al een groep is die zich voor decentrale selectie heeft moeten inschrijven, mogen we aannemen dat zij op de hoogte zijn van de veranderingen die eraan komen.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Maar mijn vraag was of de minister het met mij eens is dat het een uiterst ongelukkige situatie is. Er is alle begrip voor het feit dat de minister om die reden heeft aangedrongen op spoedige behandeling. Dat is vanuit de minister geredeneerd. Je kunt ook vanuit de Kamer redeneren. Ik probeer echter te redeneren vanuit de student die zich vorige week heeft aangemeld en nu geconfronteerd wordt met de voorwaarden die van kracht zijn voor zijn aanmelding. Ziet de minister op enigerlei wijze mogelijkheden om deze student meer te bieden dan "take it or leave it".

Minister **Bussemaker**:
Dan zou ik in overleg moeten gaan met de instellingen. Ik heb vooralsnog geen signalen dat studenten na deze week een heel andere afweging maken als de Kamer met het wetsvoorstel instemt. Ik zou moeten weten of er klachten komen bij instellingen. Dat zou op heel korte termijn moeten gebeuren. Mocht dat zo zijn, dan ga ik met de instellingen en met DUO in gesprek. Bij DUO moet de aanmelding immers plaatsvinden. Ik moet daarvoor wel eerst signalen hebben en vooralsnog heb ik die niet. Het is ook nog maar kort geleden dat de aanmelding plaatsvond.

Ik kom bij de vragen over bijzondere groepen waarvoor de Kamer extra aandacht heeft gevraagd. Ik begin met de groep met de cohortgarantie. Daarna zal ik ingaan op de meerjarige masters en de studenten met een functiebeperking. De overeenkomst in al deze thema's is de vraag: wat gaan we doen met groepen die wellicht kwetsbaarheden kennen?

Eerst de cohortgarantie. Bij een hervormingsmaatregel zoals het studievoorschot is de invoeringsdatum altijd precair. Je moet altijd een overgang creëren. Studenten hebben de afgelopen 30 jaar gebruikgemaakt van de basisbeurs en dat kan straks niet meer. Na een zorgvuldige afweging is ervoor gekozen om het wetsvoorstel in te voeren met cohortgarantie. Cohortgarantie is in de studiefinanciering en bij veranderingen in het hoger onderwijs gebruikelijk, maar zeker geen vanzelfsprekendheid. De langstudeermaatregel van Rutte I werd bijvoorbeeld voor alle studenten zonder cohortgarantie ingevoerd, ongeacht of zij überhaupt nog kans hadden om te grote studievertraging te voorkomen. Dat is expliciet door de rechter getoetst tijdens een rechtszaak die werd aangespannen door de LSVb, het ISO en de LKvV en is akkoord bevonden. Zelfs die overgang, waarvoor geen cohortgarantie gold, kon volgens de rechter door de beugel.

Ik heb al benadrukt dat ik vind dat de student naast de grote bijdrage van de overheid zelf ook kan bijdragen, juist om de kwaliteit van het onderwijs voor alle studenten te verbeteren. Dat uitgangspunt komt terug in de gekozen vorm van het overgangsrecht. Er is sprake van communicerende vaten. Naarmate het overgangsrecht beter uitpakt voor zittende studenten, neemt de mogelijkheid om snel te inves-

teren in de kwaliteit van het onderwijs, af. Daardoor zijn toekomstige studenten slechter af.

Met het voorgestelde overgangsrecht ontstaan drie groepen: een groep die straks überhaupt geen basisbeurs meer krijgt, een groep die nu en in het verleden voor zowel de bachelor- als de masteropleiding een basisbeurs heeft ontvangen en een groep die voor een deel van de opleiding geen basisbeurs meer zal ontvangen. Met de vormgeving van de cohortgarantie, waar ik later op terugkom, neemt de overheid haar verantwoordelijkheid voor zover de zittende studenten, de toekomstige studenten en de kwaliteit van het hoger onderwijs als geheel in het geding zijn. Dat dit voor een wo-bachelorstudent die voor een masteropleiding geen basisbeurs meer krijgt geen leuke boodschap is, realiseer ik mij terdege. Mijns inziens past dit echter zeer goed bij de bredere verantwoordelijkheid van de student voor onze samenleving.

Ik begrijp de zorgen in de Kamer over studenten die vanwege dit wetsvoorstel geen master meer zouden volgen. Ik heb overigens geen signalen dat dit daadwerkelijk zou gebeuren. Zij hebben, anders dan de groep mbo-studenten waarover ik het net had, de betekenis van studeren al gezien tijdens hun bacheloropleiding. Deze studenten hoeven niet meer overtuigd te worden om te gaan studeren en om de stap naar hoger onderwijs te maken. Wellicht moeten ze wel overtuigd worden en goed begeleid worden om de stap van bachelor naar master te maken.

Tegen studenten die wellicht aarzelen zou ik willen zeggen dat een extra onderwijsjaar hen veel kan opleveren. Het masterjaar geeft je de kans om jezelf te verdiepen op basis van de bredere kennis die je de jaren ervoor hebt opgedaan, om in te zoomen op een deel ervan en zo te werken aan je eigen onderscheidend vermogen. Juist met die specialistische verrijking naast een bredere kennisbasis kun je jezelf verrijken en profileren. Dat vergroot de kansen op de arbeidsmarkt. Bovendien biedt een masteropleiding mogelijkheden om verdere onderzoekservaring op te doen en je te oriënteren op een eventuele academische carrière. In welke sector je uiteindelijk eindigt, onderzoekvaardigheden en -ervaring zijn overal van waarde. Tot slot geldt in Nederland dat een extra onderwijsjaar 7% tot 9% meer inkomen oplevert.

Ik kom bij de vragen van de Kamer. Mevrouw Sent vroeg wat ik doe om deze groep te blijven overtuigen. De bachelorstudenten die wellicht nog aarzelen, wil ik zo goed mogelijk begeleiden opdat zij niet enkel en alleen om financiële redenen besluiten om geen masteropleiding te gaan volgen. Eerder zegde ik de Kamer al toe dat ik met de decanen, de studieadviseurs en de LOB-medewerkers in het mbo zal spreken over de doorstroming van mbo naar hbo. Nu zeg ik toe dat ik dat overleg ook zal organiseren met de decanen van de bacheloropleidingen. Ik zal hen ook vragen hoe we ervoor kunnen zorgen dat studenten met financiële vragen, twijfels of zorgen terecht kunnen bij een persoon of een loket bij de instelling of in de regio. Daarnaast zorg ik ervoor dat alle bachelorstudenten een brief ontvangen waarin de veranderingen die het studievoorschot met zich meebrengt, worden beschreven.

Bij de vraag welke vorm het overgangsrecht moet krijgen, zijn juridisch vooral de rechtszekerheid, de rechtsgelijkheid en de feitelijk bestaande verwachtingen van de doelgroep belangrijk. De ultieme vorm van overgangsrecht is dat er niets verandert voor de huidige generatie. Dat zei ik net al. Onmiddellijke werking is het andere uiterste. Uiteindelijk komt het neer op een afweging van belangen. Omdat er vragen zijn gesteld over de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid, zal ik daar wat uitgebreider op ingaan.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Het is toch eigenlijk jammer dat we deze overwegingen moeten toelaten in deze discussie over het hoger onderwijs. De minister moet zich nu gaan inspannen om ervoor te zorgen dat studenten die een bacheloropleiding hebben gedaan, ook een master gaan doen. Het zou in ons land toch vanzelfsprekend moeten zijn dat ons beleid erop gericht is om zo veel mogelijk studenten een masterdiploma te laten halen. Als mensen schulden moeten maken via het leenstelsel, ligt het voor de hand dat de overweging na drie jaar komt of men nog verder wil of dat men probeert om de arbeidsmarkt te betreden. Wat doen we met studenten die misschien vier jaar over hun bachelor hebben gedaan en vier jaar lang geleend hebben? Voor hen wordt de aarzeling nog groter. Het is toch ontzettend jammer dat we de discussie moeten voeren of het nog wel vanzelfsprekend is voor studenten om een master te volgen als ze eenmaal de bachelor hebben gedaan. Daar komt nog bij dat de minister spreekt over een jaar, alsof de master altijd maar een jaar duurt. We hebben in dit debat al een aantal voorbeelden voorbij horen komen van masters die twee of drie jaar zijn. Dan wordt het gewicht van de kosten bij de overweging of men nog wil doorzetten, alleen maar groter. Het is jammer dat we deze discussie moeten voeren.

Minister **Bussemaker**:
Ik heb ook aangegeven dat ik vooralsnog geen signalen heb dat studenten met een bachelor vanwege het studievoorschot niet meer naar de masterfase zouden gaan. Omdat er vragen over gesteld zijn, heb ik gezegd dat ik er nog een keer naar zal informeren. Ik maak me echter meer zorgen over mbo'ers die het hoger onderwijs nog niet kennen, dan over bachelorstudenten die de overgang naar de master moeten maken. Het heeft ook te maken met de solidariteit met de generaties die volledig met het studievoorschot te maken krijgen. Als we de huidige generatie studenten die een master gaan volgen, nog meer zouden beschermen en zouden vrijpleiten van het studievoorschot, zou het langer duren voordat de aankomende generatie bachelorstudenten profijt krijgt van de investeringen in de kwaliteit van het onderwijs.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
De minister zegt dat zij die signalen niet heeft ontvangen. Ik heb die signalen wel ontvangen. We hebben brieven gekregen van de Technische Universiteit Delft over een driejarige master. Ze maken zich daar grote zorgen. Ik was gisteren nog op mijn eigen faculteit op de Erasmus Universiteit. De een na de ander klampt mij aan en zegt: dit gaat echt iets betekenen; mensen zullen erover aarzelen om door te studeren. Ik heb die signalen dus wel ontvangen, gewoon vanaf de werkvloer. Die kunnen de minister toch ook niet ontgaan zijn?

Minister **Bussemaker**:
Nee, maar die betreffen voor een heel groot deel de meerjarige masters. Ik heb net aangegeven dat ik daar straks op zal ingaan.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Die signalen gaan niet alleen over meerjarige masters. Ze gaan over de keuze om door te studeren, van de bachelor- naar de masterfase.

Minister **Bussemaker**:
De discussie die we hier voeren, is of bachelor en master één onlosmakelijke opleiding zijn of twee onderdelen zijn. Kijk naar de voorstellen van het kabinet-Rutte I, dat bestond uit VVD en CDA, voor de invoering van een leenstelsel voor de masterfase. Je kunt beredeneren dat de masterfase een ander onderdeel van de opleiding is. Ik kom daar zo nog uitgebreider op terug.

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Mochten de bachelordecanen aangeven dat zij ook additionele financiële middelen nodig hebben voor het begeleiden van bachelorstudenten naar de masterstudie, is de minister dan ook bereid om daar financiële middelen voor beschikbaar te stellen?

Minister **Bussemaker**:
Ja, als zij dat heel goed kunnen beargumenteren. Ik moet die financiële middelen natuurlijk wel ergens vinden. Ik moet ook weten of het om een tijdelijke of om een structurele maatregel gaat. Als het een structurele maatregel zou zijn, zou dat afgaan van de middelen die we kunnen investeren in de kwaliteit van onderwijs. Ik vind het eigenlijk wel de taak van decanen op universiteiten en hogescholen om zelf rekening te houden met veranderende situaties. Ik denk dat het makkelijker is, omdat we die bachelorstudenten makkelijker kunnen vinden. We weten waar ze zitten. We weten welke groep het is. Die zullen we lokaliseren. We kunnen misschien niet alleen aan studentendecanen maar ook aan mentoren en docenten heel direct vragen om daar aandacht aan te besteden. We kunnen hen daarbij ook wijzen op de juiste voorlichting.

Er zijn twee hoofdregels inzake cohortgarantie. Hoofdregel één is dat alle studenten in het hoger onderwijs die nu een opleiding volgen, die opleiding mogen afmaken met behoud van de basisbeurs. We maken daarbij wel een onderscheid tussen de bachelor en de master. Hoofdregel twee is dat de reeds toegekende basisbeurs niet achteraf wordt opgenomen.

Ten aanzien van hoofdregel één wil ik opmerken dat het allereerst van belang is dat zittende studenten hun opleiding mogen afmaken onder de regels die er waren toen zij aan die opleiding begonnen. Daarbij is de vraag wat wordt verstaan onder een opleiding. Die vraag is bij de totstandkoming van het wetsvoorstel veelvuldig gesteld. Dan gaat het om de spanning tussen enerzijds datgene waar studenten juridisch aanspraak hebben en anderzijds datgene waar studenten feitelijk op gerekend hebben en hoe dit in de samenleving ervaren wordt.

In de vormgeving is de opleiding gespecificeerd als dat deel van de studie waarvoor men een diploma kan halen. Dat betekent dat er in de cohortgarantie onderscheid wordt gemaakt tussen een bachelor- en een masteropleiding. Dat gebeurt niet zomaar. Het onderscheid tussen de bachelor- en de masteropleiding vloeit voort uit de Bolognaverklaring uit 1999, waarin in Europees verband werd afgesproken om toe te werken naar een gezamenlijke universitaire onderwijsruimte met onderling vergelijkbare graden en diploma's. De verschillende landen zouden elk werken aan een stelsel met een eerste onderwijscyclus van ten minste drie jaar, afgesloten door een bachelordiploma, en een tweede onderwijscyclus, eindigend in een masterdiploma. Zo kon de mobiliteit en de onderlinge uitwisseling van studenten worden vergroot. In Nederland heeft deze afspraak vorm gekregen in de introductie van het bachelor- en masterstelsel, met de bachelor en master als eigenstandige opleidingen, elk met hun eigen diploma. In 2002 werd dit in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek vastgelegd. Ook in de Wet studiefinanciering 2000 werd dit vastgelegd, zij het op een iets minder zichtbare manier. Reden hiervoor is geweest dat dit de manier was waarop DUO, destijds de IB-Groep, de veranderingen aankon. In de daarop volgende jaren zijn deze structuurwijzigingen stapsgewijs omgezet in bijpassende onderwijsprogramma's. Pas tien jaar na deze aanpassing was het onderwijs zo ver dat in 2012 de regel "eerst je bachelordiploma en dan je master" geïntroduceerd kon worden. Vorig jaar hebben we mede daarom de verplichte doorstroommaster afgeschaft in de Wet Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs.

Hoogleraar Kees Schuyt heeft wel betoogd dat deze invoering, ondanks de lange voorgeschiedenis die ik schetste, ondoordacht zou zijn gebeurd, omdat we in Nederland wel de van oorsprong Angelsaksische structuur hebben ingevoerd maar niet de intensieve onderwijscultuur die er in de Angelsaksische landen bij hoort. Hoewel ikzelf het woord "ondoordacht" niet snel in dit verband zou gebruiken, denk ik dat zijn observatie over de onderwijscultuur wel een kern van waarheid bevat. De investeringsimpuls die dit wetsvoorstel mogelijk maakt, is juist bedoeld voor beter en intensiever hoger onderwijs voor iedereen, dus voor een intensieve onderwijscultuur waar je in die drie jaar het maximale uit haalt.

De tweede hoofdregel geeft aan dat de reeds toegekende basisbeurs niet achteraf wordt afgenomen. Voor een hbo-bacheloropleiding bestaat op dit moment in totaal vier jaar recht op basisbeurs. Voor een wo-bacheloropleiding is dat drie jaar en voor een eenjarige wo-master is dat één jaar. Studenten die tijdens hun wo-bacheloropleiding studievertraging oplopen, ontvangen op dit moment in hun vierde bachelorjaar alvast het jaar basisbeurs dat bedoeld is voor de masteropleiding. Voor deze studenten geldt dat bij het tijdig behalen van het masterdiploma het vierde jaar basisbeurs nog steeds wordt omgezet in een gift. Studenten die tijdens hun bacheloropleiding studievertraging hebben opgelopen omdat zij een bestuursjaar hebben gedaan, verdienen in dit kader bijzondere aandacht. Op die groep kom ik later terug.

Ik zei al eerder dat het eigenlijk gaat over de balans en de samenhang tussen rechtszekerheid, rechtsgelijkheid en zorgvuldigheid. Mevrouw Sent, de heer Engels, de heer Essers en anderen hebben gevraagd naar de rechtszekerheid. Die rechtszekerheid is vastgelegd in het Eerste Proto-

col van het EVRM. Bij de vraag of dit wetsvoorstel daaraan voldoet, gaat het vooral om de juridische verwachting die je zou kunnen vertalen in een aanspraak. Daarover wil ik helder zijn: de voorgestelde cohortgarantie doet daar geen afbreuk aan. Studenten behouden tijdens de nominale duur van hun opleiding het recht op de basisbeurs. Belangrijk is dat studiefinanciering per jaar wordt toegekend. Elk jaar wordt opnieuw bekeken of een student nog aan de op dat moment geldende voorwaarden voldoet. Dat is niet nieuw; dat is al zo. Uitgaande van de wettelijke systematiek van toekenning per jaar zou een studievoorschot voor alle studenten zelfs kunnen worden ingevoerd per studiejaar 2015/2016, zonder verdere cohortgarantie. Ook daar is dus een legitieme juridische basis voor. Het wetsvoorstel regelt dit echter bewust niet, om rekening te houden met de bestaande redelijke verwachtingen van studenten en de daarmee samenhangende zorgvuldigheid. Overigens is ook zorgvuldigheid een belangrijk element in de belangenafweging die het EVRM vereist.

Dan kom ik bij de rechtsgelijkheid. Voor alle studenten bestaat een gelijke regel. Elke student kan zijn huidige opleiding afronden met behoud van de basisbeurs. Deze regel geldt voor hbo-bachelorstudenten, wo-bachelorstudenten en wo-masterstudenten. Hbo- en wo-bacheloropleidingen zijn echter dusdanig anders ingericht, dat een hbo-bachelor doorgaans vier jaar duurt en een wo-bachelor drie jaar. In het huidige stelsel is er dan ook vier respectievelijk drie jaar basisbeurs voor beschikbaar. Wellicht ten overvloede merk ik op dat er ook in het voortgezet onderwijs al een verschil bestaat. Havisten stromen een jaar eerder door naar het hoger onderwijs dan vwo'ers. Beide groepen hebben per saldo evenveel onderwijsjaren achter de rug op het moment dat zij een bachelordiploma in ontvangst nemen. Ook voor huidige wo-masterstudenten geldt dat zij een eenjarige of meerjarige opleiding kunnen afmaken met behoud van de basisbeurs. Voor hbo-masters waarvoor in het huidige stelsel aanspraak bestaat op studiefinanciering, geldt dat ook. Het gaat dan om hbo-masters in de maatschappelijk relevante sectoren van onderwijs en zorg. Anders gezegd: de voorgestelde cohortgarantie doet voor de huidige hbo- en wo-studenten geen afbreuk aan het gelijkheidsbeginsel.

Ik kom te spreken over zorgvuldigheid en redelijke verwachtingen. Behalve de juridische aanspraak zijn ook de feitelijk bestaande verwachtingen meegewogen, evenals de totale belangenafweging rond het overgangsrecht. Toen de huidige generatie studenten ging studeren, bestond ogenschijnlijk de aanspraak op vier jaar basisbeurs, die bij diplomering voor een hbo-bachelor of het geheel van een wo-bachelor en een wo-master zou worden omgezet in een gift. Wie het nooit heel precies heeft uitgezocht, zou onterecht de conclusie kunnen trekken dat hij ongeacht de opleiding vier jaar de basisbeurs krijgt. Ik wil echter benadrukken dat de bachelor en de master ook onder de huidige regels verschillende entiteiten zijn. Voor alleen een wo-bachelor krijgt ook de huidige student slechts drie jaar de basisbeurs, omgezet in een gift. De benadering van de bachelor- en masteropleiding als losstaande entiteiten wordt al langer en breder gedeeld. Ik heb daar al op gewezen toen het ging over voorstellen van eerdere kabinetten. Ik merk ook op dat de Raad van State bij de beoordeling van beide wetsvoorstellen niets heeft gezegd over de knip en dat bij de behandeling in de Tweede Kamer van het wetsvoorstel voor de masterfase onder andere de SGP-fractie — juridisch altijd heel kritisch — zich heeft uitgesproken voor het voorgestelde onderscheid.

Dit onderwerp is al lange tijd, maar zeker in de afgelopen periode, onderwerp van discussie geweest, ook met en vooral door studenten. Het gros van de studenten is op de hoogte van de voorgestelde wijzigingen. Van een heel harde gerechtvaardigde verwachting is dan ook geen sprake meer. Dat blijkt ook, zeg ik tegen de heer Essers, uit de enquête van de JOB, het LAKS en FNV Jong naar de bekendheid onder jongeren van de nieuwe regelgeving. Daaruit blijkt dat 81,6% van de huidige wo-studenten op de hoogte is van de nieuwe regelgeving. Uit mijn eigen nulmeting in juni bleek dat rond 90% van alle bachelorstudenten weet dat het studiefinancieringssysteem gaat veranderen. Daar draagt ook aan bij dat wij in de toekenningsbeschikkingen die studenten ontvangen een vooraankondiging hebben opgenomen met de strekking dat de regels kunnen veranderen en dat dit betekenis kan hebben voor nieuwe toekenningen. Daarmee hebben wij naar mijn mening voldoende duidelijkheid gecreëerd om dat onderscheid te kunnen maken.

De heer **Essers** (CDA):
Ik dank de minister voor het toelichten waarom het kabinet tot deze keuze is gekomen. Dat geeft blijk van een zorgvuldige afweging van verschillende beginselen. In wezen zegt de minister dat de door het kabinet gemaakte keuze bij de rechter te rechtvaardigen is; voor die keuze zijn goede argumenten. Dat neemt niet weg dat men ook een andere keuze had kunnen maken. Veel studenten zijn overvallen, omdat in hun beleving de bachelor en de master heel duidelijk aan elkaar gekoppeld zijn. Voor heel veel studenten was het een feit — en dat is nog steeds zo — dat men ook in het vierde bachelorjaar studiefinanciering had. Natuurlijk zag de studiefinanciering in dat vierde jaar op de master, maar men ging daarvan wel uit. Toen werd in één keer gezegd: nu is er het wetsvoorstel en het overgangsrecht ziet niet meer op het vierde studiefinancieringsjaar, want dat ziet op de master.

Ik begrijp wat de minister zegt. De rechter heeft ook gesproken over de langstudeermaatregel, maar die is uiteindelijk weer ingetrokken. De naar mijn mening terechte kritiek op die maatregel was dat die veel te ruw was, aangezien er helemaal geen overgangsrecht was. Daar heeft men toen wel consequenties aan verbonden. Men had dat ook in dit geval kunnen doen. Men had ruimhartig kunnen zeggen, zoals de heer Kuiper al opmerkte, dat bachelor en master op dit moment heel sterk aan elkaar gekoppeld zijn. Op het moment dat mensen de keuze maken om te gaan studeren, hebben zij ook de masterfase in hun hoofd. Zij kennen op een gegeven moment de praktijk van het vierde jaar waarin men nog een beurs krijgt. Men had daar dus voor kunnen kiezen.

Veel studenten zijn overvallen door de niet altijd heldere richtlijnen die werden gegeven in de voorlichting. Ik heb die zelf ook bekeken en heb geconstateerd dat die vaak voor meerdere uitleg vatbaar waren.

De minister zegt in feite dat er geen andere keuze is gemaakt omdat die per saldo te veel geld zou kosten, waardoor minder in onderwijskwaliteit zou kunnen worden geïnvesteerd. Is de minister het daarmee eens?

Minister **Bussemaker**:
Nee. Ik ben hier al vrij uitgebreid op ingegaan. Het gaat om solidaire argumenten en het gaat om het financiële aspect. Wat vragen wij van huidige studenten, die al studeren, en wat vragen wij van de nieuwe generatie studenten? Dat speelt inderdaad mee, maar juridische argumenten spelen eveneens mee. Hetzelfde geldt voor rechtvaardigingsargumenten. Het gaat om de balans tussen enerzijds de verwachtingen van de huidige studenten en anderzijds het belang van de kwaliteitsimpuls die de commissie-Veerman voorstond. Uiteindelijk gaat het bij uitstek om die afweging. Wat wij daar uiteindelijk mee doen, is een politiek besluit, maar naar mijn idee is dat een alleszins te verdedigen besluit.

In de voorstellen van het kabinet-Rutte I, met de langstudeerdermaatregel, zat helemaal geen cohortgarantie. Die zat ook niet in het voorstel van het kabinet-Rutte I om een leenstelsel voor de masterfase in te voeren. Tegen die achtergrond verbaast het mij dat uitgerekend het CDA nu vragen heeft over de cohortgarantie die in dit wetsvoorstel zit. Die is naar mijn opvatting veel soepeler dan alles wat er in eerdere voorstellen zat.

De heer **Essers** (CDA):
Even los van de mogelijkheid dat ook wij kunnen leren — dat heet voortschrijdend inzicht — merk ik het volgende op. Op het moment dat je begint te studeren, weet je dat er nominaal vier jaar voor die studie staat en dat het niet de bedoeling is dat je daar veel langer over doet, omdat dit consequenties zou kunnen hebben. Dat vind ik toch iets anders dan de situatie waarin je begint te studeren en er daarbij van uit gaat dat je een bachelor en een master gaat doen omdat je voor een universitaire studie kiest. Ik betwist niet dat de door het kabinet gemaakte keuze juridisch houdbaar zou zijn; ik zeg alleen dat er ook een andere keuze gemaakt had kunnen worden, die beter tegemoet had kunnen komen aan het rechtsgevoel van de studenten. Ik vind dat rechtszekerheid ook iets mag kosten.

Minister **Bussemaker**:
Dat zou ten koste gaan van de generatie studenten die vanaf september aanstaande gaat studeren. Juist vanwege de cohortgarantie duurt het langer voordat middelen vrijkomen. Pas als een student zijn of haar diploma behaalt binnen de termijn van tien jaar, wordt de lening een gift. De cohortgarantie voor twee opleidingen, een bachelor en een master, stelt de investeringen lang uit voor de groep studenten die al wel per 1 september 2015 begint en de gehele basisbeurs verliest. Dat vind ik moeilijk uit te leggen aan die generatie studenten, gezien de juridische ontwikkelingen en gezien de afspraken die wij hebben gemaakt in het kader van het langer lopende Bolognaproces, en die wij in wetgeving hebben vastgelegd. Ik denk aan de Wet kwaliteit in verscheidenheid. Rekening houdend met de nieuwe generatie studenten vind ik het alleszins redelijk om de zaak vorm te geven zoals wij voorstellen. Ik zeg erbij dat ik heel blij ben dat wij met de instellingen de afspraak hebben kunnen maken dat zij voor de eerste jaren zelf middelen vrijmaken voor de groep studenten die nog niet volledig kan profiteren van de middelen die vrijkomen uit het studievoorschot. Ook daarmee vergroten wij het draagvlak voor de maatregel. Daar moeten wij dan zelf wel een bijdrage aan leveren. Dat doen wij op deze manier.

De heer **Essers** (CDA):
Ik blijf erbij dat het een kwestie is van keuzes maken. De minister creëert nu een tegenstelling tussen de huidige generatie studenten en de toekomstige generatie studenten. Wat wij de huidige generatie geven, kunnen wij de toekomstige generatie niet meer geven. Het is een kwestie van keuzes die het kabinet maakt. Nogmaals, rechtszekerheid mag ook iets kosten. Ik maak een andere keuze, wat volstrekt legitiem is. Ik vind dat het kabinet een andere keuze moet maken als het gaat om de allocatie en de middelen die wij daarvoor ter beschikking hebben.

Minister **Bussemaker**:
Nogmaals, het is de balans tussen rechtszekerheid en solidariteit met de nieuwe generatie die vanaf september 2015 gaat studeren. Ik denk dat wij uiteindelijk een zorgvuldige, maar ook terechte afweging hebben gemaakt.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Gaat de minister nog in op de groep studenten die al vertraging heeft opgebouwd tijdens de bachelor?

Minister **Bussemaker**:
Ik meen daarop al te zijn ingegaan.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
In dat geval is het goed om nog even de volgende vraag te stellen over de gerechtvaardigde, in elk geval opgebouwde verwachtingen bij de studenten die ervoor gekozen hebben om tijdens de bachelorfase een bestuursjaar te doen, ervan uitgaande dat zij het vierde jaar studiefinanciering in hun bachelorfase mochten gebruiken. Eerlijk gezegd vind ik het voor die groep het moeilijkst uit te leggen dat wij die afweging maken. Ik kan mij de argumenten goed voorstellen. Dat geldt ook voor de basisgedachte dat je voor één opleiding de cohortgarantie krijgt, maar dat je die niet krijgt als je aan een nieuwe fase begint. Dat snap ik. Ik snap ook heel goed dat de bedoeling was: drie jaar voor de bachelorfase en één jaar voor de masterfase. De redenering snap ik. Ik vind het echter lastig uit te leggen aan de genoemde groep studenten die tijdens de bachelorfase gekozen heeft voor een bestuursjaar, ervan uitgaande dat zij vier jaar de basisbeurs zou krijgen, dat hun verwachtingen niet gelegitimeerd waren. Kan de minister dat iets strakker onderbouwen?

Minister **Bussemaker**:
Ook daarvoor geldt dat het onderscheid tussen bachelor en master wel blijft staan. Studenten die al eerder een bestuursjaar hebben gevolgd, krijgen op dit moment hun vierde beursjaar, maar die toekenning volgt vanuit de uitvoeringssystemen. Dat vierde jaar wordt als het ware vastgeplakt aan het derde basisbeursjaar, tenzij de student er zelf om vraagt de basisbeurs op te schorten. Het vierde jaar basisbeurs is eigenlijk bedoeld voor de masteropleiding en wordt alleen omgezet in een gift als de masteropleiding daadwerkelijk wordt behaald. Deze eerste groep heeft haar rechten al opgebruikt. Die worden niet achteraf ontnomen, op basis van de hoofdregel die ik zojuist heb geschetst.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik snap de correctheid van de hoofdregel wel. De minister zegt zelf dat de uitvoeringsinstantie dat vierde jaar automatisch ziet als een verlengde van het derde jaar. De basisbeurs wordt in die zin ook automatisch doorgezet in het vierde jaar, tenzij men een en ander zelf verlengt. Je kunt dan toch stellen dat de student de legitieme verwachting heeft dat het vierde basisbeursjaar er gewoon bij hoort? De keuze voor een bestuursjaar, omdat je het vierde jaar dan ook nog krijgt, pakt dan achteraf heel zuur uit. De vraag is of er vanuit de student bezien toch geen sprake was van een legitieme verwachting.

Minister **Bussemaker**:
Ook daarvoor geldt dat er de afgelopen tijd bij de toekenning een onderscheid is gemaakt tussen de bachelor- en de masterfase. In de communicatie vanuit DUO is aangegeven dat er sprake zou kunnen zijn van veranderingen. Voor deze groep is het om uitvoeringstechnische redenen aan de masterfase gekoppeld, maar daarmee is nog geen eind gemaakt aan het onderscheid tussen de bachelor- en de masterfase. Ook voor hen geldt dat er een bachelor- en een masterfase is. Een overgangsregeling kan nooit helemaal soepel verlopen, maar alles bij elkaar vind ik dit gerechtvaardigd. Ik kom straks nog terug op de bijzondere individuele gevallen, maar voor die gevallen hebben wij natuurlijk het profileringsfonds. Ik zeg erbij dat wij dit niet onnodig zwaar moeten belasten maar voor studenten met bestuurstaken wordt het profileringsfonds wel vaker gebruikt. Ik kom er nog op terug omdat ik die kwestie heb meegenomen bij een andere doelgroep waar veel leden over hebben gesproken, namelijk studenten met een functiebeperking die ook vaak een beroep doen op het profileringsfonds. Voor de groep waarover de heer Ganzevoort spreekt, is het tijdelijk, want die bestaat maar voor één jaar om het zo te zeggen. Daarna doet het probleem zich niet meer voor.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
We spreken nu over mensen met een bestuursjaar maar ik heb ook andere voorbeelden genoemd in mijn termijn. Het gaat om mensen die inmiddels een paar maanden bezig zijn met hun een-na-laatste jaar en erachter komen dat de spelregels worden veranderd. Ik verzoek de minister daar nog eens naar te kijken. Zo groot kan die groep niet zijn dat het daardoor zo veel langer duurt voordat die kwaliteitsinvestering in het onderwijs kan plaatsvinden. De minister stelt dat dit eigenlijk alleen maar strandt op uitvoeringstechnische problemen. Daar moeten wij toch een oplossing voor kunnen vinden?

Minister **Bussemaker**:
Als je dit voor alle bachelorstudenten zou doen die nog een master gaan volgen, zou het alles bij elkaar om en nabij een bedrag van 90 miljoen kosten. Dit zou vooral opbrengstbelemmerend zijn in de eerste jaren dat het studievoorschot substantieel iets gaat opleveren. Dat zijn de jaren 2018 en 2019. Dat vind ik echt onwenselijk.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Dat vraag ik niet. Ik vraag de minister om te kijken naar studenten die om legitieme redenen een jaar studievertraging hebben opgelopen. Zij zijn ervan uitgegaan dat ze hun studie nog vol zouden kunnen maken, binnen de oude regels, maar zij worden nu geconfronteerd met een wijziging van de regels.

Minister **Bussemaker**:
Dat kan alleen om individuele gevallen gaan waarbij instellingen afspraken met studenten kunnen maken. Ik verwijs nog eens naar het profileringsfonds. Ik heb omstandig aangegeven dat er echt sprake is van een verschil tussen het bachelor- en het masterdeel van de opleiding. Het lijkt mij niet terecht om daar heel vergaande afspraken over te maken. Ik vind het vanuit de balansafweging en de solidariteit met de nieuwe groep studenten — wij willen dat zij zo snel mogelijk profiteren van de middelen die het studievoorschot biedt — redelijk om dit te vragen.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik doe nog een keer een beroep op het sociale gevoel van deze minister, die volgens eigen zeggen toch bij de sociale partij van Nederland hoort, zoals ik tijdens het afgelopen congres heb gehoord, om nog eens specifiek naar deze groep te kijken. Om legitieme redenen hebben zij een jaar studievertraging maar nu ineens worden zij geconfronteerd met de situatie dat de spelregels veranderen. Die groep kan niet zo groot zijn dat dit de solidariteit aantast ten aanzien van de groep nieuwe studenten.

Minister **Bussemaker**:
Dan kom ik bij de vraag wat een legitieme reden is. Wij voeren nu een debat over een wet. Als mevrouw Gerkens dit wil, moet zij het heel precies formuleren. In andere gevallen moet je nagaan of iemand door welke oorzaken dan ook een extra jaar zou moeten krijgen. Bij studenten met een studiebeperking hebben wij daar afspraken over gemaakt en daar zijn regelingen voor. Van deze groep kan ik dat niet in het algemeen zeggen. Het hangt er ook vanaf welke bestuurswerkzaamheden er zijn verricht. Dus verwijs ik naar de individuele mogelijkheid om afspraken te maken tussen instellingen en studenten vanuit het profileringsfonds.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik roep de minister namens mijn fractie op dit pad vooral niet op te gaan. Een legitieme reden is dat het niet uitvoerbaar is. Dat is een van de belangrijke doelstellingen van deze Kamer. Veel studenten lopen vertraging op. Wat is dan legitiem en wat niet? Dat is een heel relatief begrip. Waar het om gaat, is of er ooit een toezegging aan de student is gedaan, dan wel of er ooit een verwachting is gewekt waar de student een recht aan meent te kunnen ontlenen. Er is iemand dit dat recht kan beoordelen. Dat is een rechter. Daar is de kwestie al geweest. De rechter ziet dat recht niet. Je kunt ook stellen dat scholieren die nu in groep 3 zitten, zouden kunnen denken dat ze wellicht de oude studiefinanciering zouden krijgen. Ik roep de minister dus op dit pad niet op te gaan. Het lijkt mij namelijk niet uitvoerbaar.

Minister **Bussemaker**:
Helder. In het kader van rechtsgelijkheid, rechtszekerheid en redelijke verwachtingen hebben wij een evenwichtig voorstel gedaan. Ik ben het er volledig mee eens dat, als

het gaat om "legitieme" groepen, je precies moet weten over wie je het hebt als je daarover in het kader van een wet een debat voert. Er zijn inderdaad heel veel redenen waarom je studievertraging kunt oplopen.

Ik kom bij de meerjarige masters. Daarover zijn veel vragen gesteld. Ik heb begrepen dat er veel vragen zijn gerezen naar aanleiding van een brief van diverse studieverenigingen. Ik wil daar kort op reageren omdat er veel veronderstellingen in zitten die naar mijn idee tot misverstanden hebben geleid. Ik zeg erbij dat ik het vanzelfsprekend zeer waardeer dat die studieverenigingen de moeite hebben genomen hun zorgen op papier te zetten. Ik zal ze binnenkort uitnodigen voor een gesprek. Ook hier gaat het niet alleen om de vraag wat wij redelijk, rechtvaardig of politiek wenselijk vinden. Het gaat ook om de vraag of men de juiste uitgangspunten van de wet kent.

Een misvatting die ik vandaag ook verschillende woordvoerders heb horen uitspreken, is dat de schuld zou kunnen oplopen tot €40.000. Dat bedrag komt uit het betoog van de heer Hoekstra. Daarover hebben wij ook in de Tweede Kamer uitgebreid gesproken. Die bewering van €40.000 is pertinent onjuist. Deze bewering is gebaseerd op oude plannen waar de verhoging van de aanvullende beurs niet in zit. Er wordt ook geen rekening mee gehouden dat de ov-kaart blijft bestaan.

Kijken wij naar de schuldbedragen die in de brief worden genoemd, dan zijn die niet realistisch. Er wordt als uitgangspunt genomen een schuldbedrag van €18.000, €25.000 of €31.000 bij een vijf-, zes- of zevenjarige studie. Op dit moment rondt een derde van de studenten de studie af zonder schuld. Van de studenten met een schuld heeft 55% een schuld die minder is dan €15.000. Uiteraard bestaan er hogere schuldbedragen. Als je een meerjarige master volgt, zal het bedrag wat hoger zijn. De bedragen van €18.000 tot €31.000 zijn echt niet realistisch. Ik denk dat wij moeten uitgaan van wat wij nu weten over de gemiddelde schuld. Van de studenten die lenen bedraagt die €15.000. Twee derde van de studenten leent. Een derde van de studenten leent niet. Als je dat alles bij elkaar neemt, heb je dus een studieschuld van gemiddeld €10.000 en niet van €40.000.

Er wordt ook gesteld dat de bèta's harder worden getroffen doordat hun studies zwaarder zijn en zij meer moeten lenen. Uit de Tweede Monitor Beleidsmaatregelen blijkt dat in het wo in de sectoren natuur en techniek jaarlijks circa 40% van de studenten leent, maar dat in de meeste andere sectoren een hoger percentage studenten dat doet. Van de studenten taal en cultuur bijvoorbeeld, leent bijna 50%. Ook dat spreekt het betoog dus tegen.

De tweede veronderstelling is dat de ov-kaart wordt uitgekleed, maar die wordt niet uitgekleed. Die blijft bestaan. Sterker nog, ook mbo-studenten krijgen een ov-kaart. Studenten hoeven niet voor de ov-kaart te lenen. Ook dat verandert de vraag naar wat men moet lenen.

Natuurlijk begrijp ik de zorg van de studieverenigingen en van deze Kamer. Ook de Tweede Kamer heeft zorgen geuit over de meerjarige masters. Het is dan ook niet zomaar dat wij uiteindelijk hebben besloten om hiervoor geen compenserende maatregel te treffen. Bij het akkoord dat wij hebben gesloten over het studievoorschot is afgesproken om de gevolgen van de hervorming van de studiefinanciering voor de studenten aan meerjarige masteropleidingen te onderzoeken, omdat er zorgen waren bij de vier partijen die de afspraken over het studievoorschot hebben gemaakt en bij de Tweede Kamer.

Wij zijn daarbij niet over één nacht ijs gegaan. Wel hebben wij gezegd dat de uitkomsten van het onderzoek opgeleverd zouden moeten worden voordat het wetsvoorstel in de Tweede Kamer zou worden behandeld, zodat wij nog zouden kunnen bijsturen, bijvoorbeeld in de vorm van een compensatieregeling, mocht uit het onderzoek blijken dat de verwachte effecten nadelig zouden zijn voor de instroom. Wij hebben SEO onderzoek laten doen. Daaruit kwam naar voren dat maatregelen voor meerjarige masters niet nodig zijn. Dat is niet mijn conclusie, maar de conclusie uit onderzoek. De verwachting is namelijk dat het effect van de verhoging van de eigen bijdrage kleiner is voor deze specifieke groep dan het effect voor alle studenten in het algemeen. SEO zegt er ook bij dat juist de studenten aan een meerjarige masteropleiding meestal een sterke intrinsieke motivatie hebben voor het volgen van hun studie, meer dan andere studenten aan reguliere masteropleidingen. Ook dat is geen conclusie van mij; dit is gebaseerd op onderzoek. De hypothetische situatie die de studieverenigingen — ik neem hen nog maar even als voorbeeld — in hun brief schetsten, namelijk dat studenten eerder kiezen voor een eenjarige masteropleiding, staat dus haaks op wat hierover uit onderzoeken naar voren komt.

Ook als financiële argumenten wel een rol zouden spelen, zo stelt het onderzoeksbureau, dan nog zouden deze niet sterk genoeg zijn om te leiden tot een negatieve beslissing ten opzichte van de meerjarige masters. Studenten aan een meerjarige master maken namelijk niet alleen langer kosten, maar genieten ook langer van de voordelen die een opleiding in het hoger onderwijs hun biedt. Die voordelen kunnen materieel van aard zijn. SEO stelt bijvoorbeeld dat elk extra jaar dat een student opleiding geniet leidt tot gemiddeld 7 tot 9% extra looninkomsten.

De voordelen kunnen ook van immateriële aard zijn. De studenten die meerjarige masteropleidingen volgen zitten langer aan een kennisinstelling en vergroten dan ook hun kennis en vaardigheden ten opzichte van andere studenten. Zij weten zo aan hun onderscheidend vermogen te werken. Bovendien kennen zij vaak een betere aansluiting op de arbeidsmarkt. Uit het SEO-onderzoek blijkt bovendien dat de startsalarissen en de arbeidsmarktperspectieven bij het merendeel van de meerjarige masteropleidingen gunstig zijn. De terugbetaalregeling zorgt ervoor dat elke student na zijn afstuderen in ieder geval aan zijn afbetaalverplichting kan voldoen. Wanneer een student onverhoopt toch zonder baan komt te zitten, hoeft hij niet of slechts beperkt terug te betalen.

Ik ben van mening dat de invoering van het studievoorschot geen noemenswaardige nadelige gevolgen zal hebben voor de instroom van studenten in meerjarige masteropleidingen. Met de verhoging van de aanvullende beurs voor de studenten met ouders met lagere inkomens, het behouden van de ov-kaart en de versoepeling van de terugbetaalregeling borgen wij die brede toegankelijkheid. Dat geldt ook voor deze groep.

De heer Essers vroeg naar de relatie tussen het studievoorschot en het techniekpact en de maatregelen van de rege-

ring om het lerarentekort tegen te gaan. Ook de heer Ganzevoort noemde de leraren. Wij hebben geen aanwijzingen dat het studievoorschot zal leiden tot negatieve gevolgen voor de instroom in meerjarige masteropleidingen. Ik zie dus ook geen gevaar voor het techniekpact.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dit roept bij mij toch wel tegenspraak op. U beroept zich op onderzoek. Dat is natuurlijk onderzoek dat nu is uitgevoerd. Natuurlijk is het zo dat studenten in een driejarige master nu intrinsiek gemotiveerd zijn om dit te doen. Ook nu speelt natuurlijk al de vraag hoe lang je wilt studeren en hoe lang je wilt bijlenen. Je zult ook wel intrinsiek gemotiveerd moeten zijn om dat traject in te gaan. Het is ontegenzeggelijk zo dat in een nieuwe situatie de afweging wel weer zwaarder wordt. Die afweging wordt gemaakt tegenover een eenjarige of een tweejarige master. Kan ik een studie doen die één jaar duurt of die drie jaar duurt? Als dat de keuze is, kan toch iedereen aanvoelen dat dit bij iedere student zwaar zal gaan wegen? Dan is het verschil best groot. U zegt nu: het zijn studies waarbij je het weer kunt terugverdienen. Maar er zijn vandaag ook voorbeelden genoemd van studies waarbij dat niet zo gemakkelijk is. De heer Ganzevoort noemde de predikantsopleiding. Denk ook aan hbo-masters. Als men al vier of soms vijf jaar een bachelor-hbo-opleiding heeft gevolgd, is een volgend traject, een hbo-master, helemaal niet meer zo vanzelfsprekend. Ik voel intuïtief dat er iets niet klopt in de redenering.

Minister **Bussemaker**:
Dan ga ik toch nog een keer terug naar het begin. Ook toen was het gevoel, de emotie en de intuïtie: gaat dit wel goed voor de meerjarige masters? Wat hebben wij toen gedaan? Wij hebben een onderzoeksbureau gevraagd om eens even goed na te gaan of die intuïtie klopt, of dat er andere argumenten tegenover te stellen zijn. Ik vertrouw op de expertise van het onderzoeksbureau. Zij kijken met een onafhankelijke blik vanuit een brede internationale database. Zij geven aan dat er vooralsnog, om de reden die ik zojuist heb genoemd, geen redenen zijn om ons daar zorgen over te maken. Dan moet je je wel afvragen of je bij de behandeling van een wetsvoorstel je intuïtie leidend laat zijn of de argumenten die een onderzoeksrapport oplevert. Dat neemt niet weg dat ik uitgebreid ga volgen wat er gebeurt. Daar heeft ook de Tweede Kamer naar gevraagd.

Tegen de heer Ganzevoort zeg ik dat ik natuurlijk zie dat er een verschil kan zijn tussen verschillende soorten opleidingen. Eerlijk gezegd denk ik dan niet in de eerste plaats aan de techniekopleidingen, omdat ik denk dat studenten van die opleidingen heel snel een baan vinden. Ik denk dan aan lerarenopleidingen en researchmasters, en ook aan de predikantenopleiding. Ik zeg de heer Ganzevoort toe dat wij vanzelfsprekend ook de theologische ambtsopleidingen bij de monitoring betrekken. Ook hier geldt dat monitoring niet een ander woord is om u op een zijpad te zetten en u tevreden te stellen. Ik ga een en ander echt serieus monitoren. Dat geldt voor de instroom, de doorstroom en de stap naar meerjarige masters.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Het ging mij niet specifiek om de theologische opleidingen, ook al ken ik die toevallig van dichtbij. Ik zag dat ze ontbraken op het lijstje van de meerjarige masters, vandaar dat ik ze even noemde. Bij de monitoring gaat het mij erom dat wij niet alleen de platte instroom meten. Vanwege de motivatie verwacht ik niet dat dit heel grote effecten zal hebben. Het gaat mij er meer om dat wij ook kwalitatief bezien wat het voor deze groepen studenten betekent als zij met dit nieuwe stelsel worden geconfronteerd. Hoe gaan zij om met het lenen? Heeft dat gevolgen voor de vraag hoe zij verder aan inkomsten komen, et cetera? Ik zou niet alleen de instroom willen weten, maar zo veel mogelijk over hoe zij daar uiteindelijk op acteren.

Minister **Bussemaker**:
Ik zeg u toe dat wij ook kwalitatief zullen monitoren. Ik zeg nog maar een keer, ook tegen de heer Essers, dat ik niet kan aangeven wanneer ik precies ga optreden, bij welk percentage. Dat hangt namelijk af van de opleiding die het betreft, maar ook van de redenen en de gevolgen voor de arbeidsmarkt. Dan heb ik meer aan een kwalitatieve analyse, waar de heer Ganzevoort naar vraagt. Mede op verzoek van de Tweede Kamer nemen we dit mee. Ik verwijs nog maar een keer naar de motie-Klaver c.s. en de motie-Van Meenen c.s. Ik neem dit punt zeer serieus en mijn reactie op deze moties zal ik ook naar de Eerste Kamer sturen.

De heer Ganzevoort vroeg ook nog naar de geneeskundestudenten. Wat betreft arbeidsmarktperspectief en bewuste studiekeuze gaat het om studenten met wat SEO een "zeer intrinsieke" motivatie noemt. Uit onderzoek blijkt ook dat zij na hun studie een verhoogd inkomen hebben. Deze studenten hebben echter ook een zware last, hoewel zij hun tijd wellicht enigszins flexibel kunnen indelen, door bij te verdienen tussen de verschillende coschappen door, mochten zij dat willen. Voor deze studenten geldt wat ook voor andere studenten geldt, namelijk dat zij wellicht spaargeld kunnen inzetten. Ik zal in overleg met mijn collega's van VWS nog eens kijken of er aanleiding is om extra aandacht te besteden aan de specifieke situatie van de coschappen.

Tot slot op dit onderwerp ligt er nog de vraag van de heer Kuiper over de eenjarige master. Hij verbindt dit aan het feit dat het voorstel op deze manier niet zou bijdragen aan differentiëren maar juist aan uniformeren. Ik moet zeggen dat ik dat helemaal niet herken. Immers, juist de investeringen die we doen, laten we aansluiten op de argumentatie van het rapport-Veerman, waar de heer Kuiper zelf ook naar verwezen heeft. Dat gaat juist over het zoeken naar veel meer differentiatie, een stelsel met een divers onderwijsaanbod. We hebben het hier de hele tijd over de meerjarige masters, maar dat onderwijsaanbod is in zijn totaliteit al veel diverser. We hebben een hbo-bachelor, een hbo-master, een associate degree in het hbo, een driejarige opleiding voor vwo'ers. Die dragen allemaal bij aan de differentiatie in het onderwijs. Ook proberen we het regionale profiel te versterken. De samenwerking tussen onderwijsinstellingen, andere kennisinstellingen, gemeentelijke bestuurders en het bedrijfsleven draagt daaraan bij. De manier waarop instellingen omgaan met nieuwe methodes, digitalisering, et cetera draagt juist bij aan de differentiatie. Ik zou eerlijk gezegd niet weten waarom de maatregelen ten aanzien van de master daar een belemmering voor zouden vormen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Wat ik bedoel met "uniformering" of "vervlakking" is als volgt. Als de boodschap aan studenten is "de lening die je krijgt, zal op een gegeven moment terug moeten worden verdiend, het is een investering in je toekomst die je zult moeten kunnen terugverdienen", zal dat een effect hebben op de studiekeuze en ook op de inhoud van die keuze. Ik verwacht op termijn varkenscyclusachtige verschijnselen: iedereen gaat een studie doen waarvan men verwacht dat die straks maatschappelijk rendement oplevert, omdat men daar een goede baan mee kan krijgen. Het heeft dan juist een negatief effect op de keuze voor de studies die nu een beetje de fine fleur van de wetenschap zijn: kleine talen, bijzondere studies, kleine studies waarvan al gauw gezegd zal worden: kies die maar niet, want daar valt straks geen droog brood mee te verdienen. Dat bedoel ik. Het staat haaks op het idee van differentiëren. Je verarmt en verschraalt het wetenschapsgebouw.

Minister **Bussemaker**:
Ik werp die conclusie echt verre van mij. Die investeringen betreffen meer dan 20% van het budget dat we nu voor hoger onderwijs hebben. Dat betekent dus dat je echt een enorme investering kunt doen. Daar horen ook de kleine opleidingen bij, evenals de taalopleidingen. Sterker nog, als je de opdracht wilt vormgeven die velen van u hebben genoemd, namelijk alles wat maar samen te vatten is onder het woord "bildung", heb je juist ook die opleidingen nodig, misschien juist wel bij andere opleidingen; denk aan wetenschapsfilosofie of het historisch bewustzijn dat de heer Engels zo goed benoemde. Dat betekent dus dat die opleidingen van heel grote waarde zijn.

Ik vind overigens ook dat het verschil tussen de huidige situatie en de toekomstige sterk uitvergroot wordt. Het is nu niet zo dat studenten niet lenen. Het is nu niet zo dat zij alles als een gift krijgen. Het merendeel van de studenten leent. Gelukkig leent men bewust. In de nieuwe situatie gaat men iets meer lenen, in ruil waarvoor men een sterke verbetering van de kwaliteit van het onderwijs krijgt.

Voorzitter, ik ga naar …

De **voorzitter**:
Echt heel kort, mijnheer Kuiper.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Ik geloof de inspanning wel aan de kant van de universiteiten, maar ik geloof dat u een mechanisme in gang brengt aan de kant van de studenten waardoor zij daar niet meer terecht zullen komen. Er zal een prikkel ontstaan waardoor je nog wel kunt willen wat u aangaf, maar dat gewoon niet zal gebeuren, omdat studenten daar niet voor zullen kiezen.

Minister **Bussemaker**:
Dan zou ik echt niet weten waarom studenten er nu wél voor zouden kiezen. We zien veranderingen in de studiekeuze van studenten, waarbij er minder wordt gekozen voor de kleine talen. Overigens zien we wel dat studenten bijvoorbeeld vaker voor een studie Chinees kiezen en minder vaak voor een studie Frans. Dat is een onderdeel van een bredere maatschappelijke ontwikkeling. Ik wil studenten niet voorschrijven wat zij moeten kiezen, juist omdat ik vind dat zij met hun hart moeten kiezen. Ze mogen ook nadenken over wat het verder betekent. Daarom heb ik een studiebijsluiter in het leven geroepen. Daarin kan een student lezen wat je later kunt worden met een bepaalde opleiding en wat je ermee kunt verdienen. Op die manier kunnen studenten bewust een keuze maken. Als je een kunstvakopleiding gaat doen, word je misschien wel een wereldberoemde concertpianist en ga je heel veel verdienen, maar misschien ook word je zzp'er en pianoleraar. Daar is helemaal niets mis mee, maar het is wel goed om dat ook mee te nemen, zolang er maar niet gezegd wordt: "jij mag nooit naar het conservatorium", als daar je hart naar uitgaat. Dus eerlijk gezegd ben ik minder bang dan de heer Kuiper op dit vlak, maar we zullen het zien. Nogmaals, ik monitor niet om papier te produceren maar juist om deze lessen te leren.

Voorzitter. Ik kom te spreken over de groep studenten met een functiebeperking. Ik wil eerst benadrukken wat er verandert en wat er blijft voor deze studenten, want ook in dit geval wordt nog weleens de indruk gewekt dat er opeens helemaal niets meer aan voorzieningen zal zijn. In het huidige stelsel zit een basisbeurs, een aanvullende beurs, een ov-kaart en een éénoudertoeslag. Dat alles bij elkaar heet de prestatiebeurs. Wat er verandert, verandert in de prestatiebeurs: er komt een aanvullende beurs in plaats van de basisbeurs; het ov-recht en de éénoudertoeslag blijven. Wat ook blijft voor studenten met een beperking is de verlenging van de prestatiebeurs, dus het geheel, bij medische omstandigheden. Wat ook blijft, is de verlenging van de diplomatermijn bij bijzondere omstandigheden, medisch en niet-medisch. Wat ook blijft, is de omzetting van de prestatiebeurs in een gift bij structurele omstandigheden zoals handicap of chronische ziekte, die zich binnen de diplomatermijn voordoen. Wat ook blijft, is een nieuwe aanspraak op studiefinanciering bij een tijdens de studie opgelopen of zich verergerende handicap of bij een zich tijdens de studie manifesterende chronische ziekte.

Wat er nu niet is en wel komt, is de kwijtschelding van €1.200 bij de verlenging van de prestatiebeurs bij medische omstandigheden. Die komt er omdat we de basisbeurs afschaffen en in ruil daarvoor als tegemoetkoming die eenmalige kwijtschelding van €1.200 organiseren. Daarnaast blijft ook de aanspraak op de huidige voorziening en het profileringsfonds van een instelling bestaan. Dat fonds is nadrukkelijk bedoeld voor juist deze groep. De regeling ten aanzien van het profileringsfonds wijzigt niet. Alle doelgroepen die studievertraging oplopen — ik zeg het nog maar een keer, ook tegen de heer Ganzevoort — als gevolg van bijzondere omstandigheden hebben nog steeds recht op een tegemoetkoming uit het profileringsfonds. Dit kunnen bijvoorbeeld studenten met een chronische ziekte of handicap zijn, bestuurders, leden van een medezeggenschapsraad of ingeval van zwangerschap.

In dit verband vroeg de heer Ganzevoort of de omvang wel adequaat is en of we niet beter moeten kijken naar de aard en de omvang. Ik zeg toe dat ik dat meeneem bij mijn reactie op de motie-Mohandis c.s. uit de Tweede Kamer. Ik zal bekijken of er meer nodig is dan we nu hebben. Ik zeg er wel bij dat het aan de instelling is om te bepalen hoe hoog en voor welke duur de ondersteuning uit het profileringsfonds voor een student uiteindelijk is. Maar zoals gezegd, de heer Mohandis heeft in zijn motie gevraagd om te bekijken of we nieuwe kaders moeten stellen en of we een reëel beeld hebben van de vergoedingen die individuele

instellingen uitkeren uit het profileringsfonds. Ik zal die motie uitvoeren.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Worden de studenten volop betrokken bij dat gezamenlijke gesprek over hoe dat dan zou moeten?

Minister **Bussemaker**:
Zij worden daar zeer nadrukkelijk bij betrokken. Ik zeg toe dat ik kritisch zal bekijken of de voorgestelde voorzieningen toereikend zijn. Ik zal dan ook meteen nagaan of het profileringsfonds naar aard en omvang een adequaat vangnet is voor bijzondere situaties en of de instellingen de vangnetten goed inzetten. Mocht duidelijk worden dat dit niet het geval is, dan gaan we op zoek naar een structurele oplossing. Ik wil de problemen niet zo makkelijk doorschuiven naar de instellingen. Zij moeten niet alleen studenten in bijzondere situaties tegemoetkomen, maar ze moeten vooral ook gaan investeren in de kwaliteit van het onderwijs. Als er geen wijziging nodig is, dan maken we goede bestuurlijke afspraken met de instellingen over de inzet van het fonds. Mocht daar echter wel aanleiding toe zijn, dan zal ik meer maatregelen nemen.

Misschien is het goed om nog even naar de specifieke situatie van studenten met een functiebeperking te kijken, omdat die niet een-twee-drie gecompenseerd hoeft te worden. Hoe gaat een mogelijke kwijtschelding praktisch in zijn werk? Op het moment dat de student verwacht studievertraging op te lopen als gevolg van een bijzondere omstandigheid, dient hij dit bij zijn studentendecaan te melden. Als naar het oordeel van de studentendecaan de student als gevolg van een functiestoornis de opleiding niet binnen de cursusduur kan voltooien, ondertekent de decaan het verzoek van de student. De student dient vervolgens samen met zijn decaan het verzoek om verlenging en kwijtschelding in bij DUO. Heeft DUO de aanvraag geaccepteerd, dan wordt de kwijtschelding verrekend met de schuld van de student na het behalen van het diploma. Dit is voor de studenten die per september 2015 aan hun bachelor beginnen dus op zijn vroegst na drie jaar.

Ook voor het profileringsfonds geldt dat een student die door omstandigheden studievertraging lijkt op te lopen, zich moet melden bij zijn decaan. Daarna moet hij net als bij het verzoek om verlenging en kwijtschelding een formeel verzoek voor vergoeding uit het profileringsfonds indienen. Dat proces verschilt per instelling, maar meestal neemt het college van bestuur zo'n aanvraag in behandeling. De student kan tegen deze beslissing in beroep gaan bij het College van Beroep voor het hoger onderwijs. Vervolgens zal de student in de meeste gevallen na het verlopen van zijn prestatiebeurs de vergoeding uit het profileringsfonds ontvangen. Ook dit is voor aankomende bachelorstudenten op zijn vroegst na drie jaar. Dat is cruciaal, want het geeft ons de mogelijkheid om de komende twee, drie jaar volledig te focussen op wat er nu echt gebeurt, op de effecten voor die eerste generatie bachelorstudenten. Ik zal in die jaren in gesprek gaan met de decanen, de hogescholen en de universiteiten, want zij stellen in de praktijk vast of er in individuele gevallen sprake is van daadwerkelijke studievertraging. Zij zijn dus de schakel tussen de student, DUO en de medezeggenschap en zijn daarmee het beste op de hoogte van de effecten van de maatregelen op deze groep. Hun signalen kan ik vanaf het volgende studiejaar volgen. Ook het Expertisecentrum handicap + studie zal ik hierbij uitnodigen. Deze gesprekken zal ik in de komende twee jaar elk halfjaar voeren.

Verder zal ik voor zowel de kwijtschelding als de andere voorzieningen en het profileringsfonds monitoren hoeveel studenten gebruikmaken van deze voorzieningen en voor hoe lang. In het geval van het profileringsfonds zal ik ook monitoren hoe hoog de vergoeding is en mijn onderzoek in het bijzonder toespitsen op studenten met een functiebeperking of chronische ziekte. Ik zal in het gesprek met de instellingen bekijken hoe wij gezamenlijk de benodigde informatie over het profileringsfonds op tafel kunnen krijgen. Ik wil de instellingen namelijk het liefst niet met extra administratieve lasten opzadelen door extra eisen in de richtlijnen voor de jaarverslaggeving op te nemen. Ik ga ervan uit dat zij intern bijhouden aan welke groepen en voor welke hoogte zij een vergoeding geven. Ook hiervoor geldt dat ik uit die monitoring zo nodig conclusies zal trekken en dat ik die behalve met de Tweede Kamer ook graag met uw Kamer deel.

De heer Ganzevoort vroeg nog hoe het zit met het collegegeldvrij besturen. Ik denk dat ik het antwoord daarop al heb gegeven. In aanvulling daarop zeg ik nog dat er bij collegegeldvrij studeren geen toegang is tot onderwijs en examens, maar dat er wel andere voorzieningen zijn die belangrijk kunnen zijn voor het besturen of andere activiteiten die de instelling wil faciliteren. Die studenten kunnen dus wel toegang houden tot gebouwen, laboratoria, werkplaatsen en computerfaciliteiten. Hoe dat precies geregeld is, is aan de instelling.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik begrijp dat het dan gaat om de mate waarin zij een beroep doen op het profileringsfonds. Een van de vragen die ik vanuit de studentenorganisaties krijg, is waarom de deur niet verder kan worden opengezet zodat zij ook gebruik kunnen maken van het leenstelsel.

Minister **Bussemaker**:
Sorry, wat is de vraag?

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik begrijp dat de vraag uit die groep ook is waarom zij tijdens dat bestuursjaar geen gebruik kunnen maken van het leenstelsel.

Minister **Bussemaker**:
Zij schrijven zich uit en staan dus niet ingeschreven, maar zij kunnen wel een beroep doen op een vergoeding uit het profileringsfonds. Je moet ingeschreven staan om in aanmerking te komen voor het leenstelsel, om te kunnen lenen, maar zij schrijven zich uit. Dat hoeft niet, want er zijn ook heel veel studenten die een bestuursjaar combineren met een studie. Een bestuursjaar hoeft, afhankelijk van wat je doet, natuurlijk niet je hele werktijd in beslag te nemen. Als je niet meer ingeschreven staat, heb je ook geen aanspraak meer op studiefinanciering. Dat is en dat blijft wat mij betreft de regel.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Maar door ingeschreven te blijven zou dat kunnen worden opgelost?

Minister **Bussemaker**:
Ja, maar dan moeten zij natuurlijk ook collegegeld betalen. Als zij zich uitschrijven, kunnen zij een beroep doen op het profileringsfonds. Zij kunnen met collegegeldvrij studeren geen toegang krijgen tot onderwijs en examens, maar wel tot tal van andere faciliteiten die juist voor studenten met een bestuurlijke functie van belang kunnen zijn.

De heer Engels vroeg naar de grote verschillen tussen instellingen bij de toekenning van bestuursbeurzen. Ik ben het met de heer Engels eens dat het van belang is dat studenten worden gefaciliteerd wanneer zij een bijdrage leveren aan de academische gemeenschap. Ik vind echter ook dat er maatwerk mogelijk moet zijn. Niet elke bestuursfunctie vraagt immers hetzelfde. Dat betekent ook dat instellingen kunnen verschillen in de toekenning van bestuursbeurzen. Ik vind dat op zichzelf niet heel erg of zorgelijk. Het gaat erom dat de toekenning van de beurs aansluit bij de werkzaamheden die nodig zijn. Daarom heeft de medezeggenschap instemmingsrecht bij de vormgeving van het profileringsfonds, zodat de studenten daarover kunnen meedenken.

Overigens heb ik in de brief Evaluatie wet versterking besturing van december 2013 aan uw Kamer aangegeven dat ik, samen met de studentenorganisaties, het heel belangrijk vind dat instellingen de bekendheid van het profileringsfonds onder studenten vergroten. De instellingen hebben aangegeven hiervan werk te zullen maken. Zij zullen de informatievoorziening over het profileringsfonds op hun websites verbeteren en de medezeggenschapsraad actiever hierbij betrekken. Die voorlichting neem ik overigens ook mee bij de genoemde motie-Mohandis over het kader. Ook dat is relevant om de voorlichting vorm te geven.

De **voorzitter**:
Hoeveel van die pakjes hebt u nog?

Minister **Bussemaker**:
Nou, nog wel veel. Dit is allemaal nog in het verlengde van bijzondere groepen, waarover door uw leden wel allemaal vragen zijn gesteld. Dit is de rechtspositie van de student. Dan heb ik nog veel vragen over de kwaliteit van het onderwijs en over de financiën.

De **voorzitter**:
Ik kijk toch een beetje naar de klok. Misschien zou u het binnen een uur voor elkaar kunnen krijgen.

Minister **Bussemaker**:
Ik ga het proberen.

De rechtspositie van de student is van groot belang en moet ook geborgd zijn. De heren Ganzevoort en Engels zeiden dat het vooral transparant moet zijn. Dat ben ik met hen eens. In de WHW zijn daarom op allerlei terreinen de rechten en plichten van studenten opgenomen. Ik wijs op het profileringsfonds, de medezeggenschap en op de toegesneden regeling voor rechtsbescherming. Ook in de examenreglementen is beschreven hoe de opleiding is opgezet, wat het doel is en wat de wijze van examinering is. De heer Ganzevoort heeft gelijk als hij stelt dat dit verandert, maar rechten voor studenten liggen wel vast. We moeten hieraan blijven werken. In de afgelopen jaren hebben wij tekortkomingen weggenomen. In de Wet versterking besturing uit 2010 is de interne en externe rechtsgang versterkt en zijn belangrijke stappen gezet om de onafhankelijkheid en deskundigheid van de examencommissie te bevorderen. Met de Wet versterking kwaliteitswaarborgen uit 2013 is vastgelegd dat de OER ook de feitelijke vormgeving van het onderwijs moet bevatten, zodat studenten nog beter weten waar zij aan toe zijn.

We zijn nooit klaar en het kan misschien altijd nog beter. Daarom is het van belang om aandacht te blijven houden voor de ontwikkeling van de rechtspositie van studenten. Dat blijft ook een punt van aandacht. Als er tekortkomingen zijn, moeten we die aanpakken. Ik weet dat het ISO onlangs een knelpuntennotitie heeft geschreven over de rechtspositie van de student. Daarin komen niet alleen onderwerpen en casussen als de informatievoorziening aan studenten, begeleiding en beoordeling aan de orde, maar ook de toekenning van bestuursbeurzen en de bachelor medische hulpverlening. Dat leidt tot verschillende acties. De casus medische hulpverlening wordt in samenwerking met de minister van VWS opgelost. De inspectie doet momenteel onderzoek naar het functioneren van de examencommissie. In sommige casussen heeft de rechter inmiddels geconcludeerd dat het valt onder de eigen verantwoordelijkheid van studenten.

In het kader van de evaluatie van de Wet versterking besturing heeft Panteia onderzoek gedaan naar de rechtsbescherming. Daar komt vooral uit naar voren dat de vindbaarheid en de transparantie beter kunnen, waar de heer Engels het ook over had. Hierover is uitvoerig gesproken met de onderwijskoepels en ook de instellingen zijn hier alerter op. De Vereniging Hogescholen heeft haar leden hier onlangs ook op geattendeerd en de VSNU heeft geverifieerd dat op de websites van alle universiteiten de rechtsgang staat beschreven. Kortom, in de WHW is al veel vastgelegd om de rechtspositie van de studenten te borgen en daar blijven we ook aan werken.

Diverse woordvoerders hebben gewezen op het grote belang van de rechtspositie. GroenLinks heeft gevraagd om dat integraal te bezien. Ook de SP wijst op gevallen van studievertraging buiten de schuld van de studenten om. Daar moeten we maatregelen nemen en meer doen dan alleen praten, zo merk ik aan het adres van de heer Engels op. Vanwege het belang dat ik hecht aan de rechtspositie van de student en gezien de signalen die het ISO in de knelpuntennotitie afgeeft, moeten wij goed kijken waar eventuele tekortkomingen precies zitten en waar verbeteringen mogelijk zijn. Zo is het idee geopperd van een individuele onderwijsovereenkomst. Voor reguliere studenten zijn de rechten en plichten al vastgelegd in de OER, maar bij flexibele trajecten kan de onderwijsovereenkomst wel een interessant instrument zijn, omdat zaken als het aantal te behalen studiepunten per individu kunnen verschillen. Dit idee wil ik meenemen in de experimenten flexibilisering deeltijdonderwijs.

Daarnaast sta ik uiteraard open voor gesprekken met betrokkenen en experts, zoals hoogleraren onderwijsrecht en deskundigen uit andere sectoren. Wellicht kunnen we, zoals werd gesuggereerd, leren van de regelingen voor de rechtspositie van de patiënt in de zorgsector, bijvoorbeeld door de verschillende maatregelen gebundeld inzichtelijk te maken voor studenten. De vraag is dan of dit in een aparte wet moet of dat het transparanter en inzichtelijker maken al kan helpen. Ik zal het gesprek aangaan met de onderwijskoepel, de studentenbonden en de andere deskundigen om de wenselijkheid en de mogelijkheid hiervan te onderzoeken, met name dus om de rechtspositie beter te definiëren en eventuele hiaten daarin op te vullen. In de strategische agenda, die voor de zomer komt, zal ik daarop terugkomen. Ik hoop daarmee ook de vragen van de heer Engels over de verschillen en de transparantie beantwoord te hebben.

De heer Bruijn heeft gevraagd wat ik precies verstond onder de hoofdlijnen van de begroting als het gaat om medezeggenschap. De instellingen hebben de vrijheid om te bepalen welke onderwerpen gerekend worden tot de hoofdlijnen van de begroting. Ook de vormgeving is aan de instellingen. Instellingen gaan daar ook niet altijd hetzelfde mee om. Het geheel van de hoofdlijnen kan bijvoorbeeld vorm krijgen in een kaderbrief of verbonden worden met de jaarlijkse uitgangspunten van de allocatie van middelen. Instellingen doen dat nu soms op andere manieren. Daarom hebben we het expres "de hoofdlijnen" genoemd en niet precies gezegd hoe dat moet, omdat instellingen dan misschien hun financiële boekhouding zouden moeten veranderen.

De instelling is dus vrij, zodat het systeem zo goed mogelijk kan aansluiten op de specifieke werkwijze en de administratieve processen van de afzonderlijke instellingen. Wij hebben gekeken bij instellingen die al instemmingsrecht op hoofdlijnen hebben. Dat is met name in het hbo het geval. De ervaringen zijn positief. Zij benadrukken vooral het effect dat dit recht heeft op het vroegtijdig betrekken van de medezeggenschap bij de financiële en andere afwegingen binnen de instelling. Daaruit kwam overigens geen beeld van bureaucratie en vertraging van besluitvormingsprocedures naar voren, zo merk ik in de richting van de heer Essers op.

Ik vind de vroege betrokkenheid belangrijk, want daarmee kan het instemmingsrecht echt een goede bijdrage leveren. Het is voor bestuurders soms best lastig om ook het goede gesprek te krijgen met de medezeggenschapsorganen. Als de medezeggenschap daar vroeg bij wordt betrokken, biedt dat de beste garantie.

Mochten — zo zeg ik tegen de heer Bruijn — bestuur en medezeggenschap er niet uitkomen, dan kan de instemming op de hoofdlijnen van de begroting worden onthouden. Mocht er een conflict zijn, dan voorziet de wet in een heldere procedure. In eerste instantie is het dan aan bestuur en medezeggenschap om hierover het gesprek aan te gaan. Als zij daar samen niet uitkomen, kan de raad van toezicht een bemiddelende rol spelen. Mochten bestuur en medezeggenschap er dan nog niet uitkomen, dan staan een procedure bij de geschillencommissie en uiteindelijk beroep bij de Ondernemingskamer open.

De heer **Bruijn** (VVD):
De minister neemt onze zorg hierover vrijwel geheel weg. Ik wil echter nog twee punten noemen. Als ik het goed begrijp, zegt de minister dat het de instelling is die bepaalt wat een hoofdlijn is. Ik begrijp dat je dit niet helemaal kunt dichttimmeren, maar ik vraag mij wel af wie dat in de instelling bepaalt. Is dat de medezeggenschap zelf, het bestuur of doen zij dat in overleg met elkaar?

Minister **Bussemaker**:
In overleg met elkaar.

De heer **Bruijn** (VVD):
Wordt dat overgelaten aan de individuele instelling? De instelling zelf is natuurlijk niet een persoon die dat bepaalt.

De minister heeft de procedure heel helder uitgelegd. Die procedure kan wel enige tijd kosten. Wat kan het bestuur formeel doen om een going concern, dus om de operationele continuïteit te garanderen? De procedure die de minister schetste, kan wel enkele maanden duren. Is de continuïteit gegarandeerd?

Minister **Bussemaker**:
Ja, want het kan natuurlijk niet zo zijn dat er geen colleges en werkgroepen meer gegeven kunnen worden als medezeggenschap en bestuur een conflict hebben. Juist om die reden is er een procedure bij de geschillencommissie. Gedurende die procedure kan het bestuur daarom beschikken over ten hoogste vier twaalfde gedeelte van de bedragen die in de overeenkomstige begrotingsonderdelen van het voorafgaande jaar waren opgenomen. Ik ga er vanuit dat de instelling voldoende ruimte heeft om de noodzakelijke uitgaven te doen en dat de geschillencommissie voldoende tijd heeft om uitspraak te doen. Die geschillencommissie zal natuurlijk ook rekening houden met het feit dat het volstrekt onwenselijk is als er door zo'n conflict geen uitgaven voor onderwijs zouden kunnen plaatsvinden. Mocht er daarna nog een beroepsprocedure bij de Ondernemingskamer nodig zijn, dan kan het bestuur gedurende de procedure beschikken over de bedragen die hiervoor in de begroting zijn geraamd en waarover de Ondernemingskamer oordeelt. Ook afgaande op wat we leren van instellingen die dit al toepassen, meen ik dat wij hier het midden hebben gevonden. Het is belangrijk om de medezeggenschap erbij te betrekken, omdat ik vind dat studenten ook iets te zeggen hebben over wat kwaliteit van onderwijs betekent en waar al die middelen naartoe gaan. Tegelijkertijd hebben wij ook een balans gevonden om geen onbestuurlijke situaties te laten ontstaan, waarin geen onderwijs meer gegeven zou kunnen worden.

In dit verband neem ik de vraag mee naar het ESC-verdrag. Naleving van internationale verdragen is belangrijk. De regering heeft bij de totstandkoming van dit wetsvoorstel nadrukkelijk gekeken naar de verplichtingen die voortvloeien uit enkele relevante verdragen. Ik noem het Handvest van de Grondrechten van de EU, het Eerste Protocol bij het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, het EVRM, het Twaalfde Protocol daarbij en vanzelfsprekend de conformiteit met het ESC-verdrag.

Het verdrag schrijft voor dat hoger onderwijs "voor eenieder op basis van bekwaamheid gelijkelijk toegankelijk dient te worden gemaakt door middel van alle passende maatregelen en in het bijzonder door de geleidelijke invoering van kosteloos onderwijs." Noch in het EU-handvest, noch in het ESC-verdrag wordt hiermee het bieden van gratis onderwijs bedoeld. Dat is echt een cruciaal onderscheid. Het gaat eerder om de zorgplicht tot het waarborgen van de toegankelijkheid voor eenieder die de bekwaamheid bezit om dat onderwijs te volgen.

Bij de introductie van het studievoorschot bij het maken van de wet is de toegankelijkheid op meerdere manieren gewaarborgd. Daar heb ik al uitgebreid over gesproken. Dat komt onder andere door de uitbreiding van de reisvoorzieningen naar minderjarige mbo-studenten voor het beroepsonderwijs. Dit wordt verder uitgewerkt voor het krediet in het kader van een leven lang leren. Er komen, kortom, meer groepen in aanmerking en de toegankelijkheid wordt door deze maatregelen alleen maar vergroot.

Nederland heeft al sinds de jaren zeventig bijdragen gevraagd van studenten. Het heeft in de loop van de tijd bijdragen verhoogd, wat zonder problemen is gebeurd. Mevrouw Gerkens stelde een vraag over het rapport van het Studie- en informatiecentrum. Dat heeft een casusstudie gedaan op basis van openbare stukken van het wetsvoorstel Sociaal leenstelsel masterfase. Ook daar zaten de sociale randvoorwaarden niet in die in het huidige wetsvoorstel wel zitten. Zij concludeerden over dat wetsvoorstel dat het voldoet aan de kaders van het ESC-verdrag, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan. Het voorstel dat we nu bespreken voldoet daar wel aan, want we hebben bij de vormgeving van de aanpassingen juist daarmee rekening gehouden. Ik heb dus geen reden om te veronderstellen dat zich daar problemen zullen voordoen.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik ben docente Nederlands, maar wat is het verschil tussen "kosteloos" en "gratis"? Er staat kosteloos onderwijs, wat volgens deze minister niet gratis is. Kan zij mij dat uitleggen?

Minister **Bussemaker**:
Het ESC-verdrag is door tal van landen ondertekend. Daarbij gaat het er met name om, de toegankelijkheid te waarborgen. Als je exorbitante collegegelden zou gaan vragen, zou dat betekenen dat het onderwijs zou kunnen worden bedreigd. Er wordt overigens ook verschil gemaakt tussen basisonderwijs, voortgezet onderwijs en hoger onderwijs. Ik constateer op grond van alle maatregelen die hier de afgelopen decennia in het hoger onderwijs zijn genomen dat er wel degelijk een eigen bijdrage kan worden gevraagd, mits je het onderwijs toegankelijk maakt. Daarmee kom ik terug bij het begin van mijn betoog: de allereerste verantwoordelijkheid ligt bij de overheid om het onderwijs te borgen en toegankelijk te maken. De tweede verantwoordelijkheid is dat je een financieel systeem creëert waarin studenten elke keer op een goede manier in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Tegen die achtergrond mag je iets van studenten vragen.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
De minister zegt dus eigenlijk: het staat er wel, maar we interpreteren het zo dat het niet hoeft. De huidige regeling is goed genoeg, vindt de minister. Hoe denkt zij dan over het stand-stillprincipe, dat inhoudt dat de situatie niet mag verslechteren? Natuurlijk heeft de minister een sociaal leenstelsel ingevoerd, maar er zijn wel degelijk groepen die erop achteruit gaan.

Minister **Bussemaker**:
Maar er zijn ook groepen die erop vooruit gaan. Alles bij elkaar wordt de toegankelijkheid verbeterd. Nu betaal je 12% van je inkomen, straks 4%. Nu bij 85% van het bijstandsniveau aflossen, straks bij 100%. Verder denk ik aan een verhoging van de aanvullende beurs. Kwijtschelding als je niet in staat bent om te betalen. Dit is een internationaal juridisch verdrag, zodat je moet kijken hoe men internationaalrechtelijk deze principes interpreteert. Dan wordt er een essentieel onderscheid gemaakt — dat wordt ook erkend in het rapport waarnaar u verwijst — tussen kosteloos en gratis.

De **voorzitter**:
Mevrouw Gerkens, ten slotte.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik ben niet degene die zo veel woorden gebruikt. Tegenover alle verbeteringen die de minister noemt, kan ik heel veel zaken noemen die verslechteren. Als voorbeelden noem ik van 15 jaar naar 30 jaar en van deels een beurs krijgen naar alles moeten lenen. Wat mij opvalt, is dat de minister een toch wel erg vrije interpretatie geeft van dit verdrag en dat wat ze zegt in strijd is met wat een aantal juristen zeggen, die zich hierover zorgen maken. Ik kan niet anders concluderen dan dat ze zich op glad ijs begeeft.

Minister **Bussemaker**:
Ik denk dat juristen hierover uitgebreid zullen discussiëren. Daarom heb ik een onderzoek laten doen door een gerespecteerd instituut, waarvan we de conclusies hebben overgenomen. Laten we Engeland als voorbeeld nemen, dat het verdrag ook heeft ondertekend. Daar zijn geen problemen ontstaan, terwijl het collegegeld daar vier tot vijf keer zo hoog is als in Nederland en terwijl het leenstelsel daar een heel stuk minder sociaal is dan de voorstellen die wij doen. Daarmee ga ik ervan uit dat alles wat wij doen heel goed binnen dat verdrag past, ook gezien het onderzoek waar u zelf naar verwees.

Een volgend belangrijk punt is dat van de investeringen in de kwaliteit van het onderwijs. In het begin heb ik gezegd dat er überhaupt vele redenen zijn om de studiefinanciering zoals die is, aan te pakken en te veranderen. Daar zijn verschillende argumenten voor te noemen. Een heel belangrijk element dat in de Tweede Kamer werd genoemd, is het grote belang van investeren in onderwijs. Velen hebben daarnaar verwezen. Zij verwezen naar het WRR-rapport "Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland" en naar de commissie-Veerman, waarbij zij constateerden dat er sprake is van stagnatie.

Het is niet gezegd dat de onderwijsprestaties van Nederland slecht zijn. Eigenlijk doet Nederland het met de middelen die we hebben heel goed. Maar we willen beter en we willen de landen die veel investeren in onderwijs bij kunnen blijven benen. Dat betekent dat stilstaan achteruitgang betekent. Hoe gaan we dat doen? Ik zie eerlijk gezegd geen andere voorstellen in beide Kamers die dit bedrag bij elkaar brengen om te investeren in hoger onderwijs. Ik zie ook eerlijk gezegd geen alternatieven, anders dan een enorme verhoging van het collegegeld. Maar dat bedreigt, veel meer dan de maatregelen die we nu nemen, de toegankelijkheid. Verder weten we dat de groei van het aantal studenten en de diversificatie van de studentenpopulatie het best lastig maken om dat te doen. De commissie-Veerman schetste de uitdagingen. Het aantal studenten is verviervoudigd, de hbo-instroom vanuit het mbo is gegroeid met 30%, het aantal niet-westerse allochtone studenten is sinds 1995 verdrievoudigd. Het zijn veelal de eerste-generatiestudenten die extra aandacht en begeleiding vragen.

De veranderende studentenpopulatie stelt ook andere eisen aan het onderwijsaanbod van vandaag de dag. Want juist omdat het onderwijs voorbereidt op het leven, is het van belang dat het ook meegroeit met de ontwikkelingen in het leven zelf. We moeten echt iets doen, want het is nu niet altijd voldoende. Kijk naar de overvolle hoorcolleges, naar het achterblijvende contact met docenten, naar de begeleiding, die echt beter kan, naar de hoge uitvalcijfers, zeker in het eerste jaar. Die zaken moeten wat het kabinet betreft anders en beter, gauw beter. We doen gelukkig, zeg ik er nadrukkelijk bij, ook al heel veel zonder extra investeringen. Daarmee, zeg ik tegen de heer Engels, is het een aanpak waar ook de huidige studenten al van kunnen profiteren, los van bijvoorbeeld de vouchers die zij krijgen.

De heer **De Lange** (OSF):
De minister houdt een heel uitgebreid betoog over alle verbeteringen die in het onderwijs zouden plaatsvinden. Het verhaal dat ik hoor, is ontzettend generiek. Er wordt geen enkel onderscheid gemaakt naar discipline. Nu ben ik mijn leven lang wetenschapper geweest, decaan van een grote faculteit en voorzitter van de medezeggenschapsraad. Ik herken helemaal niets van wat de minister zegt over onderwijs als je dat zou toepassen op de natuurwetenschappen, bijvoorbeeld een vak als natuurkunde. Ik herken er helemaal niets in. Als je een debat wilt voeren over de kwaliteit van het onderwijs, heeft het geen enkele zin om dat op een generieke manier te doen van: het is zus of het is zo. Op sommige plaatsen zal het zus zijn, maar op andere plaatsen is het zeker zo. Als we dat onderscheid niet maken, dan kunnen we geen wet tot stand brengen die ook alle problemen ondervangt. Integendeel, dan zijn we bezig met schaduwgevechten. Dat is mijn grote zorg.

Minister **Bussemaker**:
Ik ben het met de heer De Lange eens dat we niet one-size-fits-all moeten hebben: we moeten niet voor iedereen dezelfde afspraak maken. Het zou heel slecht zijn als we nu zouden afspreken dat al die middelen uit het studievoorschot zouden moeten leiden tot bijvoorbeeld zoveel uur extra begeleiding voor elke student en verder niks. We moeten zoeken naar afspraken die passen bij een instelling. Er is nogal een verschil tussen een monodisciplinaire pabo in het hbo en een grote, brede universiteit in het wo. Daarmee moeten we rekening houden. We moeten ook rekening houden met wat we nu al doen. Ik ga dat allemaal niet herhalen.

Ik heb al aangegeven wat we met de Wet kwaliteit in verscheidenheid doen, met de driejarige bachelors, met het naar voren halen van de aanmelddatum om betere studiebegeleiding te geven, met de associate degrees, met de university colleges, met het toptalentenbeleid, met Sirius, met het afschaffen van de loting en met de maatregelen in het Nationaal Onderwijsakkoord. De heer Bruijn heeft er nog een aantal goede onderdelen aan toegevoegd: kijken naar de positie van de examencommissies, de aanpassing van het accreditatiestelsel en de introductie van toelatingstoetsen tot de pabo en de kennistoetsen door de commissie die het rapport Vreemde ogen dwingen uitbracht. Al deze maatregelen worden al genomen. Wij zeggen dat er nog meer moet gebeuren met het vrij besteedbare bedrag, oplopend tot 1 miljard, 20% van de begroting hoger onderwijs, waarmee we echt een betekenisvolle stap kunnen zetten.

Dat onderschreef overigens ook de Raad van State in zijn advies. Enkele leden hebben vragen gesteld over de schommelingen in de bedragen. Ik kom daar straks op terug, ook op de vraag of er niet meer nodig is. Ik zeg nogmaals dat er misschien wel meer nodig is, maar ik heb nog geen enkel voorstel gezien dat ook maar in de richting van de middelen komt die met het studievoorschot worden vrijgemaakt.

Het is daarbij wel van belang hoe we dat bedrag goed gaan besteden. Het moet toekomstbestendig zijn en toegesneden op de toegenomen diversificatie van de studentenpopulatie maar ook van de opleidingen. Ik ben heel blij dat instellingen zich al gecommitteerd hebben om daar de komende tijd maatregelen voor te nemen.

De heren Ganzevoort en Essers hebben gevraagd of dat allemaal wel zichtbaar wordt in de begrotingen van de instellingen. We hebben afspraken gemaakt op sectorniveau, overigens vooral vanaf het jaar 2016. Het is logisch dat dit nu nog niet in de begrotingen zichtbaar is, want nu kijken we naar de begrotingen van 2015 en het wordt zichtbaar in de begrotingen vanaf 2016. Ik zie dat sommige instellingen het al wel in hun begroting hebben opgenomen. Ik noem de Hogeschool Rotterdam. Die heeft in het kader van het studievoorschot al 16,5 miljoen vrijgemaakt. Ik kijk naar de TU Delft, die de ambitie heeft om meer middelen vrij te maken en die 15 tot 20 miljoen heeft gereserveerd voor de zwaartepunten in 2016 en 2017, zowel wat betreft nieuwe onderwerpen als nieuwe onderwijsconcepten, onder andere gebruikmaken van digitalisering.

Ik heb geen redenen om te twijfelen aan de inzet van de universiteiten en beschouw het commitment dat zij uitgesproken hebben en de afspraken die we met elkaar gemaakt hebben als zeer concreet. De instellingen zijn zeer doordrongen van de noodzaak van meer investeringen, maar ik zeg er wel bij dat het een afspraak op sectorniveau is en dat dit voor die jaren dus niet voor iedereen precies hetzelfde hoeft te zijn. De noodzaak is ook niet overal hetzelfde. Ze geven wel richting. Universiteiten en hogescholen noemen bijvoorbeeld allebei de onderwijskwaliteit, onderwijsgebonden onderzoek en een moderne infrastructuur als thema's.

Samen met de instellingen en de studenten gaan we verder kijken naar de investeringsagenda. Daarom — de heer Bruijn verwees er al naar — ben ik dit jaar begonnen met mijn hogeronderwijstour. Ik praat daarin met het veld, met studenten, met docenten, met bestuurders, met het bedrijfsleven en anderen over de opgaven en investeringen in het hoger onderwijs. Die gesprekken en werkbezoeken vormen samen de basis voor de strategische agenda, met de bijbehorende langetermijninvesteringsagenda, die naar verwachting halverwege 2015 verschijnt. Dat deze investeringsagenda er nu nog niet ligt, betekent niet dat niet duidelijk zou zijn waar het geld voor nodig is. De heer Essers toonde zich daar bezorgd over, maar eerder in de parlementaire behandeling heb ik al genoemd aan wat voor maatregelen we moeten denken. Denk aan kleinere groepen in het tweede jaar van de bacheloropleidingen, aan betere begeleiding door de extra mentoren en aan het stimuleren van excellentie, ook na afloop van het Sirius Programma. Ik zeg de heer Bruijn kortheidshalve toe dat we het Sirius Programma daarbij meenemen. Ik vind dat programma heel interessant. Daarbij is een mooie nota met lessen voor de toekomst gemaakt. We moeten die niet alleen voor de deelnemende studenten aan Sirius meenemen, maar we moeten ook kijken hoe we die breed in het onderwijs een plek kunnen geven.

Ook werden matchingsactiviteiten, internationalisering, extra investeringen in digitaal leren en ICT-faciliteiten genoemd. De ontwikkelingen in het hoger onderwijs, niet alleen door de arbeidsmarkt, maar ook door alles wat die flexibilisering en digitalisering vragen, stellen echt hoge eisen aan de opleidingen.

De heer **Essers** (CDA):
De zorg is ook: wie zorgt er nu voor dat er wordt gekeken of die afspraken worden nagekomen? Hoe zit het met die borging? Komt dat in een accreditatieprocedure of een visitatieprocedure aan de orde, waarbij met de instellingen gesprekken worden gevoerd en afspraken worden gemaakt? Afspraken kun je natuurlijk ook op de een of andere manier toetsen. Hoe gaat dat in zijn werk?

Minister **Bussemaker**:
Daarom gaan we kwaliteitsafspraken maken met de instellingen. Dat zijn afspraken waarin de instellingen kunnen aangeven waar voor hen de prioriteit ligt, hoe dat aansluit bij hun profilering en waar ze ook verantwoording over moeten afleggen. Ze moeten aan mij verantwoording afleggen omdat ik verantwoording af wil kunnen leggen aan de studenten. Zij verliezen immers hun basisbeurs, dus zij moeten daar ook iets voor terugkrijgen. Ze doen dat intern — dat is een belangrijke reden — om ook de medezeggenschap instemmingsrecht op hoofdlijnen van de begroting te geven. Daar moet wel degelijk verantwoording over afgelegd worden.

De heer **Essers** (CDA):
Maar ook in het kader van accreditatie en visitatie?

Minister **Bussemaker**:
Dat hoeft niet per se bij accreditaties en visitaties. We willen die organisatorische vorm nu nog niet vastleggen omdat we willen kijken hoe we het met zo min mogelijk bureaucratie gaan doen en hoe we kunnen leren van de prestatieafspraken die nu lopen. Er kijken nu drie instellingen naar de kwaliteit: de Inspectie van het Onderwijs, de NVAO en de reviewcommissie, die prestatieafspraken volgt. Op mijn verzoek zijn die organisaties al bij elkaar gaan zitten om te bekijken hoe ze veel beter samen kunnen werken. Met de NVAO en de accreditaties zitten we in een proces rond de vraag hoe we daar de bureaucratie kunnen verminderen. Daar hebben we tijd voor nodig. Er kan geen misverstand over bestaan dat die middelen er komen en waar die middelen naartoe moeten, namelijk naar verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en naar het met het onderwijs verbonden onderzoek bij hbo-instellingen en universiteiten. Hoe we dat gaan doen en hoe we zo goed mogelijk kunnen leren van alle trajecten die nu ingezet worden, bekijken we later. Maar de heer Essers hoeft zich er geen enkele zorgen over te maken dat er geen verantwoording afgelegd zou worden over deze extra middelen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Heeft dan iedere instelling, hoe dan ook, deel aan die herinvestering van middelen? De minister koppelt het aan het feit dat studenten de basisbeurs niet ontvangen en via medezeggenschap invloed krijgen op kwaliteitsverbetering. De middelen moeten er dan wel zijn, ook op die betreffende instelling.

Minister **Bussemaker**:
Ja. Dit zijn middelen voor het gehele hogere onderwijs. Het valt mij op dat in deze Kamer heel veel over universiteiten wordt gesproken en weinig over het hoger beroepsonderwijs. Ik denk dat daar de opdracht misschien nog weleens groter zou kunnen zijn. Als naar de lessen van Veerman wordt gekeken, naar de diversiteit onder studenten, naar de studentenpopulaties en naar de uitdagingen die er zijn, heeft het hbo misschien wel een grotere uitdaging dan het wetenschappelijk onderwijs. Zeker een grotere uitdaging dan de bètafaculteiten die relatief al veel geld van de universiteiten zelf krijgen.

Ik zeg dat ook omdat ik recent een midterm review van de reviewcommissie over de prestatieafspraken heb gekregen. Hierin zijn veel opmerkingen gemaakt — ik denk dat dit de Kamer zal interesseren — dat geen rendementsafspraken gewenst zijn. In de midterm review kan vooral worden gelezen dat de hogescholen een lastige opgave hebben. Zij willen het eindniveau van hun opleidingen omhoog brengen en schroeven daartoe de eisen aan hun studenten op. Tegelijkertijd wordt van hen gevraagd om, conform de prestatieafspraken die zij hebben gemaakt, het rendement te verhogen. Dat blijkt niet gemakkelijk te zijn, zeker niet als de kwaliteit van de instromende studenten nog niet toeneemt. De hogescholen noemen dit "het trilemma" waar zij voor staan. Het is interessant om te zien hoe zij daarmee omgaan. Zij hebben zelf de reviewcommissie laten weten dat de kwaliteitsverhoging voor hen prioriteit heeft. Zij kiezen daarvoor, ook als dit betekent dat zij hun rendementsdoelen niet halen. Ik kan u zeggen dat zij mijn volledige steun bij deze lijn hebben, omdat ik denk dat zij hierin een heel verstandige keuze maken. Ik zeg dit ook richting de heer Engels. Dit geeft juist het vertrouwen dat de goede keuzes worden gemaakt en dat er verstandig wordt omgegaan met de prestatieafspraken. Het betekent dus ook dat

wij, na de evaluatie ervan in 2016, kunnen bekijken hoe wij daarvan kunnen leren bij de vormgeving van de kwaliteitsafspraken.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Point taken. Mijn vraag ging over het principe. Als het zo is dat studenten, wanneer zij geen basisbeurs meer ontvangen, op een andere manier gaan profiteren van de middelen die vrijkomen, zullen alle studenten, universitair of hbo, het effect moeten merken en ook moeten kunnen meepraten over die herinvestering. Ik kan me voorstellen dat er weer sleutels in die herverdeling komen, maar overal waar studenten zijn, zullen die middelen ter beschikking moeten komen. Hierover ging mijn vraag.

Minister **Bussemaker**:
Dat wil ik nou weer niet, want voordat ik het weet, ben ik bezig met de calculerende businesscasestudent die zegt: nu heb ik zelf meer moeten lenen en nu wil ik er dit en dit voor terugkrijgen. Het is nu ook niet helemaal eerlijk verdeeld. Ik denk dat we met elkaar kunnen constateren dat er misschien opleidingen zijn die meer aandacht verdienen. Ik denk overigens dat instellingen die keuze moeten maken, want die moeten niet allemaal hetzelfde willen doen. Volgens mij hebben wij die lijn ingezet na het Veerman-rapport en het hoofdlijnenakkoord dat mijn voorganger heeft gemaakt.

Er wordt gekeken waar een instelling regionaal of internationaal een bijzondere positie heeft. De Rijksuniversiteit Groningen heeft de meeste internationale studenten. Ik denk dat het heel goed is — ik zie de heer Engels nu aarzelen — om een discussie te voeren tussen studenten en docenten van de Rijksuniversiteit Groningen over de vraag of dat het gewenste profiel is, dat zij willen blijven houden. Ik denk dat de hogeschool en de universiteit in Rotterdam iets moeten doen met "economie en de haven". Misschien moeten die instellingen zeggen dat zij daarin extra gaan investeren.

Ik hoop dat er tussen de pabo's en de universitaire lerarenopleidingen meer samenwerking komt, want het gaat vaak om heel kleine groepen studenten. Misschien zijn daar extra middelen nodig om onze docenten, de belangrijkste opleiding ongeveer in het hoger onderwijs, die kwaliteit te bieden die wij met elkaar willen dat er is. Al zou het alleen maar zijn om de studenten die na het hbo naar het wo komen aan het begin al de best denkbare uitgangspositie te geven. Om al deze redenen wil ik niet een "one size fits all". Als ik de middelen in de lumpsum stop, heb ik er geen controle over en gaan ze misschien wel op aan mooie gebouwen voor het bestuur, zoals de heer Essers opperde. Dat wil ik hoe dan ook voorkomen.

Ik wil echter ook niet dat ik een berekening moet gaan maken dat elke studenten zoveel euro en zoveel cent krijgt en vervolgens zegt wat hij daarvoor terug wil hebben. Het is de uitdaging om daarin een midden te vinden. Wij hebben daarom nu al de kwaliteitsafspraken opgenomen. Het is echt een experiment en wij willen daarvan leren. Als wij erop moeten wachten, zouden we geen wettelijke grond hebben om de transparantie en de afrekeningen van instellingen te vragen, juist op het moment dat de middelen voor de investeringen in het onderwijs op grote schaal vrijkomen. Dat acht ik onwenselijk.

De **voorzitter**:
Mevrouw de minister, het lijkt mij een goed idee dat wij sowieso schorsen om een uur of acht voor de dinerpauze en dat u daarna om negen uur verder gaat met uw eerste termijn.

Minister **Bussemaker**:
Dan ga ik in ieder geval proberen om de vragen af te ronden over de kwaliteitsafspraken. Ik wil nog even ingaan op de opmerkingen die zijn gemaakt over het rendementdenken. Daar zijn namelijk wel misvattingen over. Binnen de huidige prestatieafspraken is rendement een van de drie studiesuccesindicatoren. De andere zijn uitval in het eerste jaar en switchen in het eerste jaar. Het is van belang dat er ook nu al heel veel kwalitatieve afspraken worden gemaakt, over bijvoorbeeld docentkwaliteit, aandacht voor excellentietrajecten, percentage opleidingen met een excellente NVAO-score en de financiële consequenties waarmee instellingen mogelijk te maken krijgen als ze onvoldoende presteren.

Deze afspraken zijn voor een derde verbonden aan de indicatoren voor studiesucces in de prestatieafspraken en voor twee derde aan de indicatoren die te maken hebben met andere aspecten van kwaliteit. Dan hebben we het dus — ik zeg het er maar bij — over een derde van het budget dat binnen de prestatiebekostiging beschikbaar is voor onderwijskwaliteit en studiesucces, dat wil zeggen: een derde van in totaal 5% van de onderwijsbekostiging.

Tot mijn spijt hoor ik ook hier nog de misvatting dat onderwijsbekostiging alleen maar diplomabekostiging zou zijn. Dat is allang niet meer het geval, zo zeg ik speciaal ook tegen de heer De Lange. Je kijkt naar het totaal van de onderwijsbegroting. Het loont dan niet meer om je als instelling alleen maar te richten op het aantal afgestudeerden. In 2011 is het percentage van de onderwijsbekostiging dat afhankelijk is van het aantal diploma's fors beperkt: van 80% in het hbo en 50% in het wo naar gemiddeld 20% in het gehele hoger onderwijs. Ik vind dat een goede ontwikkeling. Ik vind het overigens wel logisch dat instellingen geld krijgen voor het aantal studenten dat zij hebben, want wij willen ook dat al die studenten onderwijs krijgen. Ik zou geen beter verdeelmiddel weten. De diplomabekostiging kent echter wel grenzen en deze liggen dus bij 20% van de financiering.

De heer **Engels** (D66):
Ik vind dat de minister heel belangwekkende opmerkingen maakt. De achtergrond van de opmerkingen die ik meer in brede zin hierover heb gemaakt, was de observatie dat instellingen de neiging hebben — ik vind dat een begrijpelijke neiging vanuit de bestuurlijke verantwoordelijkheid — om vooral in te zetten op die afspraken binnen de prestatieafspraken die het meest makkelijk te halen zijn. Bij rendementsmaatregelen kan het dus maar om een derde gaan, het is wel waarop de focus allereerst komt te liggen. Dat is een zorgpunt. Dat zal moeten blijken in 2016, wanneer de prestatieafspraken definitief worden geëvalueerd. Ik merk wel, ook door dun empirisch eigen onderzoek, dat dit vaak een erg sterke nadruk krijgt. Dat blijf ik wel zorgelijk vinden.

Minister **Bussemaker**:
Dat zou zorgelijk zijn als het alleen daarop betrekking zou hebben. Ik ben veeleer geïnteresseerd in het doel erachter. Of het nu om prestatieafspraken of straks om kwaliteitsafspraken gaat, ik wil dat ze bijdragen aan een kwaliteitscultuur waar studenten goed en verrijkt onderwijs krijgen, voor het verkrijgen van kennis en inzicht, zodat ze ook leren om dat in een moderne leeromgeving te doen. Hierbij zal er niet altijd klassikaal één docent beschikbaar zijn die kennis overbrengt, maar zal ook worden gewerkt met moderne thema's als co-creatie, designlabs en FabLabs. Er zijn allerlei nieuwe manieren om kennisontwikkeling vorm te geven. Ik denk ook aan de ontwikkeling van centers of expertise binnen het hbo en scienceparken in het wo. Dat zijn ook manieren die daarbij een rol spelen. Maar nogmaals, als het nu alleen zou gaan om de simpele elementen die meetbaar zijn, dan zou dat onwenselijk zijn. Daarom gaan we de prestatieafspraken evalueren. Met de heer Bruijn ben ik het overigens wel eens dat niet elke kwantitatieve indicator bij voorbaat slecht is. Bijvoorbeeld de student-docent-ratio is een kwantitatieve indicator, en die vinden we ook interessant. Die zegt wel iets over de kwaliteit van het onderwijs.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik weet niet of de heer Engels gelukkig wordt van alle voorbeelden met Engelse namen. Hij heeft daar eerder wat over gezegd. Maar goed, dat is aan hem. Ik ga even door op precies dit punt. Ik ben het volstrekt met de minister erover eens dat het moet gaan om kwalitatief geladen verbeteringen. Laat ik echter één voorbeeld noemen waarover ik bij mijn eigen instelling nogal heb tegengestribbeld: de bko. Dat wordt vrij breed gezien als een goed instrument om ervoor te zorgen dat er echt gekwalificeerde docenten voor de collegegroep komen te staan. In de praktijk betekent het echter dat alle docenten, om hun vinkje te krijgen en dus de bekostiging binnen te kunnen houden, zo'n traject door moeten maken, ook docenten die misschien al 25 jaar lesgeven, van wie alle evaluaties goed zijn et cetera. Immers, als ze dat niet doen, krijgen ze hun vinkje niet. Dat betekent dat al die docenten er enorm veel uren in steken — ik weet dat uit ervaring — om hun portfolio rond te krijgen. Vervolgens moeten daar dan mensen naar kijken. Ook die steken daar hun uren in. Het kost enorm veel tijd. Het enige effect is dat op de werkvloer allemaal docenten bezig zijn met dit proces, terwijl in de praktijk van hun onderwijs geen zier verandert. Dat soort prestatieafspraken, laten we die alstublieft niet nog een keer maken. Laten we echt zoeken naar kwaliteit op basis van inhoud en niet op basis van het afvinken van dat soort lijstjes. Anders schieten we namelijk niks op.

Minister **Bussemaker**:
Eens. Als het gaat om het afvinken van lijstjes, dan zijn we verkeerd bezig. Misschien mag ik ter illustratie de Docent van het Jaar noemen, al weet ik dat de heer Engels daar niet van houdt. Afgelopen zaterdag heb ik de prijs mogen uitreiken aan de winnaar van de door het ISO uitgeschreven verkiezing van Docent van het Jaar. Ik vond het interessant dat daar ook een aantal docenten waren die zeiden: ja, het is allemaal leuk dat ze nu allemaal een bko en een master moeten hebben, maar als we niet uitkijken zijn het docenten die meer van hetzelfde kunnen, en overigens hebben we ook geen ruimte meer voor echt jonge docenten. Voor wat het waard is, maar dat hoorde ik daar. Ik zie ook met regelmaat dat de Docent van het Jaar van een instelling niet altijd een bko of master heeft. Ook dat moeten we dus serieus nemen. Daarom moeten we leren van de prestatieafspraken voordat we kwaliteitsafspraken maken. Ik denk namelijk dat er tegelijk ook een groep docenten is voor wie het heel goed is geweest dat ze nu eens een keer gedwongen zijn om die bko te halen. Hoe men dat vormgeeft is een besluit van de instellingen zelf. Je kunt dat op verschillende manieren doen. Je kunt iedereen door dezelfde mallemolen laten lopen, maar je kunt het ook op een andere manier doen. Dat is het maatwerk, dat is de uitdaging waarvoor we met elkaar staan. Om straks geen spijt te hebben van maatregelen die we nu nemen omdat iedereen nu zegt zo graag tot achter de komma helderheid en duidelijkheid te willen, wil ik er de tijd voor nemen. En zolang is dat niet, want met de hogeronderwijstoer en de strategische agenda voor de zomer en de evaluatie van de prestatieafspraken werken we stap voor stap naar de volgende ronde toe.

De heer Ganzevoort vroeg om, als we er vervolgens in 2017 concrete invulling aan geven, te borgen dat die extra investeringen ook inhoudelijk worden gestuurd en dat de studenten daarin een belangrijke stem hebben. Dat zeg ik van harte toe. Voor het daadwerkelijk koppelen van de investeringen aan de kwaliteitsafspraken moet inderdaad een — daar komt hij — Algemene Maatregel van Bestuur worden gemaakt, die zowel bij de Tweede Kamer als bij de Eerste Kamer zal worden ingediend. Over het concept van die AMvB zal overleg plaatsvinden met de VSNU, de Vereniging Hogescholen en de studentenorganisaties. Daarbij — ik zeg het nogmaals — speelt het instemmingsrecht een belangrijke rol. Als die AMvB wordt voorgelegd, zo zeg ik ook tegen de heer Engels, zal blijken hoe de medezeggenschap op instellingsniveau betrokken moet worden, want daarover worden dan concrete afspraken gemaakt.

Ik heb al het nodige gezegd over het accreditatiestelsel.

De heer Engels vroeg of de huidige studenten al voldoende kunnen profiteren. Ja, zij kunnen door de voorfinanciering al profiteren. Zij kunnen ook profiteren van de maatregelen die we binnen het huidige budget al nemen. Verder kunnen ze er ook van profiteren omdat specifiek voor de eerste generaties de vouchers worden ingevoerd.

Ik kom op de kleine studies, waarover de heren Kuiper, De Lange en Essers het hebben gehad. Ik zeg nog maar een keer dat ik zeer, zeer hecht aan deze opleidingen. Deze opleidingen veranderen zich ook zelf. Neem de opleidingen linguïstiek. Traditioneel lag de aandacht daar bij fonetiek, maar nu ligt die vooral bij neurocognitie. Dat zorgt voor fundamentele inzichten in maatschappelijke vraagstukken als dyslexie, afasie en meertaligheid. Dat heeft dus ook een meer maatschappelijke betekenis gekregen. Ik zei al dat Roemeens en Fins afnemen. Chinees en Koreaans nemen echter toe. Ook die studenten willen we een goede begeleiding geven. Hoe we dat doen, is iets wat afstemming vraagt tussen met name instellingen. Daarvoor hebben we ook het sectorplan geesteswetenschappen. Dit betekent dat ik over de unieke opleidingen met de VSNU, het Disciplineoverleg Letteren en Geschiedenis en het Regieorgaan Geesteswetenschappen in gesprek ben. Dat gaat over de aanpak gericht op een toekomstbestendige borging van de talenopleidingen in de geesteswetenschappen. We bekijken hoe we daar procesafspraken kunnen maken rond het

stopzetten van unieke opleidingen. Het zou namelijk zeer treurig zijn als alle instellingen hetzelfde besluit zouden nemen en er opeens opleidingen onnodig geheel uit Nederland zouden verdwijnen. Tegen de heer De Lange zeg ik dus nog maar een keer: hieruit blijkt weer dat de uitdaging voor de geesteswetenschappen op dit moment een andere is dan voor bijvoorbeeld de bètastudies.

Het een leven lang leren is, zo zeg ik tegen de heer Essers, in de komende tijd een speerpunt voor de Kamer. Ik heb er samen met collega Asscher morgen een debat over met de Tweede Kamer. Dat gaat over een aparte brief maar ook over de maatregelen die het studievoorschot behelst. Denk aan het Leven Lang Leren-krediet en de studievouchers. Ook hierbij zeg ik weer: deze wet gaat over veel meer dan alleen de basisbeurs. Het gaat ook over het echt mogelijk maken van een investering in deelname aan het hoger onderwijs. Ook hierbij denk ik overigens in het bijzonder aan mbo'ers die op latere leeftijd nog het belang inzien en de wens hebben om een opleiding te volgen of om modules te volgen. Ook dit laatste moet mogelijk zijn richting een opleiding.

De heer Bruijn vroeg of de motie van de heer Duisenberg over het Leven Lang Leren-krediet niet eerder kan worden uitgevoerd, of dat niet in 2015 of 2016 kan worden geïmplementeerd. Ik zou dat heel graag willen. Ik moet dat ook met DUO overleggen, want ik moet ook zeker weten dat het niet verder op problemen stuit en dat alles wat we ons hebben voorgenomen, goed loopt bij DUO. Dat zeg ik ook indachtig het rapport-Elias. Indachtig de motie-Duisenberg heb ik DUO gevraagd om onderzoek te doen naar de mogelijkheden. Ik ben nog niet zover dat ik daar al een definitief oordeel over heb. Zodra ik een definitieve conclusie heb, zal ik uiteraard het parlement daarover informeren.

Er waren ook nog vragen over de investeringsruimte. Hoe groot is die? Soms wordt namelijk het bedrag van 620 miljoen genoemd en soms het bedrag van 1 miljard. Ik kan me voorstellen dat dit verwarrend is. De bedragen lopen stap voor stap op. Het structurele bedrag zal uiteindelijk 620 miljoen zijn. Ik zeg er echter wel iets bij: dan zijn we ver voorbij 2035. Juist door alle zaken als de prestatiebeurs en de cohortgarantie duurt het heel lang voordat je de structurele opbrengst hebt. Eerlijk gezegd hoop ik dat er dan een heleboel volgende kabinetten zullen zijn geweest die bedacht hebben dat investeren in onderwijs zowel maatschappelijk als economisch van belang is. Dat betekent dat we de eerste jaren de voorfinanciering uit de instellingen hebben en dat we vanaf 2019 of 2020 bedragen hebben die snel oplopen tot het maximum van 1 miljard in 2026, als je daarbij de middelen rekent die we via de ov-kaart vrijspelen zonder de ov-kaart af te schaffen of de rechten voor de studenten te verminderen.

Het minder toekennen van de basisbeurs telt nog niet mee voor het EMU-saldo. We zien dus niet direct de opbrengst terug, ook al gaan we vanaf 2015 de basisbeurs minder toekennen. Het duurt dus langer, maar het betekent wel dat we, mede dankzij de toezegging van de instellingen en overigens ook dankzij de medewerking van mijn collega van Financiën, door een kasschuif toe te passen, de middelen naar voren hebben gehaald, zodat de aankomende generatie studenten ook echt profijt kan hebben van de middelen die we uittrekken voor het studievoorschot.

Hiermee heb ik ook de vragen die betrekking hadden op de kwaliteit en de investeringen beantwoord. Dan heb ik nog de antwoorden op een behoorlijk aantal vragen over de financiële aspecten. Vervolgens beantwoord ik enkele vragen over de uitvoering en de voorlichting, maar dan kan ik het kort houden.

De **voorzitter**:
Dank u wel, maar ik had gezegd dat het mij een goed idee leek om als u dit onderdeel afhad, te schorsen voor de dinerpauze. Het lijkt mij dat we dat nu moeten doen. Dat betekent dat u de onderwerpen die u zojuist noemde, na de dinerpauze behandelt.

De vergadering wordt van 20.03 uur tot 21.05 uur geschorst.

☐

Minister **Bussemaker**:
Voorzitter. Ik ga over tot een aantal financiële kwesties. Het gaat met name over de consequenties van het lenen. Ik hecht eraan om nog een keer te zeggen dat we nu ook al een hybride stelsel hebben. Het is niet zo dat alles nu een gift is en dat het straks ineens een lening wordt. Ook nu lenen studenten, maar onder andere voorwaarden dan straks met het studievoorschot het geval zal zijn.

Studieleningen verschillen wezenlijk van consumptief krediet. Dat is van groot belang om te benadrukken. Ik heb een aantal woordvoerders horen spreken over een lening alsof het een hypotheek of een consumptieve lening is, maar dat is het echt niet. Het verschilt in een groot aantal aspecten, zoals de looptijd, de inkomensafhankelijke wijze waarop de aflossing wordt vormgegeven, de hoogte van de rente en het vangnet zoals wordt geboden door de sociale terugbetaalvoorwaarden. Onder het minimumloon betaal je immers niets, je betaalt nooit meer dan 4% over het inkomen boven de drempel en een eventuele restschuld wordt na 35 jaar kwijtgescholden.

Ik zie de heer Koffeman niet, maar zijn vraag over de AFM zal ik toch beantwoorden. Hij vroeg mij hoe het met de klacht van de LSVb zou gaan. De Wet op het financieel toezicht is niet van toepassing op de studiefinanciering. De AFM zal zelf de klacht van de LSVb beoordelen en vooral uitleggen hoe het zit. In de Wet op het financieel toezicht is namelijk een uitzondering gemaakt voor studieleningen. Dat is nu ook al zo. Ook daarom wordt een studielening bij het sluiten van een hypotheek niet op dezelfde manier meegenomen als een consumptieve lening. Ik heb dat al eerder aangegeven.

Studenten weten al dat lenen van de overheid op een verantwoorde manier mogelijk is om tijdens de studie in levensonderhoud te voorzien. In de huidige situatie leent twee derde van de studenten. Zij hebben een gemiddelde schuld van €15.000. Een derde leent niet. Ik ben het niet met het CDA eens dat lenen een laatste optie zou moeten zijn. We zien nu immers dat lenen een heel gangbare optie is voor studenten. Er is vaak gevraagd hoe hoog de schuld straks wordt. Studenten lenen nu gemiddeld €15.000. Een derde van de studenten leent niet. Als je die erbij optelt, hebben zij gemiddeld een schuld van €10.000.

De heer **Koffeman** (PvdD):
De minister geeft aan dat er een verschil is tussen commerciële leningen en overheidsleningen. Dat wordt door niemand betwist. Als je een huis gaat kopen, heeft de studielening andere consequenties dan een commerciële lening. Dat heeft de minister al een aantal keren gezegd. Dat mag zo zijn, maar de regelgeving van de AFM is heel duidelijk en zegt gewoon: geld lenen kost geld. Ze zegt niet of het veel of weinig geld kost, afhankelijk van de partij die de lening verstrekt. Nee, geld lenen kost geld. Het is een algemene aanbeveling om voorzichtig te zijn met lenen. De minister geeft niet aan waarom overheidsleningen niet hoeven te voldoen aan deze regelgeving en niet voorzien hoeven te zijn van die waarschuwing. Waarom zou de overheid tegen studenten moeten zeggen dat ze zich niet gek moeten laten maken en dat geld lenen heel normaal is, terwijl commerciële partijen moeten zeggen: geld lenen kost geld, pas op voor het enorme blok aan het been dat wij je aandoen?

Minister **Bussemaker**:
Helemaal aan het begin van het debat heb ik aangegeven dat de studielening niet alleen individueel profijt geeft, maar ook een grote maatschappelijke bijdrage levert. Het is dus in het algemeen belang dat studenten kunnen lenen. Daar is niets mis mee. We moeten er geen spookverhalen over vertellen. Ze doen het nu ook al en daar is niets op tegen. Ook voor een studielening geldt echter dat ze terugbetaald moet worden. Daarom willen we het financiële bewustzijn bij studenten vergroten.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Niemand heeft bezwaar tegen het feit dat studenten kúnnen lenen. Er worden bezwaren geuit tegen het feit dat studenten in bepaalde omstandigheden móéten lenen. Moeten lenen zou gepaard moeten gaan met een waarschuwing: wees je bewust van de risico's die je aangaat. Je gaat een last aan voor 30 jaar. Ook al ga je een huis kopen en telt de studielening minder zwaar dan een commerciële lening, dan wil dat niet zeggen dat het geen effect heeft.

Minister **Bussemaker**:
Daarom moet het financiële bewustzijn bij studenten vergroot worden. Daar zijn we druk mee bezig, samen met het Nibud, Wijzer in geldzaken en heel veel andere organisaties. Het is een heel belangrijk aspect. Ik was mevrouw Sent ook nog antwoorden verschuldigd over de voorlichting.

De **voorzitter**:
Mijnheer Koffeman, tot slot.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Ik zou toch graag willen dat de minister de vraag beantwoordt waarom zij vindt dat de overheid niet aan de AFM-regels hoeft te voldoen bij het verstrekken van leningen.

Minister **Bussemaker**:
De AFM ziet toe op de naleving van de Wet op het financieel toezicht. Die wet is niet van toepassing op studiefinanciering. Dit is door de Kamer zo bepaald en dus met heel goede redenen. De overheid staat garant voor de lening en niet het private kapitaal. Het is een volstrekt ander verhaal.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Het klopt dat het niet in de wet staat dat een financiële bijsluiter benodigd is voor deze lening. Er staat overigens wel in de Wet op het financieel toezicht dat bij aanwijzing van de minister een financiële bijsluiter gevraagd kan worden. De minister zegt dat de studielening anders is dan een commerciële lening. Dat klopt, want een commerciële lening heeft harde contractuele afspraken, je moet een onderpand leveren en je hebt helderheid over de risico's, met name door de financiële bijsluiter. Bij deze lening zijn er geen garanties, want de politiek kan zo alles veranderen en dat gaat waarschijnlijk ook gebeuren als we net zo'n financieel gat krijgen als in Groot-Brittannië. Er wordt geen onderpand gevraagd en dus is het een groot risico als de voorwaarden wijzigen. Ik denk dat het verstandig is als de AFM om een advies wordt gevraagd, zodat studenten in de voorlichting goed weten waar ze aan beginnen.

Minister **Bussemaker**:
Dit begrijp ik echt niet. Een- en andermaal komt mevrouw Gerkens op voor de belangen van studenten en nu zegt zij ineens dat de studenten hun lening onder dezelfde condities van elk consumptief krediet moeten afsluiten en dat we dat advies aan de AFM gaan vragen. Dit lijkt mij volstrekt niet in het belang van de studenten. Er is geen enkele reden om hier ...

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Voorzitter, ik ga de minister hier onderbreken ...

De **voorzitter**:
Nee, nee, mevrouw Gerkens.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
... want ik heb op geen enkel moment gezegd dat de lening onder dezelfde voorwaarden zou moeten zijn als consumptieve leningen. Dat is echt iets wat de minister mij in de mond legt. Het enige wat ik aan de minister vraag is of de AFM advies kan geven over de financiële risico's van deze lening, zodat iedere student die de lening straks moet afsluiten, zich op goede wijze kan voorbereiden.

Minister **Bussemaker**:
Daar heb ik de AFM niet voor nodig. Ik heb overleg met de AFM en de Nederlandse Vereniging van Banken over de wijze waarop de studielening van studenten zou moeten meewegen bij het sluiten van een hypotheek. De lening weegt nu mee voor 0,75%. Dat wordt volgens afspraak met de AFM en de NVB 0,45%. Ik zie daarin voldoende reden voor vertrouwen van de AFM in de bijzondere behandeling van de studielening. Ik zie ook geen aanleiding om advies aan de AFM te vragen, wat niet wegneemt dat ik vind dat ook een studielening terugbetaald moet worden en dat studenten financieel bewust moeten zijn van de consequenties van lenen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Gerkens, ik denk dat u het beste in tweede termijn hierop door kunt gaan.

Minister **Bussemaker**:
Als de basisbeurs wegvalt, wat verandert er dan in de financieringsopgave van studenten? Als je de basisbeurzen voor thuis- en uitwonende studenten middelt, komt dat op een bedrag van €9.000. Het Centraal Planbureau schat in dat niet alle studenten die €9.000 zullen gaan lenen omdat ze het ook op een andere manier kunnen opvangen, bijvoorbeeld door een hogere bijdrage van ouders, het inzetten van spaargeld, het aanpassen van het uitgavepatroon, of het aanpassen van het leengedrag voor het type student dat onder het huidige stelsel meer leent dan strikt noodzakelijk. Het CPB heeft berekend dat een derde van de toegenomen schuld anders opgelost zal worden. Dat betekent dat er €6.000 geleend zal worden. Daarmee verwacht het CPB dat de gemiddelde studieschuld toeneemt met een extra maandlast van €22. Ook al is dat een relatief gering bedrag, het is nog steeds een bedrag dat terugbetaald moet worden en het is van belang dat wij ons niet blindstaren op gemiddelden na rekenschap te hebben gegeven van de spreiding van de gemiddelden. Dat geldt ook voor de verwachtingen over de gemiddelde studieschuld na introductie van het studievoorschot. Dat betekent ook dat de oud-student zich rekenschap moet geven van terugbetalen. Dat kan dan ook. Flexibel en vervroegd aflossen wordt makkelijker gemaakt. Studenten kunnen zelf een terugbetaaltermijn of maandlasten instellen. Zo kan een student zelf kiezen wat bij zijn persoonlijke situatie past. Lagere maandlasten en terugbetaling over een langere periode spreiden of liever eerder klaar zijn met de terugbetaling en zo rente besparen, het kan allemaal. Ook nu lost 60% van de studenten af binnen vijf jaar, terwijl ze daarvoor maximaal vijftien jaar de tijd kunnen nemen.

De heer Kuiper heeft gevraagd naar de relatie met het arbeidsmarkbeleid. Ik vraag van studenten een hogere eigen bijdrage. Zij kunnen die bijdrage op verschillende manieren financieren. De meeste studenten zijn later prima in staat om die lening terug te betalen. Dat blijkt ook uit de huidige cijfers. Ik noemde daar net al een paar van. Studenten moeten er wel rekening mee houden dat het leven soms tegen kan zitten. We vragen studenten niet om hun heil bij een commerciële geldschieter te zoeken, maar we nemen als overheid de verantwoordelijkheid voor de leenvoorziening, juist als het tegenzit. Dat doen we met de draagkrachtregeling. Die geldt als een soort risicoverzekering, zou je kunnen zeggen. De draagkrachtregeling zorgt ervoor dat de student in principe altijd in staat zal zijn om aan zijn aflosverplichtingen te voldoen. Die regeling is een vangnet voor als het leven tegenzit. Studenten hoeven niet af te lossen als ze minder verdienen dan het wettelijk minimumloon. Na 35 jaar wordt de lening uiteindelijk kwijtgescholden.

De heer Essers en de heer Koffeman vroegen of studenten niet te veel ertoe verleid worden om zo veel mogelijk studieschulden aan te gaan. Ik constateer aan de ene kant dat er een angst is voor veel te veel schulden aangaan en dat er aan de andere kant bij een deel van uw Kamer de angst is dat studenten te weinig lenen en daarmee zouden afzien van hun studie. Naar mijn idee kan beide niet waar zijn. Om leenaversie te voorkomen en om de toegankelijkheid van het hoger onderwijs te borgen, is het wel van groot belang dat aankomende studenten weten dat een studielening bij de overheid wezenlijk anders is dan commercieel krediet. Het is van belang dat zij de sociale terugbetaalvoorwaarden kennen. Anderzijds is terecht aangegeven dat we studenten ook financieel bewust moeten maken. Ik vertel dit ook tegen mevrouw Gerkens, want zij zag diezelfde spanning. Studenten dienen niet alleen de sociale terugbetaalvoorwaarden te kennen, maar dienen ook te weten tot welke schuldopbouw een bepaald leenbedrag leidt en welke maandlasten daarbij horen. Wij willen studenten dus zeker niet verleiden om zo veel studieschulden aan te gaan.

Ik ben ervan overtuigd dat de prikkel ook niet in het systeem zit, want door het wegvallen van de basisbeurs wordt de financieringsopgave voor de student groter. De basisbeurs werd bij afstuderen binnen de diplomatermijn omgezet in een gift. Een en ander wordt vervangen door de terugbetaalregeling. Dat betekent dat studenten ook na moeten denken over de gevolgen daarvan. Ik verwacht overigens niet dat studenten strategisch zullen inzetten op de kans dat de schuld wordt kwijtgescholden. Zij weten immers niet wat de toekomst hen brengt. Zij weten niet wat hun inkomen de komende 35 jaar zal zijn en wat het inkomen van hun eventuele partner wordt, die zij vaak nog niet eens ontmoet hebben. Totdat je het maximale terugbetaalpercentage bereikt, geldt: hoe hoger je schuld, hoe hoger je maandlasten. Ook heeft een hogere schuld gevolgen voor de hoogte van een hypotheek. Kortom, studenten moeten het hele plaatje kennen: met welke lusten gaat de lening gepaard en welke sociale waarborgen zijn er? Nogmaals, ze mogen niet lichtzinnig met leningen omgaan. Een en ander doen we samen met onder andere het Nibud en Wijzer in geldzaken.

De CDA-fractie heeft ook vragen gesteld over de consistentie van het studievoorschot met het kabinetsbeleid rond schulden. Ik heb daar al het nodige over gezegd. De hoge private schulden neem ik vanzelfsprekend ook serieus. Die neemt het kabinet zeer serieus. We hebben daar ook maatregelen voor getroffen, met name om belangrijke stappen te zetten om de kwetsbaarheid van de economie voor private schulden te verminderen. Denk aan strengere regels voor een meer verantwoordelijke kredietverlening en minder kwetsbaarheid voor waardedalingen van huizen. Maar dankzij het studievoorschot krijgen we niet meer privéleningen maar extra investeringen in hoger onderwijs. Juist die investeringen hebben weer een positief effect op de economische groei en daarmee op de binnenlandse bestedingen. Daar blijkt dus nog een keer uit dat een studielening echt anders is dan een consumptief krediet.

De heer Essers heeft ook nog gevraagd naar de relatie tussen de schuld voor afgestudeerden en het invorderingsrisico. Bij de terugbetaling wordt niet alleen gekeken naar de hoogte van de schuld maar ook naar de hoogte van het inkomen. Aan deze sociale voorwaarden, een verzekering voor de oud-student, zijn kosten verbonden die de overheid draagt. Daar doen wij niet geheimzinnig over. De overheid draagt de risico's. Onder het huidige stelsel wordt van elke euro die wordt uitgeleend 90% terug ontvangen. Dat is de aflosquote. Door de voor de student verbeterde sociale terugbetaalvoorwaarden van voorliggend voorstel wijzigt de aflosquote in 86,4%. Zo heeft het CPB berekend. Op basis daarvan zijn de kosten van kwijtschelding ingeschat. Die kosten maken integraal onderdeel uit van de budgettaire gevolgen van het wetsvoorstel. Met andere woorden, ik

heb me dus niet rijk gerekend door te veronderstellen dat elke uitgeleende euro wordt terug ontvangen. Juist door de sociale terugbetalingsvoorwaarden is dat niet het geval. We hebben daarbij overigens een conservatieve schatting gemaakt.

Het CDA, de ChristenUnie en de PVV stellen een vraag over de gevolgen voor de middeninkomens. De ChristenUnie in het bijzonder stelt vragen over grote gezinnen. Het is een misvatting te denken dat kinderen met ouders met een laag middeninkomen niet in aanmerking zouden komen voor een aanvullende beurs, dat grotere gezinnen geen aanvullende beurs kunnen ontvangen of dat de te verwachten ouderlijke bijdrage automatische omhoog gaat. Middeninkomens ontvangen tot een bepaalde grens wel degelijk een aanvullende beurs. Dat geldt ook voor grote gezinnen. De aanvullende beurs blijft bestaan voor inkomens tot €35.000 of hoger. Tot een inkomen van €30.000 krijgt men straks de maximale verhoging. Tot een inkomen van circa €46.000 wordt het inkomen van de ouders voldoende geacht om de volledige wettelijk veronderstelde bijdrage te betalen maar dat geldt voor een gezin met één kind.

Wat is er nu veranderd? Anders dan in de voorstellen van het vorige kabinet en in het regeerakkoord is een aantal vereenvoudigingsmaatregelen ongedaan gemaakt. Een van die maatregelen betreft de zogenaamde telkinderen. Dat betekent dat minderjarige kinderen blijven meetallen. Mensen met meer kinderen kunnen door de ophoging van de aanvullende beurs tot een wat hoger inkomen die aanvullende beurs krijgen. Dat zeg ik ook tegen de PVV. Dat betekent dat ook middeninkomens nog in aanmerking komen voor een aanvullende beurs. Ik geef een voorbeeld. Een student met drie schoolgaande broers en of zussen krijgt straks nog net een aanvullende beurs, tot een ouderlijk inkomen van circa €55.000. Als er niet meer kinderen in dat gezin zouden zijn geweest, had de grens gelegen bij €46.000. Zo kan een student met twee schoolgaande zussen en een studerende broer straks nog een aanvullende beurs van €101 per maand krijgen bij een ouderlijk inkomen van circa €60.000. Ook dat vind ik redelijk. Ik ben het niet eens met degenen die zeggen dat de middeninkomens hiervoor worden gestraft.

De heer Koffeman vroeg naar de handelingsonbekwame student. Bij de invoering van de Wet studiefinanciering 1986 is expliciet bepaald dat de student zelf een verantwoordelijkheid heeft voor de studiefinanciering en dat de wettelijke vertegenwoordigers dus juist niet een aanvraag hoeven te ondertekenen. Hierbij speelt mee dat de studielening — ook daar zien wij weer een verschil met andere leningen — volledig wordt geregeld binnen het publieke recht. De handelingsonbekwaamheid speelt bij het privaatrecht. Dat is hier dus niet aan de orde.

De heer **Koffeman** (PvdD):
De minister zegt dat handelingsonbekwaamheid geen rol speelt maar ik vind het interessant om te weten wat de minister vindt van het feit dat iemand als minderjarige, als handelingsonbekwame, een schuld voor tientallen jaren kan aangaan, zonder dat zijn wettelijke vertegenwoordigers daar weet van hebben of verantwoordelijkheid voor dragen. Vindt zij dat een goede gang van zaken?

Minister **Bussemaker**:
Het gaat hier om een bewuste lening, een studielening. Nogmaals, dat is iets anders dan een private lening. Ik ga er wel van uit dat de meeste studenten daar met hun ouders over zullen spreken. Ik beantwoord hiermee direct een vraag van de heer Essers. Ouders zijn niet verplicht om daaraan mee te betalen. In de wetgeving zit een veronderstelde bijdrage. Aan dat financiële bewustzijn valt wellicht nog iets te verbeteren maar dat is geen verschil met nu. In dit wetsvoorstel staan geen andere leeftijdsgrenzen ten opzichte van de huidige wetgeving als het gaat om lenen voor een studie.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Er is wel degelijk een verschil. Een student van 17 jaar gaat nu verplichtingen aan voor de komende 30 jaar. Het is zeer de vraag of een zeventienjarige die termijn kan overzien. Collega Gerkens duidde er ook op. De overheid zegt wel tegen de student dat hij niet mag roken, niet drinken en niet autorijden, maar hij mag wel een schuld voor 30 jaar aangaan. Daar zit iets scheef. De minister ziet dat niet. Dat is voor haar rekening maar heel veel mensen vinden het merkwaardig dat een handelingsonbekwame burger voor 30 jaar een financiële verplichting mag aangaan.

Minister **Bussemaker**:
Ik zie studenten die aan de eisen voldoen om hoger onderwijs te volgen niet als handelingsonbekwaam.

De heer Essers heeft nog gevraagd of de balans tussen de tijd die een student aan zijn studie besteedt en de tijd die hij aan werken besteedt in evenwicht is. We zien nu ook al dat veel studenten werken. In de laatste Studentenmonitor gaf 87% van de studenten aan de werk- en studiegerelateerde activiteiten prima te kunnen combineren. Daar is niets mis mee. Veel studenten zouden misschien iets meer kunnen worden gestimuleerd om een bijbaantje te vinden dat verband houdt met hun studie. Ik zie ook instellingen die daaraan werken. Zij hebben daar soms een apart uitzendbureau of iets dergelijks voor. Ze kunnen het ook op een andere manier oplossen. Ik hoorde de fractievoorzitter van het CDA laatst bij een televisieprogramma zeggen dat de verantwoordelijkheid ook bij de ouders en het individu zelf moet worden gelegd. Dat doen wij hier. Mensen kunnen zelf kiezen. Wij gaan niet voorschrijven hoeveel uur zij wel of niet mogen werken. Dat is aan de student. Dit zal voor sommige studenten best een leerproces zijn maar het is wel iets dat bij het leven hoort.

De heer **Essers** (CDA):
Dat studenten iets nu niet als een probleem ervaren, zegt heel weinig. De docenten zien dit wel degelijk als een probleem omdat zij veel te weinig een daadwerkelijk beroep op de studenten kunnen doen. Ik betwijfel zelfs of in de huidige situatie de balans tussen werken en studie goed is. De overheid heeft daar ook een belangrijke verantwoordelijkheid in.

Minister **Bussemaker**:
Die nemen wij door een intensieve studiecultuur te organiseren. De discussie ging zojuist over de kwaliteitsinvestering in het hoger onderwijs. Dat willen wij om ervoor te zorgen

dat studenten een uitdagend programma krijgen. Dan mag je ook van studenten vragen dat ze aanwezig zijn op bepaalde onderdelen. Er zijn studenten die er misschien iets langer over doen maar die hebben ook meer bijverdiensten, waardoor ze minder hoeven te lenen, zodat ze meer in hun eigen onderhoud kunnen voorzien. Ik wil niet dat de overheid dat allemaal van bovenaf tot op individueel niveau voor mensen gaat vastleggen.

De heer **Essers** (CDA):
In de nieuwe situatie gaan mensen meer lenen. Om dat te voorkomen, zullen ze meer moeten werken. Dat is niet bevorderlijk voor de verbetering van de onderwijskwaliteit die de minister wil.

Minister **Bussemaker**:
Dat hoeft niet. Het uitgangspunt is een leensysteem waarbij studenten het volledige bedrag dat ze nodig hebben om te voorzien in hun levensonderhoud onder sociale voorwaarden kunnen lenen. Als ze willen, kunnen ze geen 40 maar 80 uur per week aan hun studie besteden, en misschien aan andere activiteiten die daarmee verband houden. Dat hoeft echter niet.

De heer **Essers** (CDA):
Dan het laatste punt. Wat vindt de minister van de koppeling van de terugbetaling aan het studietempo en de resultaten die worden behaald? Dat zou een echt goede incentive zijn om te voldoen aan de verwachtingen die gesteld worden aan het onderwijssysteem.

Minister **Bussemaker**:
Volgens mij betreft dat een ander wetsvoorstel, dat door uw partijleider is stopgezet, namelijk inzake de langstudeermaatregel. Het lijkt mij niet wenselijk om die hier weer in op te nemen, omdat dat ook weer allemaal negatieve aspecten heeft. Het is heel ingewikkeld en heel bureaucratisch. Er zit hier al een stimulans in voor studenten om na te denken. Ze weten wel dat ze de lening die ze aangaan moeten terugbetalen.

De heer Bruijn heeft gevraagd naar de macro-economische effecten van dit wetsvoorstel. Daar horen ook de mogelijke effecten van de structurele werkgelegenheid bij. Hij vraagt naar een ex ante raming van de genoemde onderscheiden effecten ten tijde van de wetsevaluatie ten opzichte van het dan vigerende basispad. Met de heer Bruijn en zijn fractie ben ik uiteraard zeer geïnteresseerd in een ex ante raming van de macro-economische effecten en in de effecten van de maatregelen op arbeid. Ik zeg de heer Bruijn toe dit aspect, zoals gevraagd, mee te nemen bij de wetsevaluatie.

De heer Sörensen van de PVV vroeg hoe kan worden voorkomen dat de overheid verdient aan studieleningen. Dat is geregeld in de wet. De rente op studieleningen in enig jaar is gebaseerd op de rente op staatsobligaties met een bepaalde looptijd in het voorgaande jaar. Daalt de rente die de overheid betaalt, dan daalt de rente op de studieleningen en vice versa bij een rentestijging natuurlijk. De overheid gaat niet verdienen aan renteleningen. De rente die de overheid moet betalen is namelijk hoger dan de rente die van de student wordt gevraagd.

De heer Kuiper en anderen vroegen naar het effect van het studievoorschot op de staatsschuld.

De heer **Sörensen** (PVV):
Dat impliceert dat de rente die de studenten gaan betalen per jaar kan worden aangepast?

Minister **Bussemaker**:
Nee, die wordt een keer in de zo veel jaar aangepast. De rente wordt nu bepaald op de maand oktober. Het is een gemiddelde. Het gebeurt nu een keer in de vier jaar en het wordt straks een keer in de vijf jaar, zodat wij rekening houden met fluctuaties en niet een fluctuatie in één maand een enorm effect heeft op de rente die een student moet betalen.

De heer **Sörensen** (PVV):
Als het over vier jaar gaat, kunnen er toch binnen die vier jaar fluctuaties plaatsvinden?

Minister **Bussemaker**:
Daarom zijn het gemiddelden, anders moet de student met elke fluctuatie en elke financiële markt en renteschommeling rekening houden. Dat lijkt mij zeer ongewenst.

De heer **Sörensen** (PVV):
U begrijpt dat ik de bureaucratie al zie aankomen, vandaar.

Minister **Bussemaker**:
Nee, juist niet. Dit is een vermindering van de bureaucratie. Er is sprake van een beter inzicht en meer transparantie voor de studenten. Uw vraag was: betalen studenten meer rente? Nee, de overheid neemt een deel van de kosten op zich.

Ik kom op de staatsschuld en het studievoorschot. Wij hebben nu 13 miljard uitstaan aan studieleningen. Dat bedrag zal onder gelijkblijvende omstandigheden 19 miljard worden in 2045. De verwachting is dat de staatsschuld inderdaad met 17 miljard structureel zal toenemen doordat de leentermijn langer is. Daar is overigens niets nieuws aan, want dat staat in het wetsvoorstel. Dat hebben wij een- en andermaal met de Tweede Kamer gedeeld. Dat heeft de minister van Financiën nog een keer bevestigd. Dat komt alleen doordat het langer duurt voordat de middelen worden terugbetaald, maar de middelen worden natuurlijk wel gewoon terugbetaald. Doordat wij het collegegeldkrediet uitbreiden omdat wij een leven lang leren willen stimuleren, speelt dat ook een rol. Alles bij elkaar betekent dit dat de Brusselse eisen rond het Stabiliteits- en Groeipact op geen enkele manier in gevaar komen. Het is meer een uiting van een maatschappelijke en collectieve verantwoordelijkheid via de overheid.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Ik probeer erachter te komen hoe het nu precies werkt. De huidige basisbeurs wordt betaald uit de begroting van OCW. Het jaarlijkse budget wordt in feite opgebracht door de

belastingen. De leningen die straks uitstaan, komen ten laste van de staatsschuld. Heb ik het zo goed gezegd?

Minister **Bussemaker**:
Ja.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Die 17 miljard — u noemde trouwens een bedrag van 19 miljard — wordt dus op den duur opgeteld bij onze staatsschuld? De heer Bruijn zei in het begin van zijn bijdrage dat wij dit negatieve effect op de staatsschuld eigenlijk niet zouden moeten willen. Maar dat gebeurt dus wel?

Minister **Bussemaker**:
De discussie gaat over de vraag hoe erg dat eigenlijk is. Het loopt wel mee in de staatsschuld, maar het geld wordt natuurlijk wel terugbetaald. Daarvoor hebben wij de berekeningen van het CPB met de aflosquote. Wij hebben gezegd: wij vinden het zo belangrijk dat er nu kan worden geïnvesteerd in het onderwijs — want dat draagt bij aan de economische groei en de bestedingsruimte in Nederland — dat wij er genoegen mee nemen en het acceptabel achten dat mensen er iets langer over doen om die middelen terug te betalen, omdat wij ook weten dat het geen invloed heeft op de eisen van Brussel. Overigens gaat dit allemaal uit van vrij pessimistische maxima. Wij weten — en verwachten ook — dat heel veel studenten hun studieschuld eerder zullen afbetalen. In die zin is het een vrij theoretische exercitie.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Dat is het niet helemaal, want zo lang dat stelsel straks bestaat en studenten op deze manier lenen, zal het structurele beslag op de staatsschuld blijven.

Minister **Bussemaker**:
Dat is nu ook niet anders.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Er komt een verhoging aan van 17 miljard.

Minister **Bussemaker**:
Het is niet anders dan wat wij nu doen. Als je leningen sociaal wilt uitzetten en als je de middelen nu wilt investeren, is dat de consequentie. Het zou erg zijn als het een negatief effect op de financiële positie van Nederland had of als het onze afspraken met Europa zou bedreigen. Maar dat hoeft niet het geval te zijn, want dat hebben wij geborgd.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Ik had begrepen dat het wel anders is dan zoals het nu gaat, omdat de basisbeurs nu uit de lopende begroting van OCW wordt betaald, dus van de jaarlijkse belastingopbrengsten. Het wordt dus anders dan zoals het nu gaat.

Minister **Bussemaker**:
Wij hebben het over lange termijnen. Wij praten over 2050/2060. Wij praten niet over vandaag of morgen. Wij praten echt over een ontwikkeling op lange termijn, die naar mijn idee verantwoord is.

Ik vervolg met de vraag van het CDA over de fiscale aftrek. Die zou vooral gevolgen kunnen hebben voor het onbekostigde onderwijs. De fiscale aftrek wordt mogelijk in de berekening bij de keuze voor een studie meegenomen, maar het kan niet zo zijn dat deze aftrek doorslaggevend is bij de keuze voor hetzij bekostigd dan wel onbekostigd onderwijs. De fiscale regeling van de aftrek van scholingskosten is niet bedoeld en nooit bedoeld geweest om de toegankelijkheid van onbekostigd onderwijs te vergroten of de keuze voor onbekostigd onderwijs te stimuleren. Het inkomen van de student, zowel tijdens als na de studie, is bepalend voor de mate waarin een eventuele fiscale aftrek kan worden verzilverd. Een hoge aftrek aan studiekosten vergt een naar studentenmaatstaven zeer hoog inkomen, om deze aftrek te kunnen benutten. Dat lijkt mij niet wenselijk. De meeste studenten komen daar ook helemaal niet aan toe. Wij willen de fiscale maatregelen voorkomen, want dan krijgen wij een budgettaire weglek. De enige uitvoerbare wijze waarop de weglek kan worden voorkomen, is afschaffing van de aftrek voor alle studenten die aanspraak hebben op de reguliere studiefinanciering. De aftrek blijft wel bestaan voor de deeltijdstudenten. Daar is die juist ook voor bedoeld. Als deze maatregel niet wordt genomen en de budgettaire derving als gevolg van fiscale weglek moet worden gedekt via een verhoging van de drempel voor aftrek van scholingsuitgaven, zou de drempel met een dermate groot bedrag moeten worden verhoogd, dat slechts nog een heel klein deel van de studenten hiervan gebruik kan maken. De facto staat zo'n verhoging van de drempel gelijk met afschaffing van deze fiscale regeling. In dit geval lijden ook mensen die geen recht hebben op studiefinanciering hieronder. De differentiatie in de drempels is ongewenst, want deze zorgt voor zeer complexe regelgeving, die lastig uitvoerbaar en handhaafbaar is voor de Belastingdienst. Die regelgeving is tegenstrijdig met de ambitie tot vereenvoudiging van de belastingwetgeving.

De heer **Essers** (CDA):
Wij krijgen veel brieven van met name particuliere hogescholen, die uitdrukkelijk op dit punt wijzen. Zij zeggen: onze studenten hebben hoge studiekosten. Zij hebben bij de keuze voor dit type onderwijs nadrukkelijk rekening gehouden met de fiscale aftrek en daar maken zij wel degelijk gebruik van. Ik denk dat het betoog van de minister vooral ziet op reguliere studenten, maar bepaald niet op deze categorie studenten.

Minister **Bussemaker**:
Dat ben ik niet helemaal met de heer Essers eens. Ik heb mij hier zeer uitgebreid in verdiept. Ik ben op werkbezoek geweest en ik heb er met de NRTO over gesproken. Ik merk dat er veel misverstanden zijn. Ze kennen bijvoorbeeld vaak de voordelen niet die dit wetsvoorstel ook deze studenten biedt. Ze hebben het idee dat er beperkte leenmogelijkheden zijn. Ik heb afgesproken dat ik apart voorlichting voor hen ga maken, om ervoor te zorgen dat zij ook zien welke mogelijkheden om te lenen blijven bestaan.

Het zijn overigens onbekostigde opleidingen, waarvoor studenten toch al zo'n €15.00 moeten uittrekken, voor collegegeld en woonlasten. Dat zijn al heel hoge bedragen. Thans komt maar een heel klein deel voor aftrek van het collegegeld in aanmerking. De voordelen, afschaffen van de bijverdiengrens, vouchers, krediet voor een leven lang leren, gelden ook voor deze studenten. We gaan er aparte voorlichting over maken, zoals gezegd.

De **voorzitter**:
Nog kort, mijnheer Essers.

De heer **Essers** (CDA):
Mag ik de minister dan verzoeken om duidelijk te communiceren met de Kamer hoe deze categorie studenten precies gebruikmaakt van deze aftrek? Er zit namelijk een te grote discrepantie tussen de beeldvorming die nu bestaat en datgene wat de minister zegt. De fiscale aftrek wordt uitdrukkelijk afgeschaft omdat die budgettaire consequenties heeft. Dan kan het toch niet zo zijn dat het nauwelijks effect heeft voor studenten? Er moet ergens iets ...

Minister **Bussemaker**:
Maar de vraag is voor welke student. Het gros van de studenten aan onbekostigde instellingen is deeltijdstudent zonder recht op studiefinanciering. Het gaat hier dus over een heel kleine groep die een heel hoge bijdrage kan neertellen voor een opleiding en voor collegegeld. Van die groep komt slechts een klein aantal studenten in aanmerking voor collegegeldaftrek. Dat is absoluut niet het gros van de studenten daar. Dat zijn de deeltijdstudenten en die houden hun aftrek.

De heer **Essers** (CDA):
Kunnen we een notitie krijgen?

Minister **Bussemaker**:
Ik zal zorgen dat de informatie die ik naar de NRTO stuur ook bij deze Kamer terechtkomt.

De SP vroeg naar een vergelijking met andere landen. Ik kan kort zeggen dat Nederland echt niet te vergelijken is met bijvoorbeeld Engeland, waar het collegegeld 9.000 pond bedraagt. Dat is bijna €10.000, terwijl het collegegeld bij ons €1.900 is. In Nederland betaalt de overheid €6.500 per student per jaar bij, in Engeland is om een aanzienlijk hogere onderwijsbijdrage gevraagd. Dat kunnen we dus niet een-op-een vergelijken. We hebben geleerd van alle ervaringen in het buitenland, zoals we ook geleerd hebben van onderzoeken om te bekijken hoe we het Nederlandse stelsel zo goed mogelijk vorm kunnen geven.

Er liggen nog enkele vragen over de voorlichting. Informatievoorziening is cruciaal.

De heer **Koffeman** (PvdD):
Waarom gebruikt de minister bij herhaling het voorbeeld van Engeland, waar €10.000 collegegeld moet worden betaald, terwijl in Duitsland het collegegeld €0 bedraagt en in België €600? Heeft zij er belang bij om zich te spiegelen aan een situatie die niet goed is? Immers, in Engeland zijn er massale protesten tegen de hoge studiekosten. Ik vraag mij dus af waarom de minister steeds aankomt met het voorbeeld van Engeland en nauwelijks ingaat op de omstandigheid dat studeren in Duitsland en België aanzienlijk goedkoper is dan in Nederland. Ook geeft zij niet aan waarom dat het geval is.

Minister **Bussemaker**:
Ik ben heel uitgebreid ingegaan op de Duitse situatie. Ik heb aangegeven dat het toch opvallend is dat, terwijl het collegegeld daar veel lager is, we veel meer Duitse studenten in Nederland hebben dan Nederlandse studenten in Duitsland. Dat is niet een factor twee of zo, nee, het is een factor van vijf of zeven. Als je ernaar vraagt, blijkt het te komen doordat er hier meer te halen is voor Duitse studenten. Ze betalen blijkbaar liever iets meer collegegeld voor beter onderwijs.

Ik kom op de vragen over voorlichting en financieel bewustzijn. Ik heb daar al veel over gezegd, gaandeweg het debat. Het is van het grootste belang, ook vanwege de toegankelijkheid, om de voorlichting goed te regelen. Ik begrijp dan ook dat daar zorgen over zijn. Ik heb mevrouw Sent en de heren Bruijn, Ganzevoort, Koffeman erover gehoord. Wij zijn al in september begonnen met het voorzichtig starten van de voorlichting. Ik heb dat echter wel steeds moeten doen onder de conditie dat de Staten-Generaal het wetsvoorstel nog moesten goedkeuren. Op het moment dat de Eerste Kamer met dit wetsvoorstel instemt, en ik hoop dat dat moment nabij is, kan ik "losgaan", om het maar eens populair te zeggen, met de voorlichting. Dan kan ik studenten en aankomende studenten heel goed voorlichten over wat er allemaal gaat gebeuren. Dat gaan we doen via een brief, waar ik het al over heb gehad, via een radiospot, in de social media en met voorlichting door DUO-voorlichters, die naar open dagen gaan om daar vragen te beantwoorden. Gisteren hoorde ik weer hoe belangrijk dat laatste is, toen bleek dat mbo-studenten dachten dat zij ook moesten gaan lenen volgens het studievoorschot. Het kan dus absoluut geen kwaad dat dit gebeurt.

Mits een besluit over dit wetsvoorstel genomen is, ga ik zelf komend weekend een aantal open dagen bezoeken, niet alleen om vragen te beantwoorden, maar ook om te horen wat er speelt. Ook nemen wij contact op met Startstuderen.nl en met de vo-decanenvereniging, waar DUO al een flyer voor heeft gemaakt. Via digitale media verspreidt DUO van alles onder decanen en mentoren. Ook houden we regelmatig peilingen om het kennisniveau van studenten te verbeteren. Op die manier gaan we op het moment dat er goedkeuring voor dit wetsvoorstel is, een heleboel dingen regelen die eigenlijk al in de startblokken staan.

Financieel bewustzijn hoort hier ook bij. Met de heer Ganzevoort zeg ik dat dit betekent dat we ook af en toe spookverhalen die rondgaan, moeten bestrijden, in het belang van de toegankelijkheid. We doen dat samen met DUO, die een online rekenhulp gaat maken, waarmee studenten een idee kunnen krijgen van het maandelijkse bedrag dat zij nodig hebben in hun studietijd. Op die manier kunnen zij bekijken of dat betekent dat zij een gedeelte moeten lenen en, zo ja, welk gedeelte dan. Zo kunnen zij zien welke studieschuld welke maandlast met zich meebrengt, bijvoorbeeld dat bij een studieschuld van €10.000 een maandlast

van €36 hoort en bij een studieschuld van €20.000 een maandlast van €72. Kortom, dit is van belang om inzicht te geven.

Het inzichtelijk maken van de financiën gaan wij doen samen met de organisatie Wijzer in geldzaken, die een brochure gaat maken, met het Nibud en met Stichting Weet Wat Je Besteedt. Dat zijn belangrijke organisaties om juist ook de breedte in de communicatie en de voorlichting te krijgen. Verder maken we de financiën ook nog inzichtelijk door onze eigen standaardafstellingen in het systeem te verbeteren. Tot nu toe was het bijvoorbeeld zo dat je het maximale bedrag kon lenen. Dat staat nu op nul, zodat een student bewust moet invoeren wat hij of zij wil lenen. Ook zijn we in gesprek, samen met het Nibud en Stichting Weet Wat Je Besteedt, of Wijzer in Geldzaken, dat weet ik niet meer, om te bekijken of we de standaardaflossingstermijnen op 15 of 20 jaar kunnen zetten in plaats van op de maximale 35 jaar, zodat we ook op die manier stimuleren om niet het maximale te doen, maar de financiële bewustwording te vergroten. Dit zijn allemaal manieren om daaraan bij te dragen. Als er nog suggesties in deze Kamer zijn, houd ik mij aanbevolen.

Mevrouw Sent had het nog over een bericht op Startstuderen.nl van vorig jaar september, geloof ik, of juli. Ik ben het met haar eens dat de bewering wel erg stellig was en dat de nuance, die het artikel wel kent, misschien meer in de kop had moeten staan. Startstuderen.nl heeft echter een onafhankelijke contentredacteur, die op een journalistieke manier naar de teksten kijkt. Overigens wordt Startstuderen.nl gemaakt in overleg met de studentenbonden. Mocht het wetsvoorstel door deze Kamer worden goedgekeurd, hoop ik dat wij hier dan ook vanaf zijn. Dan kunnen we de informatie helder en duidelijk geven.

Tot slot kom ik op de uitvoering: DUO en PVS. De heren Ganzevoort en Koffemans en mevrouw Gerkens hadden hier vragen over. Zij willen weten hoe we voorkomen dat op het laatste moment de ICT niet op orde is. DUO is zeer nauw betrokken geweest bij de opstelling van het wetsvoorstel en de uitvoeringstoets. De uitvoering is complex. Het is een omvangrijke veranderingsopgave voor DUO. Ik zeg erbij dat die wel mogelijk is; daar hebben ze alles op getest. Als DUO aangeeft dat sommige onderdelen groot zijn, betekent dat dat het gewoon veel werk is, waar men rekening mee moet houden. De komst van het studievoorschot is een belangrijk verandermoment. Dit betekent dat wij, om geen enkel risico te lopen, de nodige aanpassingen in het uitvoeringssysteem uitvoeren in zowel het bestaande systeem als het nieuwe systeem, het programma vernieuwing studiefinanciering. Ook het bestaande systeem moet gemoderniseerd worden, omdat daar een modern ICT-systeem bij hoort. Ik heb geen reden om aan te nemen dat zich daar problemen voordoen.

De toename van de kosten van het programma als gevolg van studievoorschotten is volgens de eerste ambtelijke verwachtingen circa 20 miljoen. De omvang van de extra op te leveren programmatuur en de langere looptijd van het project hebben geleid tot extra kosten. Een deel van de eerder gebouwde en geteste programmatuur moet worden aangepast en er moeten nieuwe onderdelen worden toegevoegd. Overigens is daar even mee gewacht, want er lagen ook nog plannen van het kabinet-Rutte I, die ook geld zouden kosten — elke verandering brengt nu eenmaal kosten mee — en die men bewust even heeft laten liggen.

De heer Sörensen vroeg naar de bureaucratie. Dit is een belangrijk thema. De maatregelen die wij nemen, dragen bij tot minder bureaucreatie. Het betekent ook dat het voor burgers gemakkelijker wordt. Een burger hoeft niet jaarlijks een aanvraag voor studiefinanciering te doen en hij hoeft ook niet het inkomen van zijn ouders door te geven, waarover het CDA of de ChristenUnie een vraag stelde. Dat gaat automatisch door de schakeling van computerprogramma's, bijvoorbeeld met die van de Belastingdienst.

De heer **Sörensen** (PVV):
Studenten kunnen ouders hebben die werkzaam zijn in het midden- en kleinbedrijf, waardoor hun inkomen enorm fluctueert. Hoe wil de minister dat ondervangen?

Minister **Bussemaker**:
Volgens mij heb ik daar al eerder op geantwoord. Wij houden rekening met fluctuerende inkomens ...

De heer **Sörensen** (PVV):
Dat ging over de rente.

Minister **Bussemaker**:
Sterker nog, het wordt gemakkelijker. Vroeger moest men de gegevens veel vaker aanpassen. Door de moderniseringen die wij doorvoeren, houden de aanpassingen vanzelfsprekend gelijke tred met de aanpassing van de inkomens van de studenten of hun ouders.

Het enige wat echt extra administratieve lasten met zich meebrengt, wordt gevormd door de nieuwe voorzieningen. Dat betreft vooral de ov-kaart voor mbo-studenten. Straks zullen ongeveer 150.000 minderjarige mbo-studenten in het systeem moeten worden ingevoerd. Dat is een flinke opgave, die dan ook niet van de ene op de andere dag uitgevoerd kan worden.

Mevrouw Gerkens vroeg of de beslissing over het wetsvoorstel niet een jaar uitgesteld zou moeten worden. Nee, het wetsvoorstel is uitvoerbaar. De onzekerheden verminderen niet door het uitstellen van de beslissing. Wij weten nu alles wat wij kunnen weten. Meer kunnen wij op grond van alle onderzoeken ex ante niet weten. Wij zullen de zaak dus heel goed moeten blijven volgen. De voorlichting kunnen wij pas laten uitgaan nadat de Kamer heeft ingestemd met het wetsvoorstel, dus ook wat dat betreft heeft uitstel geen nut.

Ik hoop dat ik de vragen van de Kamer voldoende heb beantwoord.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het was een heel karwei. Wij zijn nu toe aan de tweede termijn van de kant van de Kamer.

☐

De heer **Essers** (CDA):
Voorzitter. Ik dank de minister en haar ambtenaren voor de uitgebreide beantwoording van onze vragen. Ik heb vanochtend in mijn bijdrage gesteld dat wij niet tegen een leenstelsel als zodanig zijn. Terecht zegt de minister dat er al sprake is van een leenstelsel. De vraag is alleen of de uitbreiding van het huidige leenstelsel en de afschaffing van de basisbeurs leiden tot een redelijk en proportioneel goed stelsel.

Wij blijven van mening dat er nog steeds veel open einden aan deze regeling zitten. Ik verwacht dat de minister daar geen absolute zekerheid over kan geven, maar wel weten wij zeker dat wij, als deze wet wordt aangenomen, per 1 september heel veel jonge mensen met veel extra schulden zullen opzadelen. Dat is iets wat zeker is.

Wij zullen moeten afwachten wat de baten van het wetsvoorstel zijn. Ik ben absoluut overtuigd van de goede bedoelingen van de minister, maar de kwaliteitsafspraken en de prestatieafspraken zullen allemaal nog hun weg moeten vinden. Er wordt een groot beroep gedaan op het vertrouwen van de Kamer dat het allemaal wel goed zal aflopen, maar wij moeten nu wel een beslissing nemen over een aanmerkelijke verzwaring van de studielasten voor studenten.

Het voorgaande geldt ook voor andere zaken, zoals de toegankelijkheid tot het hoger onderwijs. De minister zegt een aantal keren dat zij die zal monitoren. Dat is prima, maar toch zijn de criteria op basis waarvan zij gaat toetsen niet duidelijk. Ik begrijp dat dit lastig is, maar het maakt onze sympathie voor het wetsvoorstel niet groter. Uit sommige onderzoeken komt naar voren dat de toegankelijkheid zwaar kan tegenvallen, maar die onderzoeken worden gerelativeerd omdat daarin niet alle informatie zou zijn meegenomen. Andere onderzoeken, die wel in het voordeel zijn van de redenering van de regering, worden juist als enig bewijsmateriaal naar voren gehaald. Ik noem in dit verband het onderzoek rond de meerjarige masterstudies. Wij blijven op dit punt dus erg sceptisch. Ik wil een aantal zaken benadrukken via het indienen van een motie.

Heel belangrijk vinden wij de koppeling tussen de aflossingsverplichting en enkele zaken die nadrukkelijk betrekking hebben op de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs. Wij vinden dat studenten moeten worden gestimuleerd om nominaal af te studeren. Elk jaar dat een student minder studeert, verdient de overheid geld. Wij vinden het een gemiste kans dat dit niet op de een of andere manier wordt gekoppeld aan het leenstelsel. De minister zegt dat de langstudeerboete is ingetrokken, maar ik kan haar verzekeren dat die wel werkte. Ik heb nog nooit zoveel studenten gezien die zich alsnog aanmeldden voor het schrijven van hun eindscriptie. De boete werkte wel, alleen zaten daar enkele elementen in op het vlak van het overgangsrecht die niet goed werkten.

Het wetsvoorstel leidt tot heel veel bureaucratische problemen. Ik denk dat die heel simpel zijn op te lossen. Men kan heel gemakkelijk nagaan hoe lang een student gestudeerd heeft. Ook diens cijferlijsten kunnen heel gemakkelijk worden gecommuniceerd. Ik pleit er derhalve voor om uitdrukkelijk de koppeling aan te brengen met de aflossingsverplichting. Daarover dien ik een motie in.

De **voorzitter**:
Door de leden Essers, Hoekstra, Van Bijsterveld, Terpstra en De Vries-Leggedoor wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het wetsvoorstel Studievoorschot hoger onderwijs niet voorziet in een verlichting van de aflossingsverplichting van het studievoorschot indien studenten in de nominale tijd afstuderen of een zeer goed cijfergemiddelde op hun eindlijst halen;

overwegende dat de invoering van het studievoorschot daardoor onvoldoende prikkels bevat om studieduurvertraging en de zesjescultuur te voorkomen;

roept de regering op, maatregelen te nemen die erin voorzien dat de aflossingsverplichting wordt verlicht in het geval van nominaal afstuderen of het behalen van een bepaald cijfergemiddelde,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter H (34035).

De heer **Essers** (CDA):
Ook gaat de minister de gevolgen van het overgangsrecht monitoren. Nagegaan zal worden in hoeverre de huidige bachelorstudenten zich laten weerhouden om verder te studeren, omdat zij, anders dan zij gedacht hadden, in de masterfase toch volledig in het leenstelsel zullen vallen. Wij hebben daar uitgebreid met de minister over gesproken. Ik heb duidelijk gemaakt dat wij een andere keuze zouden hebben gemaakt. Er is in het huidige universitair onderwijs een heel duidelijke koppeling tussen de bachelorfase en de masterfase. Niemand gaat alleen maar voor de bachelorfase; de masterfase is daaraan gekoppeld. De praktijk is ook dat men in het vierde bachelorjaar alsnog studiefinanciering kan krijgen, zij het dat die ziet op de masterfase. Studenten die een studie zijn begonnen, hadden daar nooit rekening mee kunnen houden. Vandaar mijn oproep aan de Kamer om een uitspraak te doen over deze aantasting van de rechtszekerheid. Naar onze mening moet de overgangsregeling worden verruimd.

De **voorzitter**:
Door de leden Essers, Hoekstra, Van Bijsterveld, Terpstra en De Vries-Leggedoor wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de in het wetsvoorstel Studievoorschot hoger onderwijs getroffen overgangsregeling onvoldoende

rekening houdt met de sterke koppeling die in het hoger onderwijs bestaat tussen de bachelor- en de masterfase;

overwegende dat er thans ook in het vierde bachelorjaar aanspraak op studiefinanciering bestaat;

roept de regering op om de overgangsregeling ook van toepassing te laten zijn op huidige bachelorstudenten die aansluitend een master gaan doen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter I (34035).

De heer **Essers** (CDA):
Een andere monitoringsituatie heeft te maken met de meerjarige masters. Wij vinden het uitermate moeilijk om de minister daarin te volgen. Het is toch evident dat studenten die een tweejarige of driejarige master doen meer kosten maken dan iemand die slechts een eenjarige master doet. Het wegvallen van de basisbeurs betekent dan een extra aantasting van de financiële situatie. Ik wil met name de afschaffing van de fiscale aftrekmogelijkheden nog benoemen. Volgens mij is deze categorie daardoor extra getroffen. Juist omdat deze studenten meer kosten maakten die niet werden gedekt door een basisbeurs, konden zij van die aftrek profiteren. Ik zou graag nog eens willen wijzen op de door de staatssecretaris toegezegde notitie over de fiscale aftrek. Ik had een en ander gekoppeld aan de gevolgen van het wegvallen van de fiscale aftrekmogelijkheid voor studenten in het onbekostigd onderwijs, maar ik denk dat het ook geldt voor de studenten die een tweejarige of driejarige master volgen. Daar zal die afschaffing daadwerkelijk doorwerken.

Hoe dan ook, wij zijn erg bezorgd dat dit leenstelsel een wig zal drijven in een andere doelstelling van de regering, namelijk om meer instroom te krijgen in de bètarichtingen en de technologische studierichtingen, om meer leraren in die richting te krijgen en om überhaupt meer leraren de mogelijkheid te bieden om die masters te volgen. Vandaar dat ik een oproep doe via een motie om mild om te gaan met de studieschulden van deze categorie studenten.

De **voorzitter**:
Door de leden Essers, Hoekstra, Van Bijsterveld, Terpstra en De Vries-Leggedoor wordt de volgende motie voorgesteld:

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het wetsvoorstel Studievoorschot hoger onderwijs geen onderscheid maakt tussen eenjarige en meerjarige masters;

overwegende dat daardoor vooral bètastudies (eventueel in combinatie met eerstegraadslerarenopleidingen), medische masters en researchmasters worden getroffen omdat dit tot minder instroom van studenten in deze masters zal leiden;

overwegende dat dit in strijd is met de doelstelling van de regering om de instroom in vooral de bèta- en technologische richtingen te bevorderen en het tekort aan leraren in deze richtingen weg te werken;

roept de regering op om maatregelen te nemen om de studieschulden die ontstaan als deze masters worden gevolgd, deels kwijt te schelden,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter J (34035).

De heer **Essers** (CDA):
Ik sluit af. Ik hoop van harte dat de plannen ter verbetering van de kwaliteit van het onderwijs volledig worden waargemaakt. Ik zie in mijn eigen praktijk dat er grote behoefte is aan die verbetering. Ik denk dat er nog heel veel voordeel te behalen valt in de koppeling tussen onderwijs en onderzoek en dat wij af moeten van de strikte scheiding die vaak bestaat tussen onderwijsdocenten en onderzoekers. Dat moet gecombineerd worden; studenten moeten daarvan kunnen profiteren. Dat hoeft helemaal niet zoveel te kosten. Nogmaals, met ons valt te praten over een leenstelsel, maar wel een redelijk, rechtvaardig en proportioneel stelsel.

De heer **Sörensen** (PVV):
Mevrouw de voorzitter. Ik neem aan dat de moties in stemming komen voor het wetsvoorstel, want in dat geval wil ik collega Essers vragen of hij tegen het wetsvoorstel gaat stemmen of dat hij voor het wetsvoorstel gaat stemmen als de moties worden aangenomen.

De **voorzitter**:
In het College van Senioren is afgesproken dat er eerst over de moties gestemd zal worden en daarna over het wetsvoorstel.

De heer **Sörensen** (PVV):
Dan zal ik de vraag alsnog stellen. Gaat uw fractie voor het wetsvoorstel stemmen als de moties worden aangenomen?

De heer **Essers** (CDA):
Zoals ik heb gezegd, is een aantal zaken voor ons heel belangrijk, in de eerste plaats de koppeling met het nominaal afstuderen en de cijferlijstgemiddelden. Dat is een van die moties. Een ander punt is dat wij onvoldoende zekerheid hebben dat de investeringen in de verbetering van de onderwijskwaliteit daadwerkelijk zullen worden gerealiseerd. Dat staat los van de moties.

De heer **Sörensen** (PVV):
Volgens mij gaan die moties toch wel een beetje uw richting uit, dus ik kan mij indenken dat u dan tegen uw fractie zegt: laten we maar voor gaan stemmen. Ik zou het niet toejuichen, maar het zou natuurlijk kunnen. Ik moet mijn fractie ook gaan adviseren over hoe ze over de moties moet stemmen.

De heer **Essers** (CDA):
Dank voor uw advies, maar ik heb veel meer bezwaren genoemd dan uitsluitend in die moties. Dit zijn zaken waarvan ik denk dat ze op korte termijn kunnen worden gerepareerd, maar er zijn andere zaken waarover ik toch nog veel sceptischer ben.

De heer **Sörensen** (PVV):
Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Ik weet voldoende.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Ik heb een verzoek om een kleine toelichting op de motie over nominaal studeren dan wel de zesjescultuur. Wij hebben vandaag een heel debat gehad over hoe wij kwaliteit willen benaderen en over een inhoudelijke benadering daarvan. Zit er in deze motie niet een tegenstrijdigheid dat bij het nominaal studeren bij uitstek wordt gekeken naar snel doorstromen, rendement et cetera en dus niet naar de inhoudelijke kwaliteit en bij de hogere cijfers juist wel? Oftewel, is er niet een intrinsieke tegenstrijdigheid in deze motie? Ik probeer haar te snappen.

De heer **Essers** (CDA):
Ik zie geen tegenstrijdigheid. Studeren binnen de nominaal daarvoor bestaande termijn zou gewoon het uitgangspunt moeten zijn. Daarvoor moet je een stimulans hebben, want het gebeurt nu veel te weinig. Als iemand nominaal afstudeert, betekent dat niet dat hij dus niet voldoende kwaliteit zou meekrijgen. Wat mij betreft, moet je dat zien in combinatie met de afspraken met de instellingen om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren, waardoor het makkelijker wordt om nominaal af te studeren. Dat zou je toch wat meer moeten stimuleren door een bonus te geven voor de terugbetalingsverplichting, ook in verband met de neiging om extra baantjes erbij te nemen.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik vraag ook een toelichting op de motie over het verlichten van de aflossingsverplichting. Toen de heer Essers begon, dacht ik: hij gaat inderdaad naar een langstudeerboete — ik noem dat liever een kortstudeerbonus — maar hij doet dat niet met een ongedekte cheque, dus hij zal het waarschijnlijk spreiden: iets omhoog en iets omlaag. Dat doet hij echter niet. Hij komt alleen met een aflossingsverplichting die wordt verlicht. Dat kost dus geld. Mijn vraag aan de heer Essers is hoeveel geld dat kost en waarvan hij dat betaalt.

De heer **Essers** (CDA):
Ik betaal dat uit de opbrengst van het feit dat mensen eerder nominaal gaan studeren. Als iemand een jaar extra studeert, kost dat de overheid een hoop extra geld. Dat bespaar je. Je bent wel iets meer kwijt doordat je de terugbetalingsverplichting verlicht, maar je wint doordat je minder onderwijsgeld kwijt bent aan die studenten.

De heer **Bruijn** (VVD):
Over welk bedrag praten we dan?

De heer **Essers** (CDA):
Dat heb ik op dit moment niet paraat. Dat laat ik graag over aan de regering. Ik dacht dat één jaar studeren de Staat iets van €7.500 per student kost. Dat kunt u uitrekenen.

De heer **Bruijn** (VVD):
Maar als we ...

De **voorzitter**:
Ik wil het hierbij laten, mijnheer Bruijn.

De heer **Engels** (D66):
Ik heb een iets betere blik op de moties kunnen werpen, wat mij toch brengt tot een wat meer politieke vraag. Dan denk ik even terug aan wat wij vandaag hebben meegemaakt. De CDA-fractie heeft een motie-Franken ingediend bij de begroting van Justitie, een groot punt binnengehaald en uiteindelijk tegen de begroting gestemd. In het voetspoor van de heer Sörensen wil ik er nog eens bij de heer Essers op aandringen dat hij op het volgende reflecteert. Hij dient nu moties in. Stel dat die door de Kamer zouden worden gesteund. Zou dat wat hem betreft vervolgens geen enkel effect moeten hebben op het oordeel van zijn fractie over de wet?

De heer **Essers** (CDA):
De vraag van de heer Sörensen was: dekken deze moties nu al uw bezwaren tegen dit wetsvoorstel? Als u het zo stelt, wil ik die uitdaging graag aannemen; positief ben ik altijd. Als die moties zouden worden aangenomen en het wetsvoorstel vervolgens in stemming komt, zou ik graag nog een schorsing vragen.

De **voorzitter**:
Ik denk dat we het maar hierbij moeten laten.

☐

De heer **Bruijn** (VVD):
Voorzitter. We hebben hier vandaag een uitermate boeiend debat gehad. Mijn eerste vraag vanochtend was of er iemand was die niet vindt dat er geïnvesteerd moet worden in het hoger onderwijs. In de loop van de dag heb ik daar nog een aantal mensen op aangesproken, maar van niemand het antwoord gehad dat we inderdaad niet meer in het hoger onderwijs moeten investeren. Wij zijn het dus nog steeds eens met het rapport-Veerman.

De volgende vraag is dan hoe we dat betalen. Ik heb vanmorgen gevraagd of we dat uit het verhogen van de lasten betalen, uit bijlenen, uit bijdrukken van geld of uit de verhoging van de collegegelden. Niemand is daar voor. Dan is er één andere mogelijkheid en dat is wat deze regering ons suggereert, namelijk om de lasten evenredig over alle Nederlanders te verdelen zodat iedereen evenredig en naar draagkracht bijdraagt aan het uit de crisis halen van Nederland en aan het achterlaten van een gezonde situatie aan de nieuwe generaties die hier op de tribune zitten. Dan lenen we niet meer iedere dag 50 miljoen om onze welvaart overeind te houden en hebben we niet nagelaten te investeren in het onderwijs. We hebben ook de lasten niet verder

verhoogd, wat banen zou hebben gekost. We hebben dan precies het tegenovergestelde gedaan. Mijn partij is dus gesterkt in de positie die zij had, maar waar zij open in stond. Dit is verreweg de beste, de meest sociale en de meest redelijke oplossing. Dit doet niet af aan ons standpunt dat studenten moeten worden aangesproken op hun talenten. Studenten moeten vrij zijn om de studie te kiezen die zij willen.

De heer **De Lange** (OSF):
Collega Bruijn geeft zo wat mogelijkheden om de kosten van een en ander te kunnen dekken, maar hij kiest daarvoor wel alleen die zaken die hem bevallen. Ik wijs in dit verband op de restanten van de hypotheekrenteaftrek die nog steeds voortwoekeren. Daar valt heel wat meer geld mee te verdienen dan met dat hele studiesysteem. De heer Bruijn roept dan natuurlijk dat het in het regeerakkoord staat, maar ik herinner mij niet dat ik daar ooit in gekend ben en dus heb ik daar verder geen boodschap aan. De heer Bruijn neemt nu wel een heel eclectische manier van problemen oplossen voor zijn rekening en dat lijkt me in een intellectueel debat niet zo'n goed idee.

De heer **Bruijn** (VVD):
ik heb voornamelijk oplossingen genoemd die mij helemaal niet bevallen. Ik heb het over het verhogen van de lasten gehad, over meer lenen, over geld bijdrukken, over meer geld uitgeven en over het verhogen van de collegegelden. Dat zijn allemaal oplossingen die mij niet bevallen. Ik heb vandaag gewacht op iemand die mij kon uitleggen waarom dat wel een betere oplossing is. Over de hypotheekrenteaftrek zou ik graag uitgebreid met de heer De Lange spreken, maar ik weet niet of de meerderheid van de Kamer dat voornemen zou steunen.

De **voorzitter**:
Dat vindt de voorzitter niet goed!

De heer **Bruijn** (VVD):
Laat ik het erbij laten dat het afschaffen of het verminderen van de hypotheekrenteaftrek een verhoging van de lasten is. Dat valt dus in de categorie lastenverhoging. Dat remt de doorstroom op de huizenmarkt. Wellicht kunnen we hierop buiten het kader van deze vergadering verder ingaan.

Ik heb nog een kleine correctie voor de minister. Zij heeft een groot compliment gegeven aan de LSVB die hier op de tribune zit. De bestuursleden van de LSVB zijn zo representatief dat zij te midden van hun achterban onherkenbaar zijn. Ze waren gisteren echter wel aanwezig bij de HO tour in Utrecht.

We hebben vandaag ook de leenangst besproken. Die dreigde bij D66 even om te slaan naar een meetangst, maar naar mijn mening zijn we heel goed uitgekomen bij een gemiddelde.

Namens mijn fractie heb ik het evenals de minister over John Stuart Mill gehad. De minister heeft hem een sociaal liberaal genoemd. Ik vind dat zelf een pleonasme, maar dat komt waarschijnlijk omdat ik nog eens op cursus moet bij mijn college Dupuis in de fractie.

Ik ben blij met alle bijval voor het rapport van de Teldersstichting, maar ik heb wel een voorstel. Ik had er bijna een motie over ingediend. Mijn voorstel is om voorlopig het woord "bildung" niet te gebruiken en dat te omzeilen.

Ik dank de minister voor de toezegging om de Eerste Kamer te betrekken bij de serieuze monitoring. Ik ben ook blij met de toezegging van de extra brief die dan wel weer aan mijn zoon Martin gericht zal zijn. Nog steeds loop ik met die frustratie rond, maar dat lossen we nog wel een keer op. Ik heb de brief bij me en ik wil die graag aan iedereen laten zien. Het is een brief van de minister van drie kantjes, persoonlijk gericht aan mijn zoon.

De **voorzitter**:
U gaat hem toch niet voorlezen, mag ik hopen?

De heer **Bruijn** (VVD):
Op die suggestie ga ik graag in. Of verstond ik u nu verkeerd?

De **voorzitter**:
U hebt mij verkeerd verstaan. Het was geen suggestie.

De heer **Bruijn** (VVD):
Ik doe het graag! Laten we bij het beoordelen van klachten van scholieren die zeggen dat ze niet voorgelicht zijn die brief er goed bij houden. Ik kan namelijk niet ontkennen dat die brief heel duidelijk is. Mijn zoon begreep de brief sowieso en zelfs ik begreep het. Bij mij thuis is in ieder geval iedereen 100% op de hoogte.

Wat betreft de extra financiële studieconsulenten en vertrouwenspersonen wil ik de minister nog een kleine kritische kanttekening meegeven. We hebben mbo'ers nodig op de arbeidsmarkt, evenals bachelorstudenten die geen master doen. Dat was ook de essentie van BaMa, dus laten we nu niet doorschieten en met allerlei consulenten en andere drukmiddelen iedereen dwingen om van het mbo naar het hbo te gaan en van een bachelor naar een master te gaan. Dat die keuze er echter moet zijn, daar zijn we het allemaal over eens in deze Kamer.

Ik dank de minister voor haar toezegging om het advies van de VO-raad en de evaluatie van de loopbaanbegeleiding mbo met ons te delen. De minister heeft onze zorgen weggenomen inzake het instemmingsrecht op hoofdlijnen.

Voor mijn fractie was een belangrijk punt dat de Sirius-criteria ten behoeve van alle studenten worden gebruikt.

De uitwerking van de motie-Duisenberg zullen wij natuurlijk zeer kritisch volgen, evenals de doorrekening van de macro-economische effecten.

Ik wil nog even ingaan op het EMU-saldo. De minister heeft dat uitstekend uitgelegd. Je gaat op een bepaald moment geld uitlenen aan studenten. Dat geld leen je op de financiële markt. Er zit natuurlijk een timelag tussen het moment dat je dat uitleent en de terugbetaling, die vier of vijf jaar later plaatsvindt. Dan heb je een latente claim. Als dit wetsvoorstel ooit wordt afgeschaft — dat hopen we

natuurlijk niet — gaat ook het aflossen langer door dan je op dat moment aan het uitlenen bent. Het deel dat je leent op de financiële markt, investeer je in een claim. Dat geldt niet voor de andere overheidsuitgaven. Bij de beoordeling van het EMU-saldo kun je dit niet zomaar een-op-een meenemen. Dat is ook het unieke van deze lening. Daarom zegt de minister terecht dat het geen effecten heeft op onze verplichtingen in Europa.

De heer Essers heeft gesproken over een langstudeerboete. Er zijn natuurlijk studenten die langer studeren en die uit de studiefinanciering lopen. Daar krijg je wel een probleem, een gat. Het is jammer dat de heer Essers niet met een doorrekening is gekomen. Was hij daar wel mee gekomen, dan had ik het aan mijn fractie kunnen voorleggen. Ongedekte cheques kunnen wij allemaal niet steunen, maar wellicht kunnen wij er dan toch eens naar kijken.

De **voorzitter**:
Ik ga u vragen om op uw tijd te letten.

De heer **Bruijn** (VVD):
Dan zal ik op de tijd gaan letten. Ik zal mijn betoog zelfs afronden, want dat bedoelt u waarschijnlijk ook.

Ik dank de minister voor deze beantwoording. Tegen de generaties die hier op de tribune zitten, wil ik zeggen dat iedereen hier vandaag met hen bezig was. Iedereen heeft het beste met hen voor. Ik zal mijn fractie adviseren om dit wetsvoorstel te steunen. Ik dank nogmaals de minister en de collega's voor het debat van vandaag.

☐

De heer **Sörensen** (PVV):
Voorzitter, excellentie, aanwezigen. Laat ik beginnen met de minister te complimenteren met de bijna bevlogen wijze waarop zij dit wetsvoorstel heeft verdedigd. Ik heb met bewondering zitten luisteren naar de antwoorden die zij en haar staf hebben gegeven op de vele vragen. Helaas — maar dat zat er al een beetje in — waren de antwoorden niet dusdanig dat ik mijn fractie zal voorstellen om voor dit wetsvoorstel te stemmen. Ik zal zeggen dat zij er beter tegen kunnen stemmen. Wie weet, volgen zij mij.

☐

Mevrouw **Sent** (PvdA):
Voorzitter. De PvdA in de Eerste Kamer ziet overtuigende voordelen in het voorliggende studievoorschot. De aanvullende beurs is er voor studenten die het echt nodig hebben en er is extra geld om ons hoger onderwijs te verbeteren. Ook krijgen studenten ruim de tijd, hun schuld naar draagkracht af te lossen. Daarmee wordt het hoger onderwijs verbeterd en blijft het voor iedereen toegankelijk. Wij danken de collega's voor de inhoudelijke discussie en de minister voor haar uitvoerige antwoorden. Graag loop ik de vier punten langs die wij in eerste termijn aan de orde hebben gesteld.

Het eerste hoofdpunt betrof het paradigma, de onderliggende gedachte. Kern is wat ons betreft wat jonge mensen willen en kunnen met hun talenten, voor zichzelf en voor de samenleving. De overheid betaalt nog steeds het meest, de randvoorwaarde is dat toegankelijkheid gegarandeerd zal blijven. Wij vragen van de minister de toezegging dat niet langer zal worden gesproken van de investerende student, maar van de verantwoordelijke student.

Het tweede hoofdpunt betrof de kwaliteitsverbetering. Met de minister onderschrijven wij het belang van een kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs. Met haar onderschrijven wij het belang van het respecteren van draagvlak en diversiteit bij het maken van de kwaliteitsafspraken. Wij zijn blij dat zal worden geleerd van de prestatieafspraken en dat verantwoording met zo min mogelijk bureaucratie gepaard zal gaan.

De combinatie van het instemmingsrecht van de medezeggenschapsraden van hogescholen en universiteiten op de hoofdlijnen van de begroting met het feit dat de vrijgekomen middelen uit het studievoorschot met het amendement-Bisschop als aanvullend bekostiging worden gezien, is als zodanig reeds een belangrijke waarborg dat de extra middelen inderdaad zichtbaar worden ingezet voor kwaliteitsimpulsen in het hoger onderwijs. Toch doet mijn fractie een dringend beroep op de minister om te waarborgen dat ontvangst en aanwending van de vrijgekomen middelen uit het studievoorschot binnen de instellingsbegroting afdoende gespecificeerd worden en dat in het bijzonder de studentengeleding van de medezeggenschapsraden ten aanzien van deze middelen in ieder geval voor de komende tien jaar een specifiek instemmingsrecht heeft wat de aanwending van deze additionele middelen en de binnenkomst ervan betreft. Immers, de studenten zelf zijn bij uitstek aan zet om te waarborgen dat een studievoorschot, indachtig Loesje, inderdaad leidt tot de gevraagde kwaliteitsgarantie.

Als derde punt hebben wij aandacht gevraagd voor een aantal specifieke groepen met mogelijke kwetsbaarheden. Dat betrof ten eerste studenten met een functiebeperking. We zijn blij met de toezegging dat bekeken wordt, of de genomen maatregelen toereikend zijn en dat gezocht zal worden naar een structurele oplossing als dit niet het geval is. Ten aanzien van de mbo-doorstromers steunen wij de indrukwekkende lijst maatregelen die de minister heeft besproken en de toezegging betreffende de communicatie met en begeleiding van deze studenten, alsmede de mogelijke financiële steun die daarvoor nodig is. Als het gaat om specifieke groepen met mogelijke kwetsbaarheden hebben wij verder aandacht gevraagd voor studenten die mogelijk onevenredig zwaar worden getroffen. Denk aan studenten geneeskunde, studenten met een relatief zware bachelor of met een meerjarige master. Wij zijn blij dat de gevolgen gemonitord zullen worden. Wij vinden het prematuur om, vooruitlopend op de mogelijke gevolgen, al maatregelen af te kondigen. Ten aanzien van de geneeskundestudenten vragen wij ons evenwel af of het wel zo makkelijk is om naast coschappen te werken als de minister lijkt te suggereren. Wij zijn blij met haar toezegging dat ze met haar collega van VWS in gesprek zal gaan over de coschappen en vragen de minister, ons te informeren over de uitkomst van dit gesprek.

Over de cohortgarantie van huidige bachelorstudenten merk ik op dat het hierbij wederom gaat om een groep die mogelijk zwaar wordt geraakt. Wij hebben hierbij begrip voor de balans die is gezocht tussen huidige en toekomstige studenten en voor de zorgvuldige afweging van de diverse rechtsbeginselen. We zijn blij met de toezegging betreffende

communicatie en begeleiding en de mogelijke financiële ondersteuning die hiervoor nodig is.

Als laatste, niet onbelangrijke groep die mogelijk onevenredig zwaar wordt getroffen, hebben we het over de uitvallers gehad. Daar zijn we blij met de toezegging dat het maximale zal worden gedaan om dit te beperken, met behulp van toegespitste maatregelen en de inzet van consulenten en decanen. Op dit onderwerp hebben we nog twee resterende vragen. Een aantal fracties heeft aandacht gevraagd voor de effecten van het voorliggende wetsvoorstel op middeninkomens. De minister is in een motie van de Tweede Kamer reeds opgeroepen, de effecten op lage inkomens te monitoren. Is zij ook bereid om de effecten op middeninkomens mee te nemen in die monitor? Verder heeft de minister toegezegd, een aantal zaken zorgvuldig te monitoren en actie te ondernemen indien de effecten onwenselijk blijken. Is zij in dat geval bereid, financiële middelen beschikbaar te stellen om de ongewenste effecten die uit de monitor zouden blijken, teniet te doen?

Wat het laatste punt betreft waarvoor wij aandacht hebben gevraagd, de voorlichting en de communicatie, zijn wij het met de minister eens dat het cruciaal is om hiervoor aandacht te hebben ten behoeve van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs. We zijn blij met de nauwe samenwerking met het Nibud, Wijzer in geldzaken en andere organisaties teneinde financiële geletterdheid te stimuleren en studenten op gedragseconomische wijze te nudgen, dus een duwtje te geven.

Gezien de zorgvuldige antwoorden van de minister op onze vragen in eerste termijn verwacht ik overtuigende antwoorden van de minister op onze resterende vragen, zodat ik mijn fractie zal adviseren, voor het voorliggende wetsvoorstel te stemmen.

☐

De heer **Engels** (D66):
Voorzitter. Ik spreek mijn dank uit in de richting van de minister, die heel uitvoerig en zeer belangwekkend vragen van alle fracties heeft beantwoord. De complimenten die zij hiervoor heeft gekregen, komen haar wat mij betreft zeker toe.

Ik begin met de rechtspositie van de studenten, met inbegrip van de facilitering van het instemmingsrecht. Dan gaat het over het collegegeldvrij besturen en de kwaliteit van de bezwaren procedures. Ik begrijp van de minister dat het begrijpelijk is dat bijdragen van studenten aan de academische gemeenschap in de vorm van bestuurswerkzaamheden verschillend van aard zijn en dat dat ook rechtvaardigt dat in de bijdragen uit het profileringsfonds sprake is van differentiatie. Ik heb graag de toezegging genoteerd dat de minister toch probeert, de instellingen te stimuleren om in mijn eigen woorden uitputtend maatwerk op dat punt te leveren. Ik denk dat er op dit moment niet veel meer mogelijk is. Als het gaat om de rechtspositie en de facilitering van het instemmingsrecht, merk ik dat dat blijkbaar gelukkig aandacht van aanhoudende zorg blijft. Ik begrijp dat de uitkomsten van het Panteia-onderzoek een vervolg hebben gekregen bij de instellingen door betere informatie te verstrekken op de onderscheiden websites. De minister heeft niettemin toegezegd dat ze zo nodig meer zal inzetten op verbeteringen, met inbegrip van wat we nu al weten uit de Whw en de OER. Ook dat lijkt mij op dit moment het meest haalbare.

Ik kom op een aantal aspecten omtrent de toegankelijkheid. Dat waren drie punten: de doorstroom vanuit het mbo naar het hbo, de positie van uitwonende studenten met een studiebeperking en de cohortgarantie. De minister heeft inderdaad een indrukwekkende lijst van maatregelen voorgesteld waarmee zij het probleem van de doorstroom van mbo naar hbo wil gaan begeleiden. Ik stond hier een hele tijd klaar voor een interruptie, in de verwachting dat er nog wat open zou blijven, maar dat was niet zo. Ik vond het plezierig om als toezegging te noteren dat de minister zowel facilitair als financieel nadere maatregelen wil ontwikkelen als de monitor uitwijst dat bovengemiddeld een achterblijvende doorstroom is van mbo naar hbo, met name wanneer dat het gevolg is van financiële redenen.

Op het punt van de cohortgarantie heeft de minister uitgelegd wat de regels op dit punt zijn: alle studenten in het hoger onderwijs die nu een opleiding volgen, mogen die afmaken met behoud van de basisbeurs. Reeds toegekende basisbeurzen zullen niet achteraf worden ontnomen. Dat is, binnen de bacheloropleiding, met inbegrip van een mogelijke studievertraging.

Verder heb ik begrepen dat er faciliteiten zijn voor studenten met een beperking die uitwonend zijn, waaronder het profileringsfonds. De minister heeft toegezegd dat zij de uitvoering van dat profileringsfonds strakker wil monitoren en dat zij de studenten daarbij nadrukkelijk wil betrekken. Met name dat laatste vinden wij altijd een plezierig punt.

Daarmee kom ik op mijn vragen over de opbrengst en de richting van de investeringen. Ik heb heel duidelijk begrepen dat de minister wil waarborgen, voor zover zij daartoe in de positie is, want dat is niet eeuwig, dat de middelen daadwerkelijk op inhoud gaan naar het hoger onderwijs en niet naar andere sectoren of andere doelstellingen en dat ze ook als zodanig zullen worden verantwoord. Wat mij betreft gebeurt dat zonder daarmee heel overdreven in allerlei monitoringen en accreditaties te vervallen.

Mijn laatste punt betreft de kwaliteitsafspraken en de vraag naar al dan niet hanteerbare parameters. Ik heb daar nogal een punt van gemaakt, met name vanwege de geldende prestatieafspraken en vooral de hogere kwantitatieve component daarin. De minister heeft een aantal belangwekkende uitspraken gedaan, namelijk dat de kwaliteit van het onderwijs boven rendement gaat. Dat is een belangrijke constatering voor mijn fractie. Verder heeft zij aangegeven dat onderwijsbekostiging in de toekomst in ieder geval niet meer met een zware focus op diplomabekostiging zal worden gericht. Ook dat is een heel belangrijke vaststelling. Ik heb met genoegen vastgesteld — ik kijk nu even naar collega Bruijn — dat de minister de gedachten die de heer Bruijn heeft ontvouwd over innovatieve vormen van parameters en toetsingscriteria die gebruikt zouden kunnen worden in het kader van de nog op te maken kwaliteitsafspraken, interessant vindt. Dan zitten we met z'n drieën op één lijn. Ik vond ze ook interessant en op voorhand in grote mate acceptabel vanwege de gedachte die erachter zit. De heer Bruijn heeft dat nadrukkelijk uitgesproken. Ik heb het niet bij de hand, maar ik herinner het mij goed. Wanneer wij met kwantitatieve indicatoren gaan werken, met prestatieafspraken of kwaliteitsafspraken die ons eigenlijk verder afbrengen van het doel om de kwaliteit van het hoger

onderwijs te verbeteren in de zin dat die leiden tot perverse prikkels en verkeerde reacties, dan zitten we met elkaar op een verkeerd spoor. Dat is precies wat mijn zorg is. Ik ben dus niet op voorhand dogmatisch tegen elke vorm van kwantitatieve afspraken, maar ze moeten bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs.

Ik sluit af met een voorlopige conclusie. De minister heeft een aantal zaken die ik belangrijk vind en die ook mijn fractie belangrijk vindt, in positieve zin verduidelijkt. Zij heeft bovendien een aantal tegemoetkomingen in de richting van mijn fractie geformuleerd. Aangezien ik begrijp dat er kennelijk nog een schorsing is voorzien na het antwoord van de minister, zou ik die graag willen benutten om met mijn ervaringen uit het debat met de minister nog eens met mijn fractie te delen hoe ik erin sta. De uitkomsten daarvan en de eindafweging zal ik u in de loop van deze avond ten spoedigste doen toekomen.

De **voorzitter**:
U houdt de spanning erin.

☐

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Voorzitter. De mensen die hier het debat volgen, hebben weleens de indruk dat iedereen hier blanco begint en dat een en ander in de loop van de dag duidelijk wordt, maar er is natuurlijk al een hele voorgeschiedenis van schriftelijke uitwisseling, van gedachtevorming en dergelijke. In het debat bekijken we met name waar de zwakke plekken zitten, waar we wat zouden moeten finetunen en wat de onderliggende fundamentele discussies zijn waar we elkaar de nieren op kunnen proeven. In dat opzicht vond ik dit een waardevol debat. Er zijn een aantal punten die concreet de aandacht vroegen en er zijn een aantal punten waar we wat fundamenteler over gesproken hebben. Op dat laatste punt noteer ik een aantal van de toezeggingen om te verifiëren of ik de minister goed begrepen heb en om te constateren wat dit debat heeft opgeleverd.

Om te beginnen het gesprek over de inhoudelijke kwaliteitscriteria, een punt dat net ook al even werd gememoreerd. Dit zal een belangrijke rol spelen in de volgende fase. Ik ben er erg blij om. De noodzaak van het gesprek over inhoudelijke kwaliteitscriteria is onderstreept door collega Essers van het CDA, die in zijn motie daarover wat mij betreft dat te zeer door elkaar laat lopen. Hij laat de rendementscriteria van nominaal studeren helemaal door de excellentiecriteria van hogere cijfers lopen. Dat we daarover moeten doorspreken, lijkt mij evident. Ik ben blij met de toezegging daarover, ook over de rol van studenten in het ontwikkelen van criteria voor het nadenken over die kwaliteitsimpuls.

Dan een puntje dat wat zijdelings ter sprake kwam, maar misschien is het goed om daarover nog een suggestie aan de minister mee te geven: het collegegeldvrij besturen. Daar zitten wat spanningen in, bijvoorbeeld het gegeven dat men alleen gebruik kan maken van die regeling wanneer men voltijds studeert en men geen gebruik kan maken van andere zaken van inschrijvingen en dergelijke, dus ook van het leenstelsel. Wellicht is het een idee dat de minister daar met de bestuurders zelf — zij zal ze toch regelmatig spreken — nog eens over doorspreekt om te achterhalen tegen welke knelpunten die studenten aanlopen en hoe we dit nieuwe stelsel zouden kunnen gebruiken om hen daarin optimaal te faciliteren. Dat lijkt mij voldoende voor nu.

Het profileringsfonds is een buitengewoon belangrijk thema. Daar hebben we dan ook wat steviger over doorgepraat, onder meer over de onzekerheden die daarover nu kennelijk bestaan. Er is een onderzoek toegezegd naar de aard en omvang van dat vangnet dat het profileringsfonds moet zijn en er zullen gesprekken daarover plaatsvinden. Waar dat nodig is, zal meer richting worden gegeven aan het profileringsfonds. Wat ons betreft is dit een belangrijke stap in het beter borgen van de rechten van studenten als zij een beroep op het profileringsfonds doen.

Ik kom te spreken over de meerjarige masters. Voor ons ligt daar nog wel een vraag. Sommige punten van een wetsvoorstel liggen je beter op de maag dan andere. Op zichzelf zijn we tevreden met de toezegging van de effectmonitor, die ook zijn kwalitatieve dimensie krijgt. Tegen collega Essers zeg ik — dan hoef ik zo meteen niks over de moties te zeggen — dat we het te snel vinden om nu voor bepaalde groepen maatregelen te bedingen. Wel vinden we het van belang dat we goed in de gaten krijgen waar precies de spanning ontstaat en dat de minister daar wat mee doet waar dat nodig is.

Collega Sent heeft al iets gezegd over de medisch studenten, met name in de fase van de coschappen. Ik begreep wat de minister zei dat zij wellicht tussen het ene coschap en het andere in zouden kunnen werken, maar het coschap is al werk, dus het lijkt mij niet realistisch dat ze werken tijdens hun coschap. De fundamentele vraag — ik ben blij dat de minister daarover met haar collega van VWS wil spreken — is hoe we omgaan met de combinatie van studie, arbeid en beloning en of de huidige coschappen misschien toch niet beter horen bij de roepingsideeën van de 18de of 19de eeuw dan bij de beroepsideeën van de 21ste eeuw.

Ik kom bij het belangrijke punt van het onderwijsrecht. Ik ben blij met de toezegging om dat beter in kaart te brengen om te zien waar de hiaten zitten en de rechtspositie beter te definiëren. Ik wijs nog wel op het punt dat ik genoemd had in mijn bijdrage: het verwijzen naar de WHW op dit punt is toch niet zo sterk. Er is juist discussie over de vraag of die wet überhaupt een beroepsgrond is voor studenten. Juristen zeggen dat derden geen rechten kunnen ontlenen aan de bepalingen van onderwijswetten als de WHW omdat die uitsluitend rechtsplicht in het leven roepen tussen school en overheid. Om daar nu naar te verwijzen als het gaat om de rechtspositie van studenten, lijkt mij wat problematisch. Ik ben geen jurist, zeg ik er in alle bescheidenheid bij, maar het lijkt mij wel goed om daar toch fundamenteler nog wat te zoeken. Ik denk wel dat het van belang is dat het bij het betrekken van studenten bij dat hele traject — dat geldt breder voor medezeggenschap en de rol van studenten — goed is om te beseffen dat studenten in de inspraak die zij hebben niet per definitie in de positie zijn om tegen het bevoegd gezag van de instelling op te treden of om een goed tegenspel te bieden. Wat dat betreft, nodig ik de minister uit om mee te denken over wat er nodig is om de studenten zo te faciliteren, te ondersteunen dat ze ook echt hun rol kunnen spelen hierin. We hebben het dan over het inbouwen van de checks-and-balances, het organiseren van de tegenmacht. Ik denk dat we daar vandaag, met name op het punt van de studenten, belangrijke stappen in hebben willen zetten.

Ik rond af. Wij hebben van tevoren gezegd dat we een positieve intentie hebben ten opzichte van dit wetsvoorstel, zeker als we het vergelijken met de huidige situatie van de studiefinanciering, maar ook als we het vergelijken met het voorstel dat hier vorig jaar op tafel lag. Als we dan zien wat er allemaal aan belangrijke stappen voorwaarts gezet is — ik heb ze al eerder genoemd; ze staan in de Handelingen, dus ik zal ze nu niet herhalen — geeft dat een goede basis om aan mijn fractie te adviseren om dit voorstel te steunen. Gezien de toezeggingen die de minister daarbij nog gedaan heeft, zien we op een aantal fundamentele punten echt een verbetering van de positie van de student.

☐

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Voorzitter. Ik zeg de minister dank voor de enorm uitgebreide beantwoording. Het was overigens interessant om te zien hoe collega Bruijn de minister af en toe te hulp schoot. Als ik kijk naar zijn beantwoording in tweede termijn, zie ik hem als een ware schaduwminister naar boven poppen. Dat is op zich best markant, aangezien dit wetsvoorstel van een PvdA-minister is. Maar ook dank aan de heer Bruijn voor zijn beantwoording zo nu en dan.

Er zijn nog een paar puntjes die ik wil doornemen. Als eerste ligt er nog de vraag over de OESO van de heer Bruijn. Ik wil er niet te lang over uitweiden, want het is al vrij laat. Natuurlijk is zo'n rapport behoorlijk ingewikkeld en moeilijk om te lezen. Je kunt er van alles uithalen. Als de OESO zelf als samenvatting geeft dat inkomensongelijkheid leidt tot afname van economische groei, ga ik ervan uit dat dat het kernpunt van het rapport is.

Minister Bussemaker had het ook over afnemende protesten die er zijn geweest vanaf de jaren negentig tot nu. Ze zei dit niet, maar suggereerde dit min of meer. Ik moet eerlijk zeggen dat ik dat wat flauw vind. We weten allemaal dat we helemaal niet meer zo makkelijk mensen op het Plein krijgen. In de jaren tachtig en negentig waren er ook heel andere demonstraties die veel omvangrijker waren. In dat kader wijs ik erop dat in korte tijd, door de LSVb onder andere, 29.000 handtekeningen tegen het wetsvoorstel zijn verzameld. Dat zegt ook wel wat.

Ik wil er de nadruk op leggen dat ik het van belang vind dat de AFM wel een oordeel velt over wat de financiële risico's zijn van dit leenproduct. Ik begrijp het als de minister zegt dat het geen commercieel product is, omdat er heel andere kanten aanzitten dan aan een commercieel product. Dat kan de AFM dan ook uitleggen. Het is van belang dat studenten en toekomstige studenten weten wat voor lening ze aangaan en wat de risico's daarvan zijn. Je moet dan ook alle afwegingen maken.

Dat de bachelorstudenten dachten een vierde jaar te hebben blijft een pijnpuntje voor mijn fractie. Er zijn mensen die op verstandige wijze keuzes hebben gemaakt, bijvoorbeeld voor een bestuursjaar of voor het switchen van studie, en met alle legitieme redenen hebben gedacht dat ze nog een vierde jaar zouden hebben. De minister vraagt dan wat die legitieme redenen zijn. Hierover kun je lang discussiëren, maar ik had het fijn gevonden als de minister de tijd had genomen om deze pijnpunten eruit te halen en dit uit te werken in een voorstel.

De minister zegt dat €40.000 echt niet klopt voor een meerjarige master. Ze heeft hiervoor een rekenvoorbeeld gegeven: het is €15.000 want een derde leent niet en als je dat erbij telt, is het €5.000. Ik ben vandaag iets wijzer geworden. Wij kunnen dit scharen onder het begrip "Hollandse rekenkunde". Als wij de studenten meetellen die niet lenen, wordt de gemiddelde schuld inderdaad lager. Wij kunnen ook iedereen in Nederland meetellen, dan wordt de gemiddelde schuld nog lager. Dit is een beetje Hollandse rekenkunde.

Ik ga verder met DUO. Het wordt nu op 20 miljoen geschat. Dat is al heel veel geld voor een IT-project. Heeft de minister garanties dat dit bedrag niet verder gaat oplopen? Komen er in de nieuwe planning "go/no go"-momenten? Wat doet zij om nu te voorkomen dat we een ongedekte cheque geven aan diegenen die nu aan het PVS bouwen? Als er eenmaal veranderingen in moeten komen, weten we hoe dat gaat: er komt dan een rekening bij. DUO heeft gezegd dat het een zware opgave is. Ik geloof ook dat het een zware opgave is. Ik dacht dat ik de minister hoorde zeggen dat DUO heeft gewacht met de uitvoering totdat deze Kamer ja heeft gezegd. Klopt dat? Als dat zo is, maak ik mij wél zorgen. Ik had gehoopt dat DUO al wel bezig zou zijn met de implementatie, zodat in april met testen kan worden begonnen. Dat wordt echt al vrij kort dag. Ik vrees dat DUO dan niet tijdig gereed is.

Mijn fractie blijft zorgen houden over de rechtspositie van de student. Medezeggenschap leer je echt niet in een jaar, laat staan als je tussen ervaren bestuurders zit. Ik denk dat de minister daarmee de studenten overschat, hoe goed en gedreven ze ook zijn.

De PvdA-fractie heeft een aantal dingen genoemd: de functiebeperking, de onevenredig zwaar getroffenen en de cohortgarantie. Op al die drie dingen zegt de minister toe wat ze al eerder heeft toegezegd. Kortom, er is eigenlijk helemaal niks veranderd. Het verbaast mij dat de PvdA-fractie dan makkelijk zegt dat er allemaal toezeggingen zijn. Als er toezeggingen zijn, gaat het over monitoren en het opbrengen van begrip. Er is geen wijziging, er is niets veranderd. Voor deze moeilijke groepen was de situatie aan het begin van het debat dezelfde als nu.

Ik concludeer. De minister heeft vandaag benadrukt dat zij wars is van het profijtbeginsel. Zij zegt dat de businesscase van de student helemaal vergeten moet worden. Ze wil de student zien als iemand die een maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft en die goed burgerschap moet tonen. Ze haalt daarmee volgens mij het belangrijkste argument weg voor dit wetsvoorstel: de student mag investeren in de eigen toekomst; de student gaat op den duur meer verdienen en daar mag je best wat voor vragen. Dat kan volgens mij niet. Je kunt niet én de kool én de geit sparen. Wat is het nou? Voor mijn fractie is onderwijs een collectief goed waar de hele samenleving van profiteert. Ons land is een van de weinige landen waar het maatschappelijk profijt groter is dan het individuele profijt. Er schort nog veel aan dit wetsvoorstel en er zijn nog veel schaduwkanten. Daarom heb ik de minister om een jaar uitstel gevraagd, juist omdat die haken en ogen er zijn, zodat wij de tijd kunnen nemen om naar die kwetsbare groepen te kijken. Voor deze groepen is het echt niet goed geregeld. Als de minister zegt dat een jaar uitstel niet nodig is, omdat wij nu alles weten en er niets meer zal veranderen, kan mijn fractie maar één conclusie trekken: dit wetsvoorstel verwerpen wij.

De heer **Bruijn** (VVD):
Heel kort. Ik moet toch even ingrijpen. Ik dank mevrouw Gerkens overigens voor de complimenten. Ik heb hier de samenvatting van dat OESO-rapport en ik maak groot bezwaar tegen haar samenvatting van deze samenvatting. Hier staat: "Incomes at the bottom grew much slower (…) in some countries, absolute income poverty." Het gaat daar over die verschillen. In het rapport staat ook dat in de rest van de inkomensladder inkomensverschillen een positief — het staat er letterlijk — effect hebben op de economie, op banen, op groei en op datgene waarvan de komende generaties afhankelijk zijn. Dat zijn de feiten.

Mevrouw **Gerkens** (SP):
Ik denk dat we straks bijna een privédiscussie zullen hebben. Er staat echt in de samenvatting dat het niet om de hele lage landen gaat. Groot-Brittannië wordt als voorbeeld genoemd van een land waar de inkomensongelijkheid is toegenomen én — voorzitter, het is niet alleen wat ik zeg — zelfs het kabinet erkent, in de beantwoording van vragen van de heer Klaver van de Tweede Kamer, dat, alhoewel volgens het kabinet de inkomensongelijkheid in ons land helemaal niet zo is gegroeid, het er wel voor heeft gezorgd dat er minder economische groei is. Ik adviseer de heer Bruijn om de brief te lezen die het kabinet aan de Tweede Kamer heeft gestuurd.

☐

De heer **Kuiper** (ChristenUnie):
Voorzitter. Het is bijna twaalf en een half uur geleden dat we met dit debat begonnen. Ik denk dat wij inmiddels wel alle aspecten hebben besproken en de tegels hebben gelicht die nog gelicht moesten worden. Wij danken de minister voor de uitvoerige beantwoording. Ik denk dat wij over het doel van kwaliteitsverhoging in het hoger onderwijs niet van mening verschillen. Wat dat betreft koersen ook wij vanuit het rapport van de commissie-Veerman. Wat niet in dat rapport besloten lag, was de wijze waarop naar de financiering voor die kwaliteitsimpuls moest worden gezocht. We zien dat sinds 2010 kabinetten bezig zijn geweest om die gelden te halen aan de kant van de studenten door de basisbeurs geheel of gedeeltelijk af te schaffen. Dat is een keuze. Die keuze maken wij niet. Het is een keuze die is gemaakt en in het spoor daarvan is vandaag gesproken.

Ik heb erop gewezen dat hoe dan ook de investeringen die een overheid doet, inclusief het verschaffen van een basisbeurs, later via de loonbelasting als inkomsten weer bij de overheid terugkeren. Er is een rendement — ik haalde daarvoor een WRR-rapport aan: naar een lerende economie — van 7% per jaar. Binnen die ruimte kan de investering worden gezocht die we nodig hebben voor de kwaliteitsimpuls. Dat vergt inderdaad een heel andere politieke aanvliegroute, die waarschijnlijk jaren zal kosten. De prijs die wij nu voor ons zien, is dat wij een duur stelsel krijgen voor hoger onderwijs met hoge collegegelden en geen beurzenstelsel.

De prijs is ook dat wij de volgende generatie die gaat studeren direct al aanleren om grote schulden te maken en dat de verschillen die bij aanvang bestaan, blijven bestaan. Aan het einde van een studietraject heeft de ene student wellicht geen schuld, omdat hij uit een bepaald milieu komt, en de andere wel. Er zijn ook effecten op de toestroom en de doorstroom. We hebben daarover uitvoerig gesproken. Het blijven toch allemaal ex ante ideeën. Wij vinden dat erg laconiek wordt gedaan over de effecten op de toestroom en zeker op de doorstroom. Ik doel op de keuzes die studenten gaan maken voor de duur van hun studie: stoppen op het moment dat ze hun bachelor hebben behaald bijvoorbeeld, of zich de vraag stellen of ze een eenjarige of een driejarige master kunnen doen. Dat zijn allemaal effecten waarvan wij hebben gezegd: jammer dat die op deze manier gaan optreden. Dat betreft ook de inhoud. Ook dat heb ik betoogd. Als de student de boodschap meekrijgt dat hij het later eigenlijk wel weer moet kunnen terugverdienen, dan wordt er ook anders gekeken naar de studiekeuze. We zijn het erover eens dat het prachtig is als de student zijn of haar hart kan volgen, als je dan de echte wetenschappelijke belangstelling ziet en het talent dat in iemand aan het groeien is, maar dit wordt door de mechanismen die we nu inbouwen eigenlijk enorm ontmoedigd.

Wij houden heel grote bezwaren bij dit voorstel. Wij zullen zo dadelijk tegen het wetsvoorstel stemmen.

☐

De heer **Koffeman** (PvdD):
Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording van onze vragen in eerste termijn. De antwoorden hebben mij niet overtuigd. We zijn vandaag wel een stuk wijzer geworden. Zo weten we inmiddels dat de minister eigenmachtig de wettelijke definitie van "handelingsonbekwaamheid" kan oprekken. Voor de minister is een student van 16 of 17 jaar niet handelingsonbekwaam en prima in staat om zonder instemming van de wettelijke vertegenwoordigers financiële verplichtingen aan te gaan. Dat is niet mijn vertaling, maar letterlijk de tekst van de minister. Ook leerzaam is de opvatting van de minister dat een lening bij de overheid zo wezenlijk anders is dan een commerciële lening dat de overheid de ene lening kan aanmoedigen en de andere lening kan ontmoedigen. Daarbij gaat de minister geheel voorbij aan de mogelijkheid dat er in de komende 30 jaar weleens tot een heel andere economie gekomen zou kunnen worden, waarbij "een omvangrijke schuld" een andere betekenis zou kunnen krijgen dan die vandaag, in de huidige schuldeneconomie, heeft.

De minister geeft geen helder antwoord op de vraag of, en waarom eventueel, een oude mbo-schuld straffeloos onder de nieuwe leningsvoorwaarden kan worden gebracht. De problemen die DUO ziet optreden bij het afschaffen van de basisbeurs, het ophogen van de aanvullende beurs, het Leven Lang Leren-krediet, de vouchers en het flexibiliseren van de studieschuld worden door de minister weggewoven. KPMG denkt dat het niet uitvoerbaar is, maar de minister heeft een andere mening, en die ruimte krijgt ze van een meerderheid in dit huis, zo lijkt het. Ook de mogelijke strijdigheid met het Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten wuift de minister weg, waarbij ze zich spiegelt aan het Verenigd Koninkrijk als voorbeeld van hoe het ook niet moet.

In dit debat rest dus alleen nog de saldering van voor- en tegenstemmen. In de media gonst het van geruchten over matchfixing. We krijgen straks een hoofdelijke stemming. We zullen zien. De stemming over de grootste stelselwijziging in het onderwijs van de afgelopen 30 jaar, althans volgens de minister, en de gevolgen voor de huidige generatie studenten zullen minstens 30 jaar doorklinken.

De studenten die dit debat de hele dag hebben uitgezeten — zonder telefoon! — zullen met bijzondere belangstelling kijken naar met name het stemgedrag van de collega's van de Partij van de Arbeid. Collega Sent van de Partij van de Arbeid heeft vandaag laten weten dat Loesje haar favoriete filosoof is. Daarom wil ik, ter overweging, graag een citaat van Loesje meegeven: "Filosofie volgens de VVD: ik denk, dus ik leen".

(Hilariteit)

De heer **Koffeman** (PvdD):
De vraag die vanavond nog zal worden beantwoord is of de Partij van de Arbeid zich voegt in deze VVD-filosofie en met name of alle leden van de fractie zich daarvoor willen lenen. We zullen zien.

De heer **De Lange** (OSF):
Voorzitter. Ook ik begin met het bedanken van de minister voor haar zeer uitgebreide beantwoording. Ze heeft een vrouwmoedige poging gedaan om haar standpunten met veel woorden over het voetlicht te brengen. Dat is het goede nieuws. Het slechtere nieuws is dat ik niet heel veel nieuws heb gehoord en met name dat ik op de punten uit het wetsvoorstel die ertoe doen, niet heel veel nieuws heb gehoord. Ik heb wel pogingen gehoord om het wetsvoorstel verteerbaar te maken, ondanks het feit dat er heel veel elementen in zitten die in de kern onverteerbaar zijn. Dat stemt mij niet gelukkig.

Ik ben in mijn debatbijdrage van vandaag begonnen met informeren naar wat het probleem is en waarvoor dit wetsvoorstel een oplossing is. Ik heb aan het einde van mijn bijdrage die vraag herhaald om ervoor te zorgen dat hij goed door zou komen. Hij is vast en zeker doorgekomen, maar — alweer — het heeft een beetje aan antwoorden ontbroken. Dat is betreurenswaardig.

Van de minister heb ik wel heel veel uitspraken gehoord als "ik vind het redelijk", "ik vind het evenwichtig" en "ik vind het verantwoord". Dat zal allemaal wel, maar mijn neiging is toch om te denken dat het standpunt over deze dingen, met name ook over wat anderen moeten vinden, een tikkie moralistisch is. Daar ben ik nooit zo heel erg van gecharmeerd.

Veel woorden zijn gewijd aan monitoring. Veel woorden zijn gewijd aan commissies, gesprekken die gaan komen en wat dies meer zij. In het algemeen is heel veel nadruk op monitoring een resultaat dat behoort bij een wetsvoorstel dat zelf heel veel interne gebreken kent. Als die interne gebreken er zijn, bestaat de neiging om die later via een veelheid aan allerlei noodmaatregelen weer bij te plekken. Die neiging is altijd heel groot. Ik ben bang dat we ook in dit geval daarmee te maken hebben.

Het doel van het wetsvoorstel zou moeten zijn het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs en van het onderwijsgebonden onderzoek. Daar is uitgebreid over gesproken. Echter, nauwelijks is gesproken over de verschillen tussen heel veel disciplines. Als er wordt gesproken over een tekortschietende kwaliteit van onderwijs en van onderwijsgebonden onderzoek, dan moet ik allereerst constateren dat vanuit mijn discipline onderwijsgebonden onderzoek helemaal niet bestaat; we hebben de handen vol aan gewoon onderzoek. Dat betekent ook dat dat geen aanleiding is om te denken dat het met de onderwijskwaliteit zo mis zou zijn. Wat zou dat nou betekenen? Als we dan te maken hebben met disciplines die het goed doen, waar het onderwijs op orde is en waar nauwelijks problemen zijn, en als we dat dan vergelijken met disciplines waar men de zaken niet op orde heeft, dan bekruipt me na het debat van vanavond de vrees dat juist de disciplines die hun zaakjes niet op orde hebben, steun kunnen verwachten van de financiering en dat disciplines die hun zaken wel op orde hebben, een groot risico lopen om gestraft te worden voor het feit dat ze het op orde hebben. Dat lijkt me toch niet de bedoeling van een wet waaraan we de komende dertig jaar vastzitten. Die grote vrees heb ik.

Het moge duidelijk zijn uit mijn betoog dat, als we de positieve en de negatieve aspecten op een rijtje zetten, de negatieve aspecten ver overwegen. Mijn fractie heeft geen halfuur nodig om te beslissen dat ze tegen het wetsvoorstel zal stemmen.

De **voorzitter**:
Is de minister in staat om meteen te antwoorden? Dat is het geval. Ik geef het woord aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Minister **Bussemaker**:
Voorzitter. Ik kan nog op heel veel onderwerpen uitgebreid ingaan, evenals op vragen die nog zijn gesteld, maar het merendeel van de opmerkingen die de leden hebben gemaakt, beschouw ik vooral als meningsvorming en als een aangeven van waar de woordvoerder staat. Ook met het oog op de tijd en gezien de zeer uitgebreide discussie die we met elkaar hebben gehad, zal ik proberen om mij te beperken tot de moties en de concrete vragen die zijn gesteld.

Ik constateer dat veel woordvoerders hebben gewezen op het belang van de kwetsbare groepen, ook op het belang van de monitoring daarvan. Dat is niet een doel in zichzelf maar dat is inderdaad bedoeld om er zo nodig conclusies uit te trekken, en wel met het oog op de toegankelijkheid, dat heel hoge goed waaraan ook ik bijzonder hecht. Ik ben blij dat de meesten hebben gezegd: we moeten zien wat precies de gevolgen zijn. Dat gaan we inderdaad ook heel goed bekijken.

Ik was een beetje in de war door de heer Essers die het bij de fiscale aftrek over een fiscaal plan van de staatssecretaris had. Het was mij onduidelijk of hij een plan van de staatssecretaris van Financiën bedoelde of dat hij een plan van mij verwacht. Ik zeg overigens graag toe dat ik nog een keer aangeef wat ik met de fiscale aftrek doe.

De heer **Essers** (CDA):
Sorry, ik ben zo gewend om met de staatssecretaris van Financiën te debatteren dat ik niet duidelijk was. Het gaat mij erom dat er nog steeds onduidelijkheid bestaat over de gevolgen van het schrappen van de fiscale aftrek van studiekosten. Wij hadden het in het debat over de gevolgen voor studenten in private hogescholen, maar dit speelt ook op andere terreinen. Ik heb de meerjarige masters genoemd

omdat studenten die deze volgen, meer kosten maken dan ze aan basisbeurs krijgen. Vandaar mijn vraag of wij een overzicht kunnen krijgen van de gevolgen van het schrappen van de aftrek. Welke groepen worden daardoor getroffen?

Minister **Bussemaker**:
Ik zeg toe dat ik dat in één keer doe. Ik ben ook met het onbekostigde onderwijs bezig om de mogelijkheden aan te geven. Ik zal daar een afschrift van sturen, want anders gaan we de discussie overdoen die we in de schriftelijke vragenronde al met elkaar hebben gevoerd. Dat lijkt mij niet erg nuttig.

Ik kom gelijk bij de moties die zijn ingediend door het CDA. De motie op letter H roept op om de aflossingsverplichting te combineren met nominaal studeren of het behalen van een bepaald cijfergemiddelde. De motie ontraad ik, want er zit al een prikkel in het studievoorschot, namelijk het feit dat het leenbedrag terugbetaald moet worden. Ik vind het niet wenselijk om studenten met nog een extra prikkel op te zadelen. De vraag is ook hoe het zich verhoudt tot de kwaliteitsverbetering. Dat is ook door anderen al gezegd. Ik twijfel ook of dit de kwaliteitsverbetering is die we willen stimuleren, want ze is wel erg kwantitatief. Bovendien kost het voorstel geld en dat zou ten koste gaan van de investeringen. Daarom ontraad ik de motie.

De motie op letter I gaat over de overgangsregeling. Er wordt gevraagd om deze van toepassing te laten zijn op de huidige bachelorstudenten. Deze motie ontraad ik ook. Zoals gezegd ben ik het niet met de heer Essers eens dat het noodzakelijk is om de huidige bachelorstudenten voor hun masteropleiding uit de wind te houden. Het is een balans tussen rechtszekerheid enerzijds en solidariteit en rechtvaardigheid met komende studenten anderzijds. Het bevreemdt mij dat bij uitstek deze motie uit de CDA-fractie komt, gezien de voorgeschiedenis van de mastervoorstellen in het leenvoorstel van het vorige kabinet. Ik ontraad de motie. Ze zou overigens ook kosten met zich meebrengen van zo'n 119 miljoen.

De motie op letter J roept op om maatregelen te nemen om de studieschulden die ontstaan als deze masters worden gevolgd, kwijt te raken. Deze motie ontraad ik ook. Volgens mij heb ik omstandig uiteengezet wat het onderzoek ons heeft meegegeven over de meerjarige masters. Ik vind het juridisch niet noodzakelijk en vanuit rechtsgelijkheid niet consequent. Ook vind ik het onwenselijk met het oog op de komende studenten. Ik denk dat we dit goed moeten monitoren en vervolgens moeten kijken wat de gevolgen eventueel zouden zijn.

De VVD dank ik met name voor de correctie op de aanwezigheid van de NSVB bij de HO-Tour. De brief zeg ik toe. Het is goed dat de brief ook in huize Bruijn goed gelezen wordt. Het is van belang dat al die informatiecampagnes die we gaan voeren, ergens doorkomen.

Over mbo'ers en bachelorstudenten is gezegd dat we niet te ver moeten gaan met financieel consulenten. Ik heb heel duidelijk aangegeven dat we dit gaan doen waar het echt nodig is. Dat heb ik ook tegen mevrouw Sent gezegd. We moeten eerst beargumenteerd bewijs hebben, waaruit blijkt dat het om overwegingen gaat die met het studievoorschot te maken hebben. Ik heb immers uitvoerig uitgelegd dat er ook heel veel andere overwegingen zijn.

Mevrouw Sent noemde het paradigma van de verantwoordelijke student. Ik zeg haar toe dat de verantwoordelijke student centraal staat. Ik heb al gezegd dat de term "investerende student" tot misverstanden leidde. Zoals zij het uitlegde had ik het niet bedoeld, maar zo zou het ook gelezen en opgevat kunnen worden. We spreken over de verantwoordelijke student en deze term zullen we in de voorlichting opnemen.

Het waarborgen van de aanwending van de middelen moet binnen de instellingen gebeuren. Gevraagd wordt om specifieke toezeggingen te doen over het instemmingsrecht. We hebben al het instemmingsrecht op hoofdlijnen van de begroting, in samenhang met het instemmingsrecht op het instellingsplan. Dat brengt studenten goed in stelling. Ik weet niet of we nu een nadere specificatie van het instemmingsrecht moeten geven. Ik zie daar vooralsnog de meerwaarde niet van, maar ik heb al gezegd dat de hele kwaliteitsinvesteringen en het instemmingsrecht dat daarop betrekking heeft, in de AMvB terugkomt. We zouden het dan met elkaar kunnen bespreken. Ik ga vooralsnog uit van de integraliteit van het onderwijsbeleid en dus ook van een integrale afweging van de besteding van middelen. Wij zijn het met elkaar eens dat studenten een grote rol moeten spelen bij het vormen van de strategische agenda, het maken van kwaliteitsafspraken en het bepalen wat er binnen de instelling gebeurt.

Over de functiebeperkingen heb ik voldoende gezegd. Als ik de kwestie van de geneeskundestudenten heb afgestemd met mijn collega van VWS zal ik dit terugkoppelen. De heer Ganzevoort had hiernaar gevraagd.

Mevrouw Sent vroeg of ik de middeninkomens kan meenemen in de monitor. Ik zeg haar toe dat ik die meeneem. Van de eventuele financiële middelen heb ik al gezegd dat ik dat doe, maar dan moet het wel goed beargumenteerd gebeuren en niet uit de losse pols. Er moet echt een reden voor zijn.

De heer Ganzevoort vraagt of de WAW voldoende grondslag biedt voor de borging van de positie van de student. De WAW kent verschillende bepalingen die de rechten en plichten van de student betreffen. Men kan hierbij denken aan collegegeld, rechtsbescherming en medezeggenschap. Het gaat dus niet alleen om de verhouding tussen overheid en instelling, maar ook over de rechten van de instelling. Natuurlijk ben ik bereid om dit vraagstuk mee te nemen in de gesprekken die ik met de experts zal hebben over de rechtspositie van de student. Vanzelfsprekend zal ik daar ook de studenten bij betrekken.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks):
Op zich neem ik daar genoegen mee. Mijn punt was alleen dat ik van juristen had begrepen dat deze wet niet geschikt is voor studenten om er een beroep op te doen. Daar zit het probleem. De minister kan de wet wel gebruiken om via bekostigingssancties stappen te zetten als er problemen zijn, maar hij geeft geen rechtsgrond aan individuele studenten of medewerkers, omdat hij niet in de relatie tussen de school en derden treedt. Wellicht kan de juridische kant nog worden uitgezocht, dan komt het vast goed.

Minister **Bussemaker**:
Ik heb dat eigenlijk al toegezegd met het onderzoek dat ik in eerste termijn heb genoemd. Ik ben het helemaal met de heer Ganzevoort eens dat het nodig is om studenten zo te faciliteren dat zij een tegenkracht binnen de instelling kunnen zijn en dat daar een goed debat kan ontstaan over de waarde van kwalitatief goed onderwijs en goede investeringen. Als het gaat om het collegegeld en vrij studeren en de voltijdsstudenten bespreken met bestuurders wat de knelpunten zijn, ligt dat in het verlengde van mijn eerdere toezegging.

De heer Engels noemde de bestuurswerkzaamheden en differentiatie. Dat loopt hier ook in mee, want het raakt allemaal aan dezelfde positie van studenten. Zij moeten inderdaad hun bestuursfuncties goed met het onderwijs kunnen combineren. Hij vraagt naar de waarborgen dat de middelen op basis van de inhoud naar het onderwijs gaan. Ik ben het van harte met hem eens. Het is interessant om naar die parameters te kijken, waar de heer Bruijn ook naar verwees. Ik denk eerlijk gezegd dat wij niet ver bij elkaar vandaan zitten. Iedereen wil uiteindelijk dat de kwaliteitscultuur er komt. De vraag is hoe je dat doet en hoe je stap voor stap — dat zal wel een continu proces zijn — kunt leren hoe je de interventies die nu en in de komende jaren plaatsvinden, kunt verbeteren, waar ze een pervers effect krijgen en waar ze bijstelling nodig hebben.

Ik kom op de inbreng van de SP. Wat er werd gezegd over de AFM en de financiële bijsluiter, vind ik echt onwenselijk, want daarmee zou je verwarring stichten bij studenten en de indruk wekken dat het toch hetzelfde zou zijn als een commerciële lening. Ik heb aangegeven dat ik het wel belangrijk vind dat studenten zich bewust zijn van het feit dat ze moeten afbetalen. Het is daarom ook goed dat we bijvoorbeeld een studiebijsluiter hebben, zodat men weet wat men met een bepaalde opleiding in de toekomst kan doen. Maar zoals gezegd zal de AFM contact opnemen met de LSVb. De LSVb zal zelf dus ook nog een reactie krijgen van de AFM op hun wensen.

Er is nog een vraag gesteld over DUO. Gelukkig klopt de aanname niet dat DUO pas in april zou beginnen of testen. DUO is inmiddels al gestart met het aanpassingstraject voor de onderdelen van het wetsvoorstel die per september 2015 worden ingevoerd en per die datum materieel effect hebben. De aanpassingen in de ICT-systemen vinden stap voor stap plaats. Voor de bachelorfase loopt de testfase op dit moment. We hebben reviews. Die laten we met enige regelmaat uitvoeren. De eerstvolgende review zal naar verwachting in mei 2015 plaatshebben. Zo wordt er steeds weer goed bijgehouden of we op schema liggen.

In reactie op mevrouw Sent heb ik al een en ander gezegd over de verantwoordelijke student. Het kan omdat wij als overheid investeren in onderwijs. Het gaat om een grote bijdrage, aangezien we een leenvorm organiseren die toegankelijk is voor studenten. Daarbij kun je dan ook een individuele bijdrage vragen. Ik zie daar niet zozeer een tegenstelling in. Ik zie wel een bepaalde nadruk. In het debat met mevrouw Sent heb ik nog een keer verhelderd waar het kabinet en ik staan.

De heer Kuiper sprak over Veermans. Wij zijn het eens over intensivering, maar ik constateer nog een keer dat ik geen alternatieve voorstellen heb gezien. Ik zie niet in dat er, als we dit niet zouden doen, fors geïnvesteerd zou worden in kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs.

De verschillen tussen studenten bij in- en doorstroming zie ik niet zo. Ik ben er overigens ook niet laconiek over; dat zeg ik oprecht. Ik vind het echt belangrijk, maar ik vind ook dat we geen spookverhalen met elkaar de wereld in moeten brengen en dat we heel goed moeten bekijken waar er beargumenteerde redenen zijn om in te grijpen. Ik zal ook niet aarzelen om dat te doen.

Ik was de heer Koffeman nog een antwoord verschuldigd op zijn vraag over mbo-studenten die naar het hbo gaan. Ik zeg erbij dat mevrouw Sent die vraag ook had gesteld. Voor het mbo wordt het studievoorschot niet ingevoerd. Mbo-studenten blijven dus gewoon hun basisbeurs ontvangen, maar ook mbo-studenten kunnen lenen. Als zij overgaan naar het hbo, wordt hun lening wel omgezet in een ho-systeem. Als we dat niet zouden doen, zouden ze een lening hebben van 12% van hun inkomen, namelijk voor hun mbo-opleiding, en daarnaast nog een lening van 4% van hun inkomen. In totaal kom je dan op 16%. Dat zou ik echt onrechtvaardig vinden. Uitgangspunt is dat de nieuwe voorwaarden soepeler zijn voor studenten. Denk bijvoorbeeld aan de afbetaling en het feit dat het pas vanaf minimumloon gaat tellen. Dat is de oorzaak en tevens de reden om mbo-studenten daarbij goed te bedienen, zeg ik ook tegen de heer Koffeman.

Tot slot kom ik op de inbreng van de heer De Lange. Ik zeg nog maar een keer dat het niet alleen gaat om disciplines. Het gaat ook echt om andere verschillen. We hebben het hier over hoger onderwijs, dus niet alleen over universiteiten, maar ook over hogescholen. We hebben het over verschillende wetenschapsgebieden, over profilering op regionaal terrein, maar het kan zeker niet de bedoeling zijn dat de middelen alleen beschikbaar komen voor opleidingen die niet goed functioneren. Het is juist nadrukkelijk de bedoeling dat het zo vorm wordt gegeven dat ook de profilering een kans kan krijgen. Dat betekent dat men juist ook als het goed gaat, er misschien nog een extra zetje bij wil doen.

Ik heb geprobeerd om de belangrijkste punten beknopt te beantwoorden. Ik kijk even rond. Ik denk niet dat ik iets vergeten ben.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:
Dank u wel, minister.

De fractie van de Partij van de Arbeid heeft om een schorsing gevraagd van minimaal twintig minuten. Ik schors de vergadering tot 23.30 uur.

Mag ik nog even uw aandacht? Ik had al een schorsing aangekondigd, maar de fractie van de Partij van de Arbeid heeft aangegeven dat tien minuten voldoende is.

De vergadering wordt van 23.12 uur tot 23.24 uur geschorst.